Livius, Titus.

TITI LIVII PATAVINI HISTORIARUM LIBRI QUI SUPERSUNT OMNES.

TOMUS DECIMUS

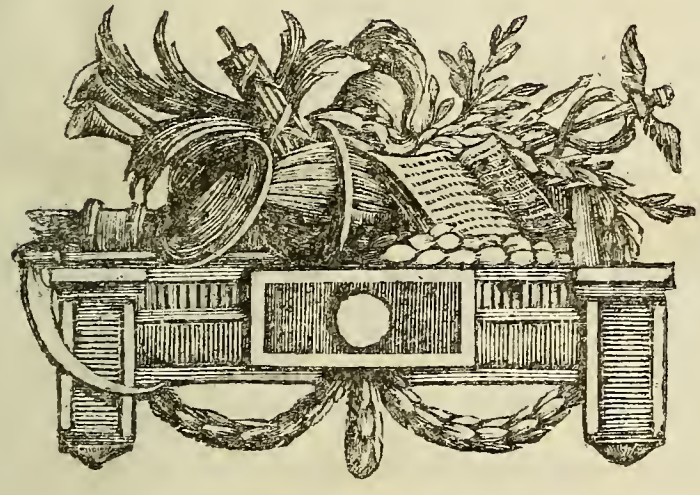

MANNHEMII
Cura & Sumptibus Societatis literatæ
M DCC LXXX

Digitized by the Internet Archive
in 2011 with funding from
LYRASIS members and Sloan Foundation

http://www.archive.org/details/titiliviipatavin10livy

TITI LIVII PATAVINI HISTORIARUM AB URBE CONDITA LIBER XXXVIII

EPITOME

M. Fulvius consul in Epiro Ambracienses obsessos in deditionem accepit, Cephalleniam subegit, Ætolis perdomitis pacem dedit. Cn. Manlius consul, collega ejus, Gallogræcos Toliſtoboios, & Tectosagos, & Trocmos, qui Brenno duce in Asiam transierant, quum soli citra Taurum montem non parerent, vicit. Eorum origo, & quemadmodum ea loca, quæ tenent, occupaverint, refertur. Exemplum quoque virtutis & pudicitiæ in femina traditur. Nam quum Ortiagontis, regis Gallogræcorum, uxor captiva esset, centurionem custodem, qui ei vim intulerat, occidit. Lustrum a censoribus conditum est. Censa sunt civium capita du-

centa quinquaginta octo millia & trecenta viginti octo. Cum Ariarathe, rege Cappadociæ, amicitia juncta est. Cn. Manlius, contradicentibus decem legatis, ex quorum consilio fœdus cum Antiocho conscripserat, de Gallogræcis, acta pro se causſa in senatu, triumphavit. Scipio Africanus, die ei dicta, ut quidam aiunt, a Q. Petillio tribuno plebis, ut quidam, a Nævio, quod præda ex Antiocho capta ærarium fraudasset, postquam is dies venit, evocatus in Rostra, Hac die, *inquit*, Quirites, Carthaginem vici : &, *prosequente populo, Capitolium adscendit. Inde, ne amplius tribuniciis injuriis vexaretur, in voluntarium exsilium Liternum concessit : incertum ibi, an Romæ, defunctus. Nam ejus monumentum utrobique fuit. L. Scipio Asiaticus, frater Africani, eodem peculatus crimine accusatus damnatusque, quum in vincula & carcerem duceretur, Ti. Sempronius Gracchus, tribunus plebis, qui antea Scipio-*

nibus inimicus fuerat, interceſſit; & ob id beneficium Africani filiam duxit. Quum quæſtores in bona ejus publice poſſidenda miſſi eſſent, non modo in iis ullum veſtidium pecuniæ regiæ adparuit, ſed nequaquam tantum redactum, quantæ ſummæ erat damnatus. Conlatam a cognatis & amicis innumerabilem pecuniam accipere noluit: quæ neceſſaria ei erant adcultum, redemta.

I.

U. c. 563. a. C. 189.

Res Ætoliæ & Athamaniæ.

Dum in Asia bellum geritur, ne in Ætolis quidem quietæ res fuerant, principio a gente Athamanum orto. Athamania ea tempestate, pulso Amynandro, sub præfectis Philippi regio tenebatur præsidio: qui superbo atque inmodico imperio desiderium Amynandri fecerant. Exsulanti tum Amynandro in Ætolia literis suorum, indicantium statum Athamaniæ, spes recuperandi regni facta est: remissique nuncii ab eo ad principes (*a*) Argitheam, (id enim caput Athamaniæ erat) si popularium animos satis perspectos haberet, (*b*) inpetrato ab Ætolis auxilio, in Athamaniam se venturum cum delectis Ætolorum, quod consilium esset gentis, & Nicandro prætore. Quos, ubi ad omnia paratos esse vidit, certiores subinde facit, quo die cum exercitu Athamaniam ingressurus esset. Quatuor primo fuere conjurati adversus Macedonum præsidium. Hi senos sibi adjutores ad rem gerendam adsumserunt: deinde, pau-

(a) *remissique ab eo nunciant principibus* Gron. Crev.

(b) *haberent* Gron. Crev.

citate parum freti, quæ celandæ rei, quam agendæ, aptior erat, parem priori numerum adjecerunt. Ita duo & quinquaginta facti, quadrifariam se divisérunt : pars una Heracleam, altera Tetraphyliam petit, ubi custodia regiæ pecuniæ esse solita erat, tertia Theudoriam, quarta Argitheam. Ita inter omnes convenit, ut primo quieti, velut ad privatam rem agendam venissent, in foro obversarentur : die certa multitudinem omnem convocarent ad præsidia Macedonum arcibus expellenda. Ubi ea dies advenit, & Amynander cum mille Ætolis in finibus erat; ex composito quatuor simul locis præsidia Macedonum expulsa, literæque in alias urbes passim dimissæ, ut vindicarent sese ab inpotenti dominatione Philippi & restituerent in patrium ac legitimum regnum. Undique Macedones expelluntur. Theium oppidum, literis a Zenone præfecto præsidii interceptis, & arce ab regiis occupata, paucos dies obsidentibus restitit : deinde id quoque traditum Amynandro est : & omnis Athamania in potestate erat, præter Athenæum castellum, finibus Macedoniæ subjectum.

U. c. 563. a. C. 189.

Athamania expulsi Macedones.

U. c. 563. a. C. 189.

Philippus Athamaniam ingreditur.

II. PHILIPPUS, audita defectione Athamaniæ, cum sex millibus armatorum profectus, ingenti celeritate Gomphos pervenit. Ibi relicta majore parte exercitus, (neque enim ad tanta itinera subfeciſſent) cum duobus millibus Athenæum, quod unum a præsidio suo retentum fuerat, pervenit. Inde, proximis tentatis, quum facile animadvertisset, cetera hostilia esse, Gomphos regressus, omnibus copiis simul in Athamaniam rediit. Zenonem inde, cum mille peditibus præmissum, Ethopiam occupare jubet, opportune Argitheæ inminentem: quem ubi teneri a suis locum vidit, ipse circa templum Jovis Acræi posuit castra. Ibi unum diem fœda tempestate retentus, postero die ducere ad Argitheam intendit. Euntibus extemplo adparuere Athamanes, in tumulos inminentes viæ discurrentes. Ad quorum conspectum constitere prima signa, totoque agmine pavor & trepidatio erat: & pro se quisque, quidnam futurum esset, cogitare, si in valles subjectas rupibus agmen foret demissum. Hæc tumultuatio regem, cupientem, si se sequerentur, raptim evadere angustias, revocare primos, & eadem, qua

Repellitur.

venerat, via referre coëgit ſigna. Athamanes primo ex intervallo quieti ſequebantur : poſtquam Ætoli ſe conjunxerunt, hos, ut ab tergo agmini inſtarent, reliquerunt ; ipſi a lateribus ſe circumfuderunt. Quidam, per notos calles breviore via prægreſſi, tranſitus inſedere : tantumque tumultus Macedonibus eſt injectum, ut fugæ magis effuſæ, quam itineris ordinati modo, multis armis virisque relictis, flumen trajecerint. Hic finis ſequendi fuit. Inde tuto Macedones Gomphos, & a Gomphis in Macedoniam redierunt. Athamanes Ætolique Ethopiam, ad Zenonem ac mille Macedonas obprimendos, undique concurrerunt. Macedones, parum loco freti, ab Ethopia in altiorem deruptioremque undique tumulum conceſſere. Quo pluribus locis aditu invento, expulere eos Athamanes : diſperſosque, & per invias atque ignotas rupes iter fugæ non expedientes, partim ceperunt, partim interfecerunt : multi pavore in derupta præcipitati, perpauci cum Zenone ad regem evaſerunt. Poſtero die per inducias ſepeliendi cæſos poteſtas facta eſt.

U. c. 563.
a. C. 189.

U. c. 563. a. C. 189.

III. AMYNANDER, recuperato regno, legatos & (*c*) Romam ad ſenatum, & ad Scipiones in Aſiam, Epheſi poſt magnum cum Antiocho prœlium morantes, miſit. Pacem petebat, excuſabatque ſeſe, quod per Ætolos recuperaſſet paternum regnum. Philippum incuſabat. Ætoli ex Athamania in Amphilochos profecti ſunt, & majoris partis voluntate in jus ditionemque totam redegerunt gentem. Amphilochia recepta, (nam fuerat quondam Ætolorum) eadem ſpe in Aperantiam tranſcenderunt. Ea quoque magna ex parte ſine certamine in ditionem venit. Dolopes numquam Ætolorum fuerant: Philippi erant. Hi primum ad arma concurrerunt: ceterum, poſtquam Amphilochos cum Ætolis eſſe, fugamque ex Athamania Philippi, & cædem præſidii ejus accepere, & ipſi a Philippo ad Ætolos deficiunt. Quibus circumjectis gentibus jam undique ſe a Macedonibus tutos credentibus eſſe, Ætolis fama adfertur, Antiochum in Aſia victum ab Romanis. Nec ita multo poſt legati ab Roma rediere ſine ſpe pacis, Fulviumque conſulem nunciantes jam cum exercitu trajeciſſe,

Ætoli Amphilochiam & alia occupant.

(c) & del. *Gron.*

His territi, prius ab Rhodo & Athenis legationibus excitis, ut per auctoritatem civitatium earum ſuæ preces nuper repudiatæ faciliorem aditum ad ſenatum haberent, principes gentis ad tentandum ultimam ſpem Romam miſerunt : nihil, ne bellum haberent, prius, quam pene in conſpectu hoſtis erat, præmeditati. Jam M. Fulvius, Apolloniam exercitu trajecto, cum Epirotarum principibus conſultabat, unde bellum inciperet. Epirotis Ambraciam placebat adgredi, quæ tum contribuerat ſe Ætolis. « Sive ad tuendam » eam (*d*) venirent Ætoli, apertos circa » campos ad dimicandum eſſe : ſive detrecta- » rent certamen, obpugnationem fore haud » difficilem. Nam & copiam in propinquo » materiæ ad aggeres excitandos & cetera » opera eſſe : & Arethontem, navigabilem » amnem, obportunum ad comportanda, quæ » uſui ſint, præter ipſa mœnia fluere; & » æſtatem aptam rei gerendæ adeſſe. » His perſuaſerunt, ut per Epirum duceret.

U. c. 563. a. C. 189.

Fulvius Coſ. in Epiro.

IV. Consuli, ad Ambraciam advenienti, magni operis obpugnatio viſa eſt. Ambracia tumulo aſpero ſubjecta eſt (*e*), Perranthem

Ambraciæ ſitus.

(d) *eam* del. *Crev.* (e) *eſt* del. *Gron. Crev.*

U. c. 563. a. C. 189.

incolæ vocant. Urbs, qua murus vergit in campos & flumen, occidentem; arx, quæ inpoſita eſt tumulo (*f*), orientem ſpectat. Amnis Aretho, ex Athamania (*g*) fluens, cadit in ſinum maris, ab nomine propinquæ urbis Ambracium adpellatum. Præterquam quod hinc amnis munit, hinc tumuli; muro quoque firmo ſepta erat, patente in circuitu paullo amplius tria millia paſſuum. Fulvius bina a campo caſtra, modico inter ſe diſtantia intervallo, unum caſtellum loco edito contra arcem objecit. Ea omnia vallo ac foſſa ita jungere parat, ne exitus incluſis ab urbe, neve aditus foris ad auxilia intromittenda eſſet. Ad famam obpugnationis Ambraciæ Stratum jam edicto Nicandri prætoris convenerant Ætoli. Inde primo copiis omnibus ad prohibendam obſidionem venire in animo fuerat. Deinde, poſtquam urbem jam magna ex parte operibus ſeptam viderunt, Epirotarum trans flumen loco plano caſtra poſita eſſe, dividere copias placuit. Cum mille expeditis Eupolemus Ambraciam profectus, per nondum commiſſa inter ſe muni-

(f) *quæ poſita in tumulo eſt* Gron. Crev.
(g) *Acarnania* Gron. Crev.

menta urbem intravit. Nicandro cum cetera manu primo Epirotarum caſtra nocte adgredi conſilium fuerat, haud facili ab Romanis auxilio, quia flumen intererat. Deinde, periculoſum inceptum ratus, ne qua ſentirent Romani, & regreſſus inde in tutum non eſſet, deterritus ab hoc conſilio, ad depopulandam Acarnaniam iter convertit. *U. c. 563. a. C. 189.*

V. Consul, jam munimentis, quibus ſepienda urbs erat, jam operibus, quæ admovere muris parabat, perfectis, quinque ſimul locis mœnia eſt adgreſſus. Tria paribus intervallis faciliore aditu a campo adverſus Pyrrheum, quod vocant, admovit; unum e regione Æſculapii; unum adverſus arcem. Arietibus muros quatiebat, aſſeribus falcatis detergebat pinnas. Oppidanos primo & ad ſpeciem & ad ictus mœnium, cum terribili ſonitu editos, pavor ac trepidatio cepit. Deinde, ut præter ſpem ſtare muros viderunt, conlectis rurſus animis, in arietes tollenonibus libramenta plumbi aut ſaxorum ſtipitesve robuſtos incutiebant; falces, ancoris ferreis injectis in interiorem partem muri trahentes afferem, præfringebant (*h*): ad *Obpugnatio.*

(h) *perfringebant* Gron. Crev.

U. c. 563. a. C. 189. hoc eruptionibus, & nocturnis in cuſtodias operum, & diurnis in ſtationes, ultro terrorem inferebant. In hoc ſtatu res ad Ambraciam quum eſſent, jam Ætoli a populatione Acarnaniæ Stratum redierant. Inde Nicander prætor, ſpem nactus ſolvendæ incepto forti obſidionis, Nicodamum quemdam cum Ætolis quingentis Ambraciam intromittit. Noctem certam tempusque etiam noctis conſtituit, quo & illi ab urbe opera hoſtium, quæ adverſus Pyrrheum erant, adgrederentur, & ipſe ad caſtra Romana terrorem faceret; poſſe ratus, ancipiti tumultu & (*i*) nocte augente pavorem, memorabilem rem geri. Et Nicodamus intempeſta nocte, quum alias cuſtodias fefelliſſet, per alias inpetu conſtanti erupiſſet, ſuperato brachio in urbem penetrat; animique aliquantum ad omnia audenda & ſpei obſeſſis adjecit; &, ſimul conſtituta nox venit, ex compoſito repente opera eſt adgreſſus. Id inceptum conatu, quam effectu, gravius fuit, quia nulla ab exteriore parte vis admota eſt; ſeu metu deterrito prætore Ætolorum, ſeu quia potius viſum eſt, Amphilochis opem ferre nuper

(i) & del. *Gron. Crev.*

receptis; quos Perseus Philippi filius, missus ad Dolopiam Amphilochosque recipiendos, summa vi obpugnabat. *U. c. 563. a. C. 189.*

VI. Tribus locis, sicut ante dictum est, ad Pyrrheum opera Romana erant: quæ omnia simul, sed nec adparatu, nec vi simili, Ætoli adgressi sunt. Alii cum ardentibus facibus, alii stuppam picemque & malleolos ferentes, tota conlucente flammis acie, advenere. Multos primo inpetu custodes obpressérunt. Deinde, postquam clamor tumultusque in castra est perlatus, datumque a consule signum, arma capiunt, & omnibus portis ad opem ferendam effunduntur. Uno in loco ferro ignique gesta res est. A duobus inrito incepto, quum tentassent magis, quam inissent, certamen, Ætoli abscessérunt. Atrox pugna in unum inclinaverat locum. Ibi diversis partibus duo duces Eupolemus & Nicodamus pugnantes hortabantur, & prope certa fovebant spe, jam Nicandrum ex composito adfore, & terga hostium invasurum. Hæc res aliquamdiu animos pugnantium sustinuit. Ceterum, postquam nullum ex composito signum a suis accipiebant, & crescere numerum hostium cernebant, desti- *Ætoli erumpentes repelluntur.*

U. c. 563. a. C. 189. tuti ſegnius inſtare : poſtremo, re omiſſa, jam vix tuto receptu, fugientes in urbem compellunrur, parte operum incenſa, & pluribus aliquanto, quam ipſi ceciderant, interfectis. Quod ſi ex compoſito acta res fuiſſet, haud dubium erat, expugnari una utique parte opera cum magna cæde hoſtium potuiſſe. Ambracienſes, quique intus erant Ætoli, non ab ejus ſolum noctis incepto receſſere, ſed in reliquum quoque tempus, velut proditi a ſuis, ſegniores ad pericula erant. Jam nemo eruptionibus, ut ante, in ſtationes hoſtium, ſed, diſpoſiti per muros & turres, ex tuto pugnabant.

VII. Perseus, ubi adeſſe Ætolos audivit, omiſſa obſidione urbis, quam obpugnabat, depopulatus tantum agros, Amphilochiam (*k*) exceſſit, atque in Macedoniam rediit. Et Ætolos inde avocavit populatio maritimæ oræ. Pleuratus Illyriorum rex, cum ſexaginta lembis Corinthium ſinum invectus, adjunctis Achæorum, quæ Patris erant, navibus, maritima Ætoliæ vaſtabat. Adverſus quos mille Ætoli miſſi, quacumque ſe claſſis circumegerat per litorum amfractus, brevioribus

(k) *Amphilochia* Gron. Crev.

bus ſemitis obcurrebant. Et Romani ad Ambraciam, pluribus locis quatiendo arietibus muros, aliquantum urbis nudáverant. Nec tamen penetrare in urbem poterant. Nam & pari celeritate novus pro diruto murus objiciebatur, & armati, ruinis ſuperſtantes, inſtar munimenti erant. Itaque, quum aperta vi parum procederet conſuli res, cuniculum occultum, vineis ante contecto loco, agere inſtituit. Et aliquamdiu, quum dies noctesque in opere eſſent, non ſolum ſub terra fodientes, ſed egerentes etiam humum, fefellere hoſtem. Cumulus repente terræ eminens index operis oppidanis fuit. Pavidique, ne jam ſubrutis muris, facta in urbem via eſſet, foſſam intra murum e regione ejus operis, quod vineis contectum erat, ducere inſtituunt. Cujus ubi ad tantam altitudinem, quantæ eſſe ſolum infimum cuniculi poterat, pervenerunt, ſilentio facto, pluribus locis aure admota, ſonitum fodientium captabant. Quem ubi acceperunt (*l*), aperiunt rectam in cuniculum viam. Nec fuit magni operis. Momento enim ad inane, ſuſpenſo furculis ab hoſtibus muro, pervenerunt. Ibi

U. c. 563. a. C. 189.

Cuniculo Romani Ambraciam tentant.

(1) *acceperant* Gron.

U. c. 563. a. C. 189.

commiſſis operibus, quum e foſſa in cuniculum pateret iter, primo ipſis ferramentis, quibus in opere uſi erant: dein celeriter armati etiam ſubeuntes occultam ſub terram ediderunt pugnam. Segnior deinde ea facta eſt; interſepientibus cuniculum, ubi vellent, nunc ciliciis prætentis, nunc foribus raptim objectis. Nova etiam haud magni operis adverſus eos, qui in cuniculo erant, excogitata res eſt. Dolium a fundo pertuſum; qua fiſtula modica inſeri poſſet, & fiſtulam ferream operculumque dolii ferreum, & ipſum pluribus locis perforatum, fecerunt. Hoc tenui pluma completum dolium ore in cuniculum verſo poſuerunt. Per operculi foramina prælongæ haſtæ, quas fariſſas vocant, ad ſubmovendos hoſtes eminebant. Scintillam levem ignis inditam plumæ, folle fabrilli ad caput fiſtulæ inpoſito, ſtando accenderunt. Inde non ſolum magna vis fumi, ſed acrior etiam fœdo quodam nidore ex aduſta pluma, quum totum cuniculum compleſſet, vix durare quiſquam intus poterat.

Repelluntur.

VIII. Quum in hoc ſtatu res ad Ambraciam eſſet, legati ab Ætolis Phæneas & Damoteles, cum liberis mandatis, decreto

gentis, ad consulem venerunt. Nam prætor eorum, quum alia parte Ambraciam obpugnari cerneret, alia infestam oram navibus hostium esse, alia Amphilochos Dolopiamque a Macedonibus vastari, nec Ætolos simul ad tria diversa bella obcursantes subficere, convocato concilio, Ætolos principes, quid agendum esset, consuluit. Omnium eo sententiæ decurrerunt, « ut pax, si posset, » æquis; si minus, tolerandis conditionibus » peteretur. Antiochi fiducia bellum susceptum. Antiocho terra marique superato, & » prope extra orbem terræ ultra juga Tauri » exacto, quam spem esse sustinendi belli? » Phæneas & Damoteles, quod e re Ætolorum, ut in tali casu, fideque sua esse censerent, agerent. Quod enim sibi consilium, » aut cujus rei electionem a fortuna relictam? » Cum his mandatis legati missi orare consulem, « ut parceret urbi, miserere- » tur gentis quondam sociæ, nolle dicere » injuriis, miseriis certe coactæ insanire. » Non plus mali meritos Ætolos Antiochi » bello, quam boni ante, quum adversus » Philippum bellatum sit, feciſſe. Nec tum » large gratiam relatam sibi, nec nunc in-

U. c. 563. a. C. 189.

Ætoli pacem petunt.

U. c. 563. a. C. 189.

» modice pœnam injungi debere. » Ad ea » consul respondit : « Magis sæpe, quam » vere umquam, Ætolos pacem petere. Imi- » tarentur Antiochum in petenda pace, quem » in bellum traxissent. Non paucis urbibus » eum, de quarum libertate certatum sit, » sed omni Asia cis Taurum montem, opimo » regno, excessisse. Ætolos, nisi inermes, » de pace agentes non auditurum se. Arma » illis prius equosque omnes tradendos esse, » deinde mille talentum argenti populo Ro- » mano dandum : cujus summæ dimidium » præsens numeraretur, si pacem habere vel- » lent. Ad ea adjecturum etiam in fœdus » esse, ut eosdem, quos populus Romanus, » amicos atque hostes habeant. »

IX. Adversus quæ legati, & quia gravia erant, & quia suorum animos indomitos ac mutabiles (*m*) noverant, nullo reddito responso, domum regressi sunt, ut etiam atque etiam, quid agendum esset, re integra, prætorem & principes consulerent. Clamore ex jurgio excepti, « quam diu (*n*) rem traherent, » qualemcumque pacem referre jussi? » quum

(m) *immutabiles* Gron

(n) *quamdiu* L, *quod* Gron. Crev.

redirent Ambraciam, Acarnanum insidiis prope viam positis, quibuscum bellum erat, circumventi, Thyrium (o) custodiendi deducuntur. Hæc mora injecta est paci. Quum jam Athenienſium Rhodiorumque legati, qui ad deprecandum pro his venerant, apud consulem essent; Amynander quoque, Athamanum rex, fide accepta, venerat in castra Romana; magis pro Ambracia urbe (p), ubi majorem partem temporis exsulaverat, quam pro Ætolis, sollicitus. Per hos certior factus consul de casu legatorum, adduci eos a Thyrio jussit. Quorum post adventum agi cœptum est de pace. Amynander, quod sui maxime operis erat, inpigre agebat, ut Ambracienses compelleret ad deditionem. Id quum per conloquia principum, succedens murum, parum proficeret: postremo, consulis permissu ingressus urbem, partim consilio, partim precibus, evicit, ut permitterent se Romanis. Et Ætolos C. Valerius Lævini filius, qui cum ea gente primum amicitiam pepigerat, consulis frater, matre genitus eadem, egregie adjuvit. Ambracien- U. c. 563. a. C. 189.

(o) *Tyrrheum* Gron. Crev.

(p) *urbe* del. *Gron. Crev.*

U. c. 563. a. C. 189.

Ambracienſes ſe dedunt. Leges pacis a conſulibus dictæ.

ſes, prius pacti, ut Ætolorum auxiliares ſine fraude emitterent, aperuerunt portas. Dein (Ætoli) (q), « ut quingenta Euboica » darent talenta; ex quibus ducenta præſen- » tia, trecenta per annos ſex penſionibus » æquis: captivos perfugasque redderent » Romanis: urbem ne quam formulæ ſui » juris facerent, quæ poſt id tempus, quo » T. Quinctius trajeciſſet in Græciam, aut » vi capta ab Romanis eſſet, aut voluntate » in amicitiam veniſſet: Cephallenia inſula » ut extra jus fœderis eſſet. » Hæc quamquam ſpe ipſorum aliquanto leviora erant, petentibus Ætolis, ut ad concilium referrent, permiſſum eſt. Parva diſceptatio de urbibus tenuit. Quæ quum ſui juris aliquando fuiſſent, avelli velut a corpore ſuo ægre patiebantur. Ad unum tamen omnes accipi pacem juſſerunt. Ambracienſes coronam auream conſuli centum & quinquaginta pondo dederunt: ſigna ænea marmoreaque & tabulæ pictæ, quibus ornatior Ambracia, (quia regia ibi Pyrrhi fuerat) quam ceteræ regionis ejus urbes erant, ſublata omnia avectaque: nihil præterea tactum violatumve.

(q) *Ætoli* del. *Gron.*

X. Profectus ab Ambracia consul in mediterranea Ætoliæ, ad Argos Amphilochium (r) (viginti duo millia ab Ambracia abest) castra posuit. Eo tandem legati Ætoli, mirante consule, quod morarentur, venerunt. Inde, postquam adprobasse pacem concilium Ætolorum accepit, jussis proficisci Romam ad senatum, permissoque, ut & Rhodii, & Athenienses (s) deprecatores irent, dato, qui simul cum iis proficisceretur, C. Valerio fratre, ipse in Cephalleniam trajecit. Præoccupatas aures animosque principum Romæ criminibus Philippi invenerunt; qui, per legatos, per literas, Dolopas, Amphilochosque, & Athamaniam ereptas sibi querens, præsidiaque sua, postremo etiam filium Perseæ ex Amphilochis pulsum, averterat senatum ab audiendis precibus eorum. Rhodii tamen & Athenienses cum silentio auditi sunt. Atheniensis legatus Leon, Icesiæ filius, eloquentia etiam dicitur movisse: qui vulgata similitudine, mari tranquillo, quod ventis concitaretur, æquiparando multitudinem Ætolorum, usus, « quum in fide Romanæ socie-

U. c. 563. a. C. 189.

(r) *ad Argos Amphilochicum* Crev.

(s) *& Athenienses & Rhodii* Gron. Crev.

V. c. 563. a. C. 189.

» tatis manſiſſent, inſita gentis tranquillitate
» quieſſe eos [aiebat] : poſtquam flare ab
» Aſia Thoas & Dicæarchus, ab Europa
» Meneſtas (*t*) & Damocritus cœpiſſent;
» tum illam tempeſtatem coortam, quæ ad
» Antiochum eos, ſicuti in ſcopulum (*u*),
» intuliſſet. »

Pax Ætolis Romæ data.

XI. Diu jactati Ætoli, tandem ut conditiones pacis convenirent, effecerunt. Fuerunt autem hæ : « Imperium majeſtatemque populi Ro-
» mani gens Ætolorum conſervato ſine dolo
» malo. Ne quem exercitum, qui adverſus
» ſocios amicosque eorum ducetur, per fines
» ſuos tranſire ſinito; neve ulla ope juvato.
» Hoſtes eoſdem habeto, quos populus Ro-
» manus, armaque in eos ferto, bellumque
» (*v*) pariter gerito. Perfugas, fugitivos,
» captivosque reddito Romanis ſociisque;
» præterquam ſi qui capti, quum domos re-
» diſſent, iterum capti ſunt; aut ſi qui eo
» tempore ex iis capti ſunt, qui tum hoſtes
» erant Romanis, quum intra præſidia Ro-

(t) *Menetas* Gron. Crev.

(u) *ſicut in ſcopulum* Gron. *ſicut ad ſcopulum* Crev.

(v) *bellum* Gron. Crev.

» mana Ætoli essent. Aliorum qui compare- *U. c. 563. a. C. 189.*
» bunt, intra dies centum Corcyræorum ma-
» gistratibus sine dolo malo tradantur : qui
» non comparebunt, quando quisque eorum
» primum inventus fuerit, reddantur (x).
» Obsides quadraginta arbitratu consulis Ro-
» mani dato, ne minores duodecim annorum,
» neu majores quadraginta. Obses ne esto
» prætor, præfectus equitum, scriba publicus :
» neu quis, qui ante obses fuerit apud Ro-
» manos. Cephallenia extra pacis leges esto. »
De pecuniæ summa, quam penderent, pen-
sionibusque ejus, nihil ex eo, quod cum
consule convenerat, mutatum. Pro argento
si aurum dare mallent, darent, convenit;
dum pro argenteis decem aureus unus vale-
ret. « Quæ urbes, qui agri, qui homines
» Ætolorum juris aliquando fuerunt, qui
» eorum T. (y) Quinctio, Cn. Domitio
» consulibus, postve eos consules, aut (z)
» armis subacti, aut voluntate, in ditionem
» populi Romani venerunt, ne quem eorum
» Ætoli recepisse velint. Œniadæ cum urbe

(x) *reddatur* Gron. Crev.

(y) *T.* l. *L.* Gron.

(z) *aut* del. *Gron. Crev.*

U. c. 563. a. C. 189.

» agrisque Acarnanum sunto. » His legibus fœdus ictum cum Ætolis est.

Bellum cum Gallogræcis.

XII. Eadem non æstate solum, sed etiam iisdem prope diebus, quibus hæc a M. Fulvio consule in Ætolia gesta sunt, consul alter Cn. Manlius in Gallogræcia bellum gessit, quod nunc ordiri pergam. Vere primo Ephesum consul venit, acceptisque copiis a L. Scipione, & exercitu lustrato, concionem apud milites habuit: qua, conlaudata virtute eorum, quod cum Antiocho uno prœlio debellassent, adhortatus eos ad novum cum Gallis suscipiendum bellum, qui & auxiliis Antiochum juvissent, & adeo indomita haberent ingenia, ut nequidquam Antiochus emotus ultra juga Tauri montis esset, nisi frangerentur opes Gallorum, de se quoque pauca, nec falsa, nec inmodica, adjecit. Læti milites (*a*) cum frequenti adsensu consulem audiverunt, partem virium Antiochi fuisse Gallos credentes; rege superato, nullum momentum in solis per se Gallorum copiis fore. Eumenem haud in tempore abesse (Romæ tunc erat) credere consul, gnarum locorum hominumque, & cujus interesset frangi

(a) *milites* del. *Gron. Crev.*

Gallorum opes. Attalum igitur fratrem ejus arceſſit a Pergamo, hortatusque ad capeſſendum ſecum bellum, pollicentem ſuam ſuorumque operam domum ad comparandum dimittit. Paucos poſt dies profecto ab Epheſo conſuli ad Magneſiam obcurrit Attalus cum mille peditibus, equitibus ducentis, Athenæo fratre juſſo cum ceteris copiis ſubſequi, commendata iis cuſtodia Pergami, quos fratri regnoque fidos credebat. Conſul, conlaudato juvene, cum omnibus copiis ad Mæandrum progreſſus, caſtra poſuit, quia vado ſuperari amnis non poterat, & contrahendæ naves erant ad exercitum trajiciendum. Tranſgreſſi Mæandrum ad Hieran Comen pervenerunt. U. c. 563. a. C. 189.

XIII. Fanum ibi auguſtum Apollinis & oraculum: ſortes verſibus haud inconditis dare vates dicuntur. Hinc alteris caſtris ad Harpaſum flumen ventum eſt: quo legati ab Alabandis venerunt, ut caſtellum, quod ab ipſis nuper deſciſſet, aut auctoritate, aut armis, cogeret jura antiqua pati. Eodem & Athenæus, Eumenis & Attali frater, cum Cretenſi Leuſo & Corrago Macedone venit. Mille pedites mixtarum gentium & trecen-

U. c. 563. a. C. 189.

tos equites ſecum adduxerunt. Conſul, tribuno militum miſſo cum modica manu, caſtellum vi captum (*b*) Alabandenſibus reddit. Ipſe, nihil via digreſſus, ad Antiochiam ſuper Mæandrum amnem poſuit caſtra. Hujus amnis fontes Celænis oriuntur. Celænæ urbs caput quondam Phrygiæ fuit. Migratum inde haud procul veteribus Celænis, novæque urbi Apameæ nomen inditum ab Apamea, ſorore Seleuci regis. Et Marſyas amnis, haud procul a Mæandri fontibus oriens, in Mæandrum cadit. Famaque ita tenet, Celænis Marſyam cum Apolline tibiarum cantu certaſſe. Mæander, ex arce ſumma Celænarum ortus, media urbe decurrens, per Caras primum, deinde Ionas, in ſinum maris editur, qui inter Prienen (*c*) & Miletum eſt. Ad Antiochiam in caſtra conſulis Seleucus, Antiochi filius, ex fœdere icto cum Scipione, ad frumentum exercitui dandum venit. Parva diſceptatio de Attali auxiliaribus orta eſt; quod, Romano tantum militi, pactum Antiochum, ut daretur frumentum, Seleucus dicebat. Diſcuſſa ea quo-

Mæander & Celænæ.

Marſyas amnis.

(*b*) *vi receptum* Gron. Crev.

(*c*) *Prienem* Gron.

que eſt conſtantia conſulis, qui dimiſſo tribuno edixit, ne Romani milites acciperent, priuſquam Attali auxilia accepiſſent. Inde ad Gordiutichos, quod vocant, proceſſum eſt. Ex eo loco ad Tabas tertiis caſtris perventum. In finibus Piſidarum poſita eſt urbs, in ea parte, quæ vergit ad Pamphylium mare. Integris viribus regionis ejus, feroces ad bellandum habebat viros. Tum quoque equites, in agmen Romanum eruptione facta, haud modice primo inpetu turbavere: deinde, ut adparuit, nec numero ſe, nec virtute pares eſſe, in urbem compulſi, veniam erroris petebant, dedere urbem parati. Quinque & viginti talenta argenti, & decem millia medimnum tritici imperata. Ita in deditionem accepti. U. c. 563. a. C. 189.

XIV. Tertio inde die ad Chaum amnem perventum: inde profecti Erizam urbem primo inpetu ceperunt. Ad Thabuſion caſtellum, inminens flumini Indo, ventum eſt; cui fecerat nomen Indus, ab elephanto (*d*) dejectus. Haud procul a Cibyra aberant: nec legatio ulla a Moagete, tyranno civitatis ejus, homine ad omnia infido atque inpor-

(d) *elephante* Gron. Crev.

U. c. 563. a. C. 189. tuno, veniebat. Ad tentandum ejus animum C. Helvium, cum quatuor millibus peditum & quingentis equitibus, conſul præmittit. Huic agmini, jam fines ingredienti, legati obcurrerunt, nunciantes, paratum eſſe tyrannum imperata facere. Orabant, ut pacatus fines iniret, cohiberetque a populatione agri militem. Et coronam auream quindecim talentum adferebant (e). Helvius, integros a populatione agros ſervaturum pollicitus, ire ad conſulem legatos juſſit; quibus eadem referentibus, conſul, « Neque Romani [inquit] bonæ voluntatis ullum ſignum erga » nos tyranni habemus: & ipſum talem eſſe » inter omnes conſtat, ut de pœna ejus magis, quam de amicitia, nobis cogitandum » ſit. » Perturbati hac voce legati nihil aliud petere, quam ut coronam acciperet; veniendique ad eum poteſtatem tyranno, & copiam loquendi ac purgandi ſe, faceret. Permiſſu conſulis poſtero die in caſtra tyrannus venit; veſtitus comitatusque vix ad privati modice locupletis habitum. Et oratio fuit ſubmiſſa & infracta, extenuantis opes ſuas,

(e) *& in coronam auream quindecim talenta afferebant* Gron. Crev.

urbiumque ſuæ ditionis egeſtatem querentis. Erant autem ſub eo, præter Cibyram, & Syleum, & Alimne quæ adpellatur (*f*). Ex his, ut ſe ſuosque ſpoliaret, quinque & viginti talenta ſe confecturum, prope ut diffidens, pollicebatur. « Enimvero [inquit conſul] ferri jam ludificatio iſta non poteſt. » Parum eſt, non erubuiſſe abſentem, quum » per legatos fruſtrareris nos : præſens quo- » que in eadem inpudentia perſiſtis (*g*). » Quinque & viginti talenta tyrannidem » tuam exhaurirent ? Quingenta ergo talenta » niſi triduo numeras, populationem in agris, » obſidionem in urbe exſpecta. » Hac denunciatione conterritus, perſtare tamen in pertinaci ſimulatione inopiæ. Et paullatim inliberali adjectione, nunc per cavillationem, nunc precibus & ſimulatis lacrymis, ad centum talenta eſt perductus. Adjecta decem millia medimnum frumenti. Hæc omnia intra ſex dies exacta (*h*).

U. c. 563. a. C. 189.

Moagetes Cibyræ tyrannus male habitus a Romanis.

(f) *præter Cibyram, Syleum, & quæ Alimne appellata.* Gron. Crev.

(g) *niſi præſens quoque in eadem impudentia perſiſtas.* Gron. Crev.

(h) *acta* Gron. Crev.

V. c. 563. a. C. 189. XV. A Cibyra per agros Sindenſium exercitus ductus, tranſgreſſusque Caularem amnem, poſuit caſtra. Poſtero die eſt præter Caralitin paludem agmen ductum. Ad Mandropolim manſerunt. Inde progredientibus ad Lagon, proximam urbem, metu incolæ fugerunt. Vacuum hominibus; & refertum rerum omnium copia oppidum diripuerunt. Inde ab Lyſis fluminis fonte, poſtero die ad Cobulatum amnem progreſſi. Termeſſenſes eo tempore Iſiondenſium arcem, urbe capta, obpugnabant: incluſi, quum alia ſpes auxilii nulla eſſet, legatos ad conſulem, orantes opem, miſerunt. « Cum conjugibus » ac liberis in arce incluſos ſe mortem in » dies, aut ferro aut fame patiendam, ex» ſpectare. » Volenti conſuli cauſſa in Pamphyliam divertendi oblata eſt. Adveniens obſidione Iſiondenſes exemit. Termeſſo pacem dedit, quinquaginta talentis argenti acceptis: item Aſpendiis ceterisque Pamphyliæ populis. Ex Pamphylia rediens ad fluvium Taurum (*i*) primo die, poſtero ad Xylinen (quam vocant) Comen poſuit caſtra. Profectus inde continentibus itineribus ad Cormaſa

(*i*) *ad flumen Taurum* Gron. Crev.

masa (k) urbem pervenit. Darsa proxima urbs erat. Eam, metu incolarum desertam, plenam omnium rerum copia invenit. Progredienti præter paludes legati ab Lysinoë, dedentes civitatem, venerunt. Inde in agrum Sagalassenum, uberem fertilemque omni genere frugum, ventum est. Colunt Pisidæ, longe optimi bello regionis ejus. Quum ea res animos facit, tum agri fœcunditas, & multitudo hominum, & situs inter paucas munitæ urbis. Consul, quia nulla legatio ad finem præsto fuerat, prædatum in agros misit. Tum demum fracta pertinacia est, ut ferri agique res suas viderunt. Legatis missis, pacti quinquaginta talentis, & viginti millibus medimnum tritici, viginti hordei, pacem inpetraverunt. Progressus inde ad Obrimæ fontes, ad vicum, quem Aporidos comen vocant, posuit castra. Eo Seleucus ab Apamea postero die venit. Ægros inde & inutilia inpedimenta quum Apameam dimisisset, ducibus itinerum ab Seleuco acceptis, profectus eo die in Metropolitanum campum, postero die Dinias Phrygiæ processit. Inde Synnada venit, metu omnibus circa oppidis

U. c. 563. a. C. 189.

(k) *Cormasam* Gron. Crev.

U. c. 563. a. C. 189.

desertis quorum jam præda grave agmen trahens, vix quinque millium die toto itinere perfecto, ad Beudos, quod vetus adpellant, pervenit. Ad Anabura inde, & altero die ad Alandri fontes, tertio ad Abbassum posuit castra. Ibi plures dies stativa habuit, quia perventum erat ad Tolistoboiorum fines.

Gallogræcorum origo.

XVI. GALLI (*l*), magna hominum vis, seu inopia agri, seu præde spe, nullam gentem, per quam ituri essent, parem armis rati, Brenno duce in Dardanos pervenerunt. Ibi seditio orta, & ad viginti millia hominum, cum Leonorio ac Lutario regulis, secessione facta a Brenno, in Thraciam iter averterunt. Ubi cum resistentibus pugnando, pacem petentibus stipendium inponendo, Byzantium quum perveniissent, aliquamdiu oram Propontidis vectigalem habendo, regionis ejus urbes obtinuerunt. Cupido inde eos in Asiam transeundi, audientes ex propinquo, quanta ubertas terræ ejus esset, cepit: &, Lysimachia fraude capta, Chersonesoque omni armis possessa, ad Hellespontum descenderunt. Ibi vero exiguo divisam (*m*)

(l) *Hi Galli* Gron. Crev.

(m) *divisis* Gron.

freto cernentibus Asiam multo magis animi ad transeundum accensi; nunciosque ad Antipatrum, præfectum ejus oræ, de transitu mittebant. Quæ res quum lentius spe ipsorum traherentur, alia rursus nova inter regulos orta seditio est. Leonorius retro, unde venerat, cum majore parte hominum repetit Byzantium: Lutarius Macedonibus, per speciem legationis ab Antipatro ad speculandum missis, duas tectas naves & tres lembos adimit. His, alios atque alios dies noctesque transvehendo, intra paucos dies omnes copias trajecit. Haud ita multo post Leonorius, adjuvante Nicomede Bithyniæ rege, a Bizantio transmisit. Coëunt deinde in unum rursus Galli, & auxilia Nicomedi dant, adversus Zybœtam (*n*), partem tenentem Bithyniæ, gerenti bellum. Atque eorum maxime opera devictus Zybœta est, Bithyniaque omnis in ditionem Nicomedis concessit. Profecti ex Bithynia in Asiam processerunt. Non plus ex viginti millibus hominum, quam decem armata erant. Tamen tantum terroris omnibus, quæ cis Taurum incolunt, gentibus injecerunt, ut, quas adirent, quas-

U. c. 563. a. C. 189.

Transeunt in Asiam.

(*n*) *Zybœam* Gron. Crev.

U. c. 563. a. C. 189.

que non adiſſent, pariter ultimæ propinquis imperio parerent. Poſtremo, quum tres eſſent gentes, Toliſtoboii, Trocmi, Tectoſagi, in tres partes, qua cuique populorum ſuorum vectigalis Aſia eſſet, diviſerunt. Trocmis Helleſponti ora data; Toliſtoboii Æolida atque Ioniam, Tectoſagi mediterranea Aſiæ ſortiti ſunt. Et ſtipendium tota cis Taurum Aſia exigebant. Sedem autem ipſi ſibi circa Halyn flumen ceperunt. Tantusque terror eorum nominis erat, multitudine etiam magna ſobole aucta, ut Syriæ quoque ad poſtremum reges ſtipendium dare non abnuerent. Primus Aſiam incolentium abnuit Attalus, pater regis Eumenis: audacique incepto, præter omnium opinionem, adfuit fortuna, & ſignis conlatis ſuperior fuit. Non tamen ita infregit animos eorum, ut abſiſterent imperio. Eædem opes uſque ad bellum Antiochi cum Romanis manſerunt. Tum quoque, pulſo Antiocho, magnam ſpem habuerunt, quia procul mari incolerent, Romanum exercitum ad ſe non perventurum.

Sedem capiunt circa Halyn.

Vincuntur ab Attalo.

XVII. Cum hoc hoſte, tam terribili omnibus regionis ejus, quia bellum gerendum erat, pro concione milites maxime in hunc

modum adlocutus eſt conſul : « Non me
» præterit, milites, omnium, quæ Aſiam
» colunt, gentium Gallos fama belli præſtare.
» Inter mitiſſimum genus hominum ferox na-
» tio, pervagata bello prope orbem terra-
» rum, ſedem cepit. Procera corpora, pro-
» miſſæ & rutilatæ comæ, vaſta ſcuta, præ-
» longi gladii : ad hoc cantus ineuntium (*o*)
» prœlium, & ululatus, & tripudia, & qua-
» tientium ſcuta in patrium quemdam mo-
» dum (*p*) horrendus armorum crepitus :
» omnia de induſtria compoſita ad terrorem.
» Sed hæc, quibus inſolita atque inſueta ſunt,
» Græci, & Phryges, & Cares timeant : Ro-
» manis, Gallici tumultus adſuetis, etiam
» vanitates notæ ſunt. Semel primo con-
» greſſu ad Alliam olim fuderunt majores
» noſtros : ex eo tempore per ducentos jam
» annos pecorum in modum conſternatos
» cædunt fugantque ; & plures prope de Gallis
» triumphi, quam de toto orbe terrarum,
» acti ſunt. Jam uſu hoc cognitum eſt, ſi
» primum inpetum, quem fervido ingenio
» & cæca ira effundunt, ſuſtinueris, fluunt

U. c. 563. a. C. 189.

Manlius Coſ. exercitum hortatur.

(o) *inchoantium* Gron. Crev.

(p) *morem* Gron. Crev.

U. c. 563. a. C. 189.

» ſudore & laſſitudine membra, labant arma:
» mollia corpora, molles, ubi ira conſedit,
» animos ſol, pulvis, ſitis, ut ferrum non
» admoveas, proſternunt. Non legionibus
» legiones eorum ſolum experti ſumus, ſed
» vir unus cum viro congrediendo, T. Man-
» lius, M. Valerius, quantum Gallicam ra-
» biem vinceret Romana virtus, docuerunt.
» Jam M. Manlius unus agmine ſcandentes
» in Capitolium Gallos detruſit. Et illis ma-
» joribus noſtris cum haud dubiis Gallis in
» terra ſua genitis res erat. Hi jam degeneres
» ſunt; mixti, & Gallogræci vere, quod
» adpellantur: ſicut in frugibus, pecudibus-
» que, non tantum ſemina ad ſervandam in-
» dolem valent, quantum terræ proprietas
» cœlique, ſub quo aluntur, mutat. Mace-
» dones, qui Alexandriam in Ægypto, qui
» Seleuciam ac Babyloniam, quique alias
» ſparſas per orbem terrarum colonias habent,
» in Syros, Parthos, Ægyptios degenera-
» runt. Maſſilia, inter Gallos ſita traxit
» aliquantum ab adcolis animorum. Tarentinis
» quid ex Spartana, dura illa & horrida,
» diſciplina manſit? Generoſius in ſua quid-
» quid ſede gignitur; inſitum alienæ terræ,

» in id, quo alitur, natura vertente se, de- U. c. 563.
» generat. Phrygas igitur Gallicis oneratos a. C. 189.
» armis, sicut in acie Antiochi cecidistis,
» victos victores cædetis. Magis id vereor,
» ne parum inde gloriæ, quam ne nimium
» belli sit. Attalus eos rex sæpe fudit fuga-
» vitque. Nolite existimare, belluas tantum
» recens captas feritatem illam silvestrem
» primo servare, deinde, quum diu manibus
» humanis alantur, mitescere; in hominum
» feritate mulcenda non eamdem naturam
» esse. Eosdemne hos creditis esse, qui patres
» eorum avique fuerunt? Extorres inopia
» agrorum profecti domo per asperrimam
» Illyrici oram; Pæoniam inde & Thraciam,
» pugnando cum ferocissimis gentibus, emensi,
» has terras ceperunt. Duratos eos tot malis
» exasperatosque accepit terra, quæ copia
» rerum omnium saginaret. Uberrimo agro,
» mitissimo cœlo, clementibus adcolarum
» ingeniis, omnis illa, cum qua venerant,
» mansuefacta est feritas. Vobis, mehercule,
» Martis viris, cavenda ac fugienda quam-
» primum amœnitas est Asiæ. Tantum hæ
» peregrinæ voluptates ad exstinguendum vi-
» gorem animorum possunt; tantum contagio

U. c. 563. a. C. 189.

» disciplinæ morisque adcolarum valet. Hoc » tamen feliciter evenit, quod, sicut vim » adversus vos nequaquam, ita famam apud » Græcos parem illi antiquæ obtinent, cum » qua venerunt; bellique gloriam victores » eamdem inter socios habebitis, quam si » servantes antiquum specimen animorum » Gallos vicisletis. »

Ingrediuntur in Galatiam Romani.

XVIII. Concione dimissa, missisque ad Eposognatum legatis, qui unus ex regulis & in Eumenis amicitia manserat, & negaverat Antiocho adversus Romanos auxilia, castra movit. Primo die ad Alandrum flumen, postero ad vicum, quem vocant Tyscon, ventum. Eo legati Oroandensium quum venissent, amicitiam petentes, ducenta talenta iis sunt imperata; precantibusque, ut domum renunciarent, potestas facta. Ducere inde exercitum consul ad Plitendum: deinde ad Alyattos castra posita. Eo missi ad Eposognatum redierunt, & legati cum illis reguli orantes, ne Tectosagis bellum inferret (*q*). « Ipsum in eam gentem iturum Eposognatum, » persuasurumque, ut imperata faciant. » Data venia regulo, duci inde exercitus per Axylon

(q) *inferrent* Gron.

(quam vocant) terram cœptus. Ab re nomen habet. Non ligni modo quidquam, ſed ne ſpinas quidem, aut ullum aliud alimentum fert ignis. Fimo bubulo pro lignis utuntur. Ad Cuballum, Gallogræciæ caſtellum, caſtra habentibus Romanis adparuere cum magno tumultu hoſtium equites. Nec turbarunt tantum ſtationes romanas, repente invecti; ſed quoſdam etiam occiderunt. Qui tumultus quum in caſtra perlatus eſſet, effuſus repente omnibus portis equitatus Romanus fugit fugavitque Gallos, & aliquot fugientes occidit. Inde conſul, ut qui jam ad hoſtes perventum cerneret, explorato deinde & cum cura coacto agmine procedebat. Et (r) continentibus itineribus quum ad Sangarium flumen perveniſſet, pontem, quia vado nuſquam tranſitus erat, facere inſtituit. Sangarius, ex Adoreo monte per Phrygiam fluens, miſcetur ad Bithyniam Tymbreti (s) fluvio. Inde major jam geminatis aquis per Bithyniam fertur, & in Propontidem ſeſe effundit; non tamen tam magnitudine memorabilis, quam quod piſcium adcolis ingen-

U. c. 563. a. C. 189.

(r) *Et* delent *Gron. & Crev.*

(s) *Thymbri* Gron. Crev.

U. c. 563. a. C. 189. tem vim præbet. Tranſgreſſis ponte perfecto flumen, præter ripam euntibus Galli Matris Magnæ a Peſſinunte obcurrere cum inſignibus ſuis, vaticinantes fanatico carmine, Deam Romanis viam belli & victoriam dare, imperiumque ejus regionis. Accipere ſe omen quum dixiſſet conſul, caſtra eo ipſo loco poſuit. Poſtero die ad Gordium pervenit. Id haud magnum quidem oppidum eſt, ſed plus, quam mediterraneum, celebre & frequens emporium. Tria maria pari ferme diſtantia intervallo habet, Helleſpontum (*t*), ad Sinopen, & alterius oræ litora, qua Cilices maritimi colunt. Multarum magnarumque præterea gentium fines contingit, quarum commercium in eum maxime locum mutui uſus contraxere. Id tum deſertum fuga incolarum oppidum, refertum idem copia rerum omnium, invenerunt. Ibi ſtativa habentibus legati ab Epoſognato venerunt, nunciantes « Pro» fectum eum ad regulos Gallorum nihil » æqui inpetraſſe. Ex campeſtribus vicis agris» que frequentes demigrare, & cum conju» gibus ac liberis, quæ ferre atque agere

(t) *ad Helleſpontum* Crev.

» possint (*u*), præ se agentes portantesque » Olympum montem petere, ut inde armis » locorumque situ sese tueantur. »

U. c. 563. a. C. 189.

XIX. CERTIORA postea Oroandensium (*v*) legati adtulerunt : « Toliſtoboiorum civita- » tem Olympum montem cepisse; diversos » Tectosagos alium montem, qui Magaba » dicatur, petisse. Trocmos, conjugibus ac » liberis apud Tectosagos depositis, armato- » rum agmine Toliſtoboiis statuisse auxilium » ferre. » Erant autem tunc trium populorum reguli Ortiagon, & Combolomarus, & Gaulotus. Iis hæc maxime belli ratio sumendi fuerat, quod, quum montes editissimos ejus regionis tenerent, convectis omnibus, quæ ad usum quamvis longi temporis subficerent, tædio se fatigaturos hostem (*x*) censebant. « Nam neque ausuros per tam ardua atque » iniqua loca subire eos : &, si conarentur, » vel parva manu prohiberi ac deturbari posse. » Nec quietos, in radicibus gelidorum mon- » tium sedentes, frigus aut inopiam laturos. » Et quum ipsa altitudo locorum eos tutaretur,

Galli in montes confugiunt.

(u) *possent* Gron. Crev.

(v) *Œnoandensem* Gron.

(x) *hostes* Gron. Crev.

U. c. 563. a. C. 189. foſſam quoque & alia munimenta verticibus iis, quos inſederant, circumjecere. Minima adparatus miſſilium telorum cura fuit, quod ſaxa adfatim præbituram aſperitatem ipſam locorum credebant.

XX. Consul, quia non cominus pugnam, ſed procul locis obpugnandis, futuram præceperat animo, ingentem vim pilorum, velitarium haſtarum, ſagittarum, glandisque, & modicorum, qui funda mitti poſſent, lapidum paraverat. Inſtructusque miſſilium adparatu ad Olympum montem ducit, & a quinque ferme millibus locat caſtra. Poſtero die cum quadringentis equitibus & Attalo progreſſum eum, ad naturam montis ſitumque Gallicorum caſtrorum viſendum, equites hoſtium, duplex numerus, effuſi caſtris in fugam averterunt. Occiſi quoque pauci fugientium, vulnerati plures. Tertio die cum omnibus ad loca exploranda profectus, quia nemo hoſtium extra munimenta proceſſit, tuto circumvectus montem, animadvertit, meridiana regione terrenos & placide adclivos ad quemdam finem colles eſſe, & ſeptentrionem arduas & rectas prope rupes; atque omnibus ferme aliis inviis, itinera tria eſſe;

Conſul ad Olympum montem ducit, quem ceperant Toliſtoboii.

unum medio monte, qua terrena erant: duo difficilia ab hiberno ſolis ortu, & ab æſtivo occaſu. Hæc contemplatus, eo die ſub ipſis radicibus poſuit caſtra. Poſtero die, ſacrificio facto, quum primis hoſtiis litaſſet, trifariam exercitum diviſum ducere ad hoſtem pergit. Ipſe cum maxima parte copiarum, qua æquiſſimum aditum præbebat mons, adſcendit. L. Manlium fratrem ab hiberno ortu, quoad loca patiantur, & tuto poſſit, ſubire jubet. Si qua periculoſa & prærupta obcurrant, non pugnare cum iniquitate locorum, neque inexſuperabilibus vim adferre; ſed obliquo monte ad ſe declinare, & ſuo agmini conjungi. C. Helvium cum tertia parte circumire ſenſim per infima montis, deinde ab æſtivo occaſu erigere agmen. Et Attali auxilia trifariam æquo numero diviſit: ſecum eſſe ipſum juvenem juſſit. Equitatum cum elephantis in proxima tumulis planitie reliquit. Edictum præfectis, ut intenti, quid ubique geratur, animadvertant; opemque ferre, quo poſtulent res, properent. *U. c. 563. a. C. 189.*

XXI. Galli, duobus lateribus ſatis fidentes invia eſſe, ab ea parte, quæ in meridiem vergeret, ut armis clauderent viam, quatuor

U. c. 563. a. C. 189. ferme millia armatorum ad tumulum, inminentem viæ minus mille paſſuum a caſtris, occupandum mittunt; eo ſe rati velut caſtello iter inpedituros. Quod ubi Romani viderunt, expediunt ſeſe ad pugnam. Ante ſigna modico intervallo velites eunt, & ab Attalo Cretenſes ſagittarii, & funditores, & Tralli, & (y) Thraces: ſigna peditum, ut per arduum, leni gradu ducuntur, ita præ ſe habentium ſcuta, ut miſſilia tantum vitarent, pede conlato non viderentur pugnaturi. Miſſilibus ex intervallo loci prœlium commiſſum eſt, primo par, Gallos loco adjuvante, Romanos varietate & copia telorum. Procedente certamine, nihil jam æqui erat. Scuta longa, ceterum ad amplitudinem corporum parum lata, & ea ipſa plana, male tegebant Gallos. Nec jam tela alia (z) habebant, præter gladios: quorum, quum manum hoſtis non conſereret, nullus uſus erat. Saxis, nec modicis, ut quæ non præparaſſent, ſed quod cuique temere trepidanti ad manum veniſſet, ut inſueti, nec arte nec viribus adjuvantes ictum, utebantur. Sagittis, glande, jaculis

Prœlium committitur.

(y) *&* del. *Gron. Crev.*

(z) *alia* del. *Gron. Crev.*

incauti ab omni parte configebantur : nec, quid agerent, ira & pavore obcæcatis animis, cernebant : & erant deprehenſi genere pugnæ, in quod minime apti ſunt. Nam quemadmodum cominus, ubi in vicem pati & inferre vulnera licet, accendit ira animos eorum; ita, ubi ex occulto & procul levibus telis vulnerantur, nec, quo ruant cæco inpetu, habent, velut feræ transfixæ in ſuos temere incurrunt. Detegebat vulnera eorum, quod nudi pugnant, & ſunt fuſa & candida corpora, ut quæ numquam, niſi in pugna, nudentur : ita & plus ſanguinis e multa carne fundebatur, & fœdiores patebant plagæ, & candor corporum magis ſanguine atro maculabatur. Sed non tam patentibus plagis moventur. Interdum inſecta cute, ubi latior, quam altior, plaga eſt, etiam glorioſius ſe pugnare putant. Iidem, quum aculeus ſagittæ aut glandis, abditæ introrſus, tenui vulnere in ſpeciem urit, & ſcrutantes, quæ vellant, telum non ſequitur; tum, in rabiem & pudorem tam parvæ perimentis peſtis verſi, proſternunt corpora humi, ſic ut paſſim procumberent. Alii, ruentes in hoſtem, undique configebantur : &, quum cominus

U. c. 563. a. C. 189.

Miſſilibus Galli turbantur.

U. c. 563. a. C. 189. venerant, gladiis a velitibus trucidabantur. Hic miles tripedalem parmam habet, & in dextra haſtas, quibus eminus utitur : gladio Hiſpanienſi eſt cinctus : quod ſi pede conlato pugnandum eſt, translatis in lævam haſtis, ſtringit gladium. Pauci ſupererant jam Gallorum : qui, poſtquam ab lævi armatura ſuperatos ſe viderunt, & inſtare legionum ſigna, effuſa fuga caſtra repetunt, pavoris & tumultus jam plena : ut ubi feminæ, puerique, & alia inbellis turba permixta eſſet. Romanos victores deſerti fuga hoſtium acceperunt tumuli.

Effuſa fuga caſtra repetunt.

XXII. Sub idem tempus L. Manlius & C. Helvius, quum, quoad viam colles obliqui dederunt, eſcendiſſent (*a*), poſtquam ad invia ventum eſt, flexere iter in partem montis, quæ una habebat iter; & ſequi conſulis agmen, modico uterque intervallo, velut ex compoſito, cœperunt : quod primo optimum factu fuiſſet, in id neceſſitate ipſa compulſi. Subſidia enim in talibus iniquitatibus locorum maximo ſæpe uſui fuerunt; ut, primis forte deturbatis, ſecundi & tegant pulſos, & integri pugnam excipiant. Conſul,

(*a*) *aſcendiſſent* Gron. Crev.

Conſul, poſtquam ad tumulos, ab levi armatura captos, prima ſigna legionum pervenerunt, reſpirare & conquieſcere paulliſper militem jubet; ſimul ſtrata per tumulos corpora Gallorum oſtentat: Et, « quum levis » armatura tale prœlium ediderit, quid ab » legionibus, quid ab juſtis armis, quid ab » animis fortiſſimorum militum exſpectari? » Caſtra illis capienda eſſe, in quæ compul- » ſus ab levi armatura hoſtis trepidet. » Præcedere tamen jubet levem armaturam: quæ, quum ſtaret agmen, conligendis per tumulos telis, ut miſſilia ſubficerent, haud ſegne id ipſum tempus conſumſerat. Jam caſtris adpropinquabant: & Galli, ne parum ſe munimenta ſua tegerent, armati pro vallo conſtiterant. Obruti deinde omni genere telorum, quum, quo plures ac denſiores erant, eo minus vani quidquam intercideret teli, intra vallum momento temporis compelluntur, ſtationibus tantum firmis ad ipſos aditus portarum relictis. In multitudinem, compulſam in caſtra, vis ingens miſſilium telorum conjiciebatur: &, vulnerari multos, clamor, permixtus mulierum atque puerorum ploratibus, ſignificabat. In eos, qui

U. c. 563; a. C. 189;

V. c. 563. a. C. 189.

portas ſtationibus ſuis clauſerant, legionum anteſignani pila conjecerunt. Hi vero non vulnerabantur, ſed, tranſverberatis ſcutis, plerique inter ſe conſerti hærebant : nec diutius inpetum Romanorum ſuſtinuerunt.

Gallorum caſtra capiuntur.

XXIII. PATENTIBUS jam portis, priuſquam inrumperent victores, fuga e caſtris Gallorum in omnes partes facta eſt. Ruunt cæci per vias, per invia : nulla præcipitia ſaxa, nullæ rupes obſtant : nihil præter hoſtem metuunt. Itaque plerique præcipites per vaſtam altitudinem prolapſi aut debilitati exanimantur. Conſul, caſtris captis, direptione prædaque abſtinet militem : ſequi pro ſe quemque, & inſtare, & perculſis pavorem addere jubet. Supervenit & alterum cum L. Manlio agmen ; nec eos caſtra intrare ſinit. Protinus ad perſequendos hoſtes mittit : & ipſe paullo poſt, tradita captivorum cuſtodia tribunis militum, ſequitur ; debellatum ratus, ſi in illo pavore quam plurimi cæſi forent, aut capti. Egreſſo conſule, C. Helvius cum tertio agmine advenit. Nec continere ſuos a direptione caſtrorum valuit. Prædaque eorum, iniquiſſima ſorte, qui pugnæ non interfuerant, facta eſt. Equites diu, ignari &

pugnæ & victoriæ ſuorum, ſteterunt. Deinde & ipſi, quantum equis ſubire poterant, (b) ſparſos fuga Gallos circa radices montis conſectati cecidere, aut cepere. Numerus interfectorum haud facile iniri potuit, quia late inter omnes amfractus montium fugaque & cædes fuit : & magna pars rupibus inviis in profundæ altitudinis convalles delapſa eſt, pars in ſilvis vepribusque occiſa. Claudius, qui bis pugnatum in Olympo monte ſcribit, ad quadraginta millia hominum cæſa, auctor eſt : Valerius Antias, qui magis inmodicus in numero augendo eſſe ſolet, non plus decem millia. Numerus captivorum haud dubie millia quadraginta explevit, quia omnis generis ætatisque turbam ſecum traxerant, demigrantium magis, quam in bellum euntium, modo. Conſul, armis hoſtium in uno concrematis cumulo, ceteram prædam conferre omnes juſſit : & aut vendidit, quod ejus in publicum redigendum erat : aut cum cura, ut quam æquiſſima eſſet, per milites diviſit. Laudati quoque pro concione omnes ſunt, donatique pro merito,

U. c. 563
a. C. 189.

(b) *quantum equi in colles ſubire poterant* Gron. Crev.

U. c. 563. a. C. 189.

quiſque : ante omnes Attalus, ſummo ceterorum adſenſu. Nam ſingularis ejus juvenis quum virtus & induſtria in omnibus laboribus periculisque, tum modeſtia etiam fuerat.

In Tectoſagos proficiſcitur Coſ.

XXIV. SUPERERAT bellum integrum cum Tectoſagis. Ad eos profectus conſul, tertiis caſtris Ancyram, nobilem in illis locis urbem, pervenit, unde hoſtes paullo plus decem millia aberant. Ubi quum ſtativa eſſent, facinus memorabile a captiva factum eſt.

Gallæ captivæ facinus.

Ortiagontis reguli uxor forma eximia cuſtodiebatur inter plures captivos (*c*), cui cuſtodiæ centurio præerat, & libidinis & avaritiæ militaris. Is primo ejus animum tentavit : quem quum abhorrentem a voluntario videret ſtupro, corpori, quod ſervum fortuna erat, vim fecit. Deinde, ad leniendam indignitatem injuriæ, ſpem reditus ad ſuos mulieri facit; & ne eam quidem, ut amans, gratuitam. Certo auri pondere pactus, ne quem conſcium ſuorum haberet, ipſi permittit, ut, quem vellet, unum ex captivis nuncium ad ſuos mitteret. Locum prope flumen conſtituit; quo duo, ne plus, neceſſarii captivæ cum auro venirent nocte inſequenti

(c) *inter plures captivas* Crev.

ad eam accipiendam. Forte ipſius mulieris ſervus inter captivos ejuſdem cuſtodiæ erat. Hunc nuncium primis tenebris extra ſtationes centurio educit. Nocte inſequenti & duo neceſſarii mulieris ad conſtitutum locum, & centurio cum captiva venit. Ubi quum aurum oſtenderent, quod ſummam talenti Attici (tanti enim pepigerat) expleret; mulier lingua ſua, « ſtringerent ferrum, & » centurionem penſantem aurum occiderent, » imperavit. Jugulati præciſum caput ipſa involutum veſte ferens, ad virum Ortiagontem, qui ab Olympo domum refugerat, pervenit. Quem priuſquam complecteretur, caput centurionis ante pedes ejus abjecit: mirantique, cujusnam id caput hominis, aut quod id facinus haudquaquam muliebre eſſet, & injuriam corporis, & ultionem violatæ per vim pudicitiæ confeſſa viro eſt: aliaque (ut traditur) ſanctitate & gravitate vitæ hujus matronalis facinoris decus ad ultimum conſervavit. *U. c. 563. a. C. 189.*

XXV. Ad Ancyram in ſtativa Tectoſagum oratores ad conſulem venerunt, petentes, ne ante ab Ancyra caſtra moveret, quam conlocutus cum ſuis regibus eſſet: nullas *Tectoſagum legati.*

U. c. 563. a. C. 189.

conditiones pacis iis non bello fore potiores. Tempus in posterum diem constituitur, locusque qui maxime medius inter castra Gallorum & Ancyram est visus. Quo quum consul ad tempus cum præsidio quingentorum equitum venisset, nec ullo Gallorum ibi viso, regressus in castra esset; oratores iidem redeunt, excusantes, religione objecta venire reges non posse. Principes gentis, per quos æque res transigi posset, venturos. Consul se quoque Attalum missurum dixit. Ad hoc conloquium utrimque ventum est. Trecentos equites Attalus præsidii causa quum adduxisset, jactæ sunt pacis conditiones. Finis rei quia absentibus ducibus inponi non poterat, convenit, uti consul regesque eo loco postero die congrederentur. Frustratio Gallorum eo spectabat, primum ut tererent tempus, donec res suas, quibus periclitari nolebant (*d*), cum conjugibus ac liberis trans Halyn flumen trajicerent: deinde quod ipsi consuli, parum cauto adversus conloquii fraudem, insidiabantur. Mille ad eam rem ex omni numero audaciæ expertæ delegerunt equites. Et successisset fraudi, ni

Galli insidiantur consuli.

(d) *cum quibus periclitari nolebant* Gron. Crev.

pro jure gentium, cujus violandi consilium initum erat, stetisset fortuna. Pabulatores lignatoresque Romani in eam partem, in qua conloquium futurum erat, ducti sunt; tutius id futurum tribunis ratis, quia consulis præsidium & ipsum pro statione habituri erant, hosti obpositum: suam tamen alteram stationem propius castra sexcentorum equitum posuerunt. Consul, adfirmante Attalo, venturos reges, & transigi rem posse, profectus e castris, quum eodem, quo antea, præsidio equitum quinque millia fere processisset, nec multum a constituto loco abesset, repente concitatis equis cum inpetu hostili videt Gallos venientes. Constituit agmen, & expedire tela animosque equitibus jussis, primo constanter initium pugnæ accepit, nec cessit. Dein, quum prægravaret multitudo, cedere sensim, nihil confusis turmarum ordinibus, cœpit. Postremo, quum jam plus in mora periculi, quam in ordinibus conservandis præsidii esset, omnes passim in fugam effusi sunt. Tum vero instare dissipatis Galli, & cædere: magnaque pars obpressa foret; ni statio pabulatorum, sexcenti equites, obcurrissent. Ii, procul clamore pavido suo-

U. c. 563. a. C. 189.

V. c. 563. a. C. 189.

rum exaudito, quum tela equosque expedissent, integri profligatam pugnam acceperunt. Itaque versa extemplo fortuna est, versus in victores a victis terror. Et primo impetu fusi Galli sunt, & ex agris concurrebant pabulatores, & undique obvius hostis Gallis erat: ut ne fugam quidem facilem aut tutam haberent, quia recentibus equis Romani fessos sequebantur. Pauci ergo effugerunt. Captus est nemo: major multo pars per fidem violati conloquii pœnas morte luerunt. Romani, ardentibus ira animis, postero die omnibus copiis ad hostem perveniunt.

XXVI. Biduum natura montis per se ipsum exploranda, ne quid ignoti esset, absumsit consul. Tertio die, quum auspicio operam dedisset, deinde inmolasset, in quatuor partes divisas copias educit: duas ut medio monte duceret, duas ab lateribus ut adversus cornua Gallorum erigeret. Hostium quod roboris erat, Tectosagi & Trocmi mediam tenebant aciem, millia hominum quinquaginta. Equitatum (quia equorum nullus inter inæquales rupes usus erat) ad pedes deductum, decem millia hominum, ab dextro

Prælium.

locaverunt cornu. Ariarathis Cappadoces & Morzi auxiliares in lævo quatuor ferme millium numerum explebant. Consul, sicut in Olympo monte, prima in acie locata levi armatura, telorum omnis generis ut æque magna vis ad manum esset, curavit. Ubi adpropinquarunt, omnia eadem utrimque, quæ fuerant in priore prœlio, erant præter animos, & victoribus ab re secunda auctos, & hostibus fractos: quia, etsi non ipsi victi erant, suæ gentis hominum cladem pro sua ducebant. Itaque a paribus initiis cœpta res eumdem exitum habuit. Velut nubes levium telorum conjecta obruit aciem Gallorum. Nec aut procurrere quisquam ab ordinibus suis, ne nudarent undique corpus ad ictus, audebant: & stantes, quo densiores erant, hoc plura, velut destinatum petentibus, vulnera accipiebant. Consul, jam per se turbatis si legionum signa ostendisset, versuros extemplo in fugam omnes ratus, receptis inter ordines velitibus & alia turba auxiliorum, aciem promovit. U. c. 563. a. C. 189.

XXVII. Galli, & memoria Tolistoboiorum cladis territi, & inhærentia corporibus gerentes tela, fessique & stando & vulneri-

U. c. 563. a. C. 189.

Vincunt Romani.

bus, ne primum quidem inpetum & clamorem Romanorum tulerunt. Fuga ad caſtra inclinavit. Sed pauci intra munimenta ſeſe (*e*) recepere : pars major, dextra lævaque prælati, qua quemque inpetus tulit, fugerunt. Victores, uſque ad caſtra ſecuti, ceciderunt terga : deinde in caſtris cupiditate prædæ hæſerunt, nec ſequebatur quiſquam. In cornibus Galli diutius ſteterunt, quia ſerius ad eos perventum eſt. Ceterum ne primum quidem conjectum telorum tulerunt. Conſul, qui ingreſſos in caſtra ab direptione abſtrahere non poterat, eos, qui in cornibus fuerant, protinus ad ſequendos hoſtes miſit. Per aliquantum ſpatium ſecuti, non plus tamen octo millia hominum in fuga (nam pugna nulla fuit) ceciderunt : reliqui flumen Halyn trajecerunt. Romanorum magna pars ea nocte in hoſtium caſtris manſit; ceteros in ſua caſtra conſul reduxit. Poſtero die captivos prædamque recenſuit; quæ tanta fuit, quantam avidiſſima rapiendi gens, quum ciś montem Taurum omnia armis per multos tenuiſſet annos, coacervare potuit. Galli, ex diſſipata paſſim fuga in unum locum con-

(e) *ſe* Gron. Crev.

gregati, magna pars saucii aut inermes, nudati omnibus rebus, oratores de pace ad consulem miserunt. Eos Manlius Ephesum venire jussit. Ipse, (jam enim medium autumni erat) locis gelidis propinquitate Tauri montis excedere properans, victorem exercitum in hiberna maritimæ oræ reduxit. *U. c. 563. a. C. 189.*

XXVIII. Dum hæc in Asia geruntur, in ceteris provinciis tranquillæ res fuerunt. Censores Romæ T. Quinctius Flamininus & M. Claudius Marcellus senatum perlegerunt. Princeps in senatu tertium lectus P. Scipio Africanus. Quatuor soli præteriti sunt, nemo curuli usus honore. Et in equitatu recensendo mitis admodum censura fuit. Substructionem super Æquimælium in Capitolio, & viam silice sternendam a porta Capena ad Martis locaverunt. Campani, ubi censerentur, senatum consuluerunt. Decretum, uti Romæ censerentur. Aquæ ingentes eo anno fuerunt. Tiberis duodecies campum Martium planaque urbis inundavit. Ab Cn. Manlio consule bello in Asia cum Gallis perfecto, alter consul M. Fulvius, perdomitis Ætolis, quum trajecisset in Cephalleniam, circa civitates insulæ misit percunctatum, utrum se *Censuræ acta.*

U. c. 563. a. C. 189.

Fulvius Cephalleniam recipit.

dedere Romanis, an belli fortunam experiri, mallent? Metus ad omnes valuit, ne deditionem recusarent. Obsides inde imperatos pro viribus inopis populi, vicenos Nesiotæ, Cranii, Palenses (*f*) & Samæi dèderunt. Insperata pax Cephalleniæ adfulserat; quum repente una civitas, incertum quam ob causam, Samæi desciverunt. Quia obportuno loco urbs posita esset, timuisse se aiebant, ne demigrare cogerentur ab Romanis. Ceterum ipsine sibi eum finxerint metum, & timore vano quietem exuerint, an jactata sermonibus res apud Romanos perlata ad eos sit, nihil comperti est: nisi quod, datis jam obsidibus, repente portas clauserunt; & ne suorum quidem precibus (miserat enim sub muros consul ad tentandam misericordiam parentum populariumque) desistere ab incepto voluerunt. Obpugnari deinde, postquam nihil pacati respondebatur, cœpta urbs est. Adparatum omnem tormentorum machinarumque transvectum ab Ambraciæ obpugnatione habebat: & opera, quæ facienda erant, impigre milites perfecerunt. Duobus igitur locis admoti arietes quatiebant muros.

Samæi desciscunt.

Obpugnantur.

(*f*) *Pallenses* Gron. Crev.

XXIX. Nec ab Samæis quidquam, quo aut opera, aut hoſtis arceri poſſet, prætermiſſum eſt. Duabus tamen maxime reſiſtebant rebus: una, interiorem ſemper juxta validum pro diruto novum obſtruentes murum; altera, eruptionibus ſubitis, nunc in opera hoſtium, nunc in ſtationes. Et plerumque iis prœliis ſuperiores erant. Una ad coërcendos inventa haud magna memoratu res eſt. Centum funditores ab Ægio & Patris & Dymis adciti. A pueris ii, more quodam gentis, ſaxis globoſis, quibus ferme arenæ inmixtis ſtrata litora ſunt, funda mare apertum inceſſentes, exercebantur. Itaque longius certiusque & validiore ictu, quam Baliaris funditor, eo telo uſi ſunt. Et eſt non ſimplicis habenæ, ut Baliarica aliarumque gentium funda: ſed triplex ſcutale, crebris ſururis duratum, ne fluxa habena volutetur in jactu glans; ſed, librata quum ſederit, velut nervo miſſa excutiatur. Coronas modici circuli magno ex intervallo loci adſueti trajicere, non capita ſolum hoſtium vulnerabant, ſed quem locum deſtinaſſent oris. Eæ fundæ Samæos cohibuerunt, ne tam crebro, neve tam audacter erumperent: adeo ut precarentur ex muris

U. c. 563. a. C. 189.

Funditores Achæi.

U. c. 563. a. C. 189. Achæos, ut parumper abſcederent; & ſe, cum Romanis ſtationibus pugnantes, quiete ſpectarent. Quatuor menſes obſidionem Same ſuſtinuit. Quum ex paucis quotidie aliqui eorum caderent, aut vulnerarentur, &, qui ſuperarent, feſſi & corporibus & animis eſſent; Romani nocte per arcem, quam Cyatidem vocant, (nam urbs, in mare devexa, in occidentem vergit) muro ſuperato, in forum pervenerunt. Samæi, poſtquam captam urbis partem ab hoſtibus ſenſerunt, cum conjugibus ac liberis in majorem refugerunt arcem. Inde poſtero die dediti, direpta urbe, ſub corona omnes venierunt.

Coſ. in Peloponneſum trajicit. XXX. Consul, compoſitis rebus Cephalleniæ, præſidio Samæ inpoſito, in Peloponneſum, jam diu arceſſentibus Ægienſibus maxime ac Lacedæmoniis, trajecit. Ægium, a principio Achaici concilii, ſemper conventus gentis indicti ſunt; ſeu dignitati urbis id, ſeu loci obportunitati datum eſt. Hunc morem Philopœmen eo primum anno labefactare conatus, legem parabat ferre, ut in omnibus civitatibus, quæ Achaici concilii eſſent, in vicem conventus agerentur. Et ſub adventum conſulis, Damiurgis civitatium,

qui ſummus eſt magiſtratus, Ægium evocantibus, Philopœmen (prætor tum erat) Argos conventum edixit. Quo quum adpareret omnes fere conventuros, conſul quoque, quamquam Ægienſium favebat cauſſæ, Argos venit: ubi quum diſceptatio fuiſſet, & rem inclinatam cerneret, incepto deſtitit. Lacedæmonii deinde eum in ſua certamina averterunt. Sollicitam eam civitatem exſules maxime habebant: quorum magna pars in maritimis Laconicæ oræ caſtellis, quæ omnis ademta erat, habitabant. Id ægre patientes Lacedæmonii, ut aliqua (g) liberum ad mare haberent aditum, ſi quando Romam aliove quo mitterent legatos, ſimulque ut emporium & receptaculum peregrinis mercibus ad neceſſarios uſus eſſet, nocte adorti vicum maritimum, nomine Lan, inproviſo occupavere. Vicani, quique ibi exſules habitabant, primo inopinata re territi ſunt: deinde, ſub lucem congregati, levi certamine expulerunt Lacedæmonios. Terror tamen omnem maritimam oram pervaſit: legatosque communiter, & caſtella omnia vicique

U. c. 563. *a. C.* 189.

(g) *aliquem* Gron. Crev.

U. c. 563. a. C. 189. & exsules, quibus ibi domicilia erant, ad Achæos miserunt.

XXXI. PHILOPŒMEN prætor, jam inde ab initio exsulum causſæ & amicus, & auctor semper Achæis minuendi opes & auctoritatem Lacedæmoniorum, concilium querentibus dedit. Decretumque, eo referente, factum est, « Quum in fidem Achæorum tutelamque T. Quinctius & Romani Laconicæ oræ castella & vicos tradidissent, &, quum abstinere his ex fœdere Lacedæmonii debe-» rent, Las vicus obpugnatus esset, cædesque » ibi facta; qui ejus rei auctores adsinesque » essent, nisi dederentur Achæis, violatum » videri fœdus. » Ad exposcendos eos legati extemplo Lacedæmonem missi sunt. Id imperium adeo superbum & indignum Lacedæmoniis visum est, ut, si antiqua civitatis fortuna esset, haud dubie arma extemplo capturi fuerint. Maxime autem consternavit eos metus, si semel primis imperiis obediendo jugum accepissent, ne, id quod jam diu moliretur, Philopœmen exsulibus Lacedæmonem traderet. Furentes igitur ira, triginta hominibus ex factione, cum qua consiliorum aliqua societas Philopœmeni atque exsulibus erat,

Decretum Achæorum in Lacedæmonios.

Lacedæmoniorum indignatio.

erat, interfectis, decreverunt, renunciandam societatem Achæis, legatosque extemplo Cephalleniam mittendos, qui consuli M. Fulvio, quique Romanis Lacedæmonem dederent; orarentque eum, ut veniret in Peloponnesum ad urbem Lacedæmonem in fidem ditionemque populi Romani accipiendam. *U. c. 563. a. C. 189.*

XXXII. Id ubi legati ad Achæos retulerunt, omnium civitatium, quæ ejus concilii erant, consensu bellum Lacedæmoniis indictum est. Ne extemplo gereretur, hiems impediit. Incursionibus tamen parvis, latrocinii magis quam belli modo, non terra tantum, sed etiam navibus a (*h*) mari fines eorum vastati. Hic tumultus consulem in Peloponnesum adduxit; jussuque ejus Elin concilio indicto, Lacedæmonii ad disceptandum adciti. Magna ibi non disceptatio modo, sed etiam altercatio fuit. Cui consul, quum alia, satis ambitiose partem utramque fovendo, incerta respondisset, una denunciatione, ut bello abstinerent, donec Romam legatos ad senatum misissent, finem inposuit. Utrimque legatio missa Romam est. Exsules quoque Lacedæmoniorum suam caussam legationemque

Achæi Lacedæmoniis bellum indicunt.

Legati ab utrisque Romam mittuntur.

(h) *e mari* Gron. Crev.

U. c. 563. a. C. 189. Achæis injunxerunt. Diophanes, & Lycortas, Megalopolitani ambo, principes legationis Achæorum fuerunt. Qui, diſſidentes in republica, tum quoque minime inter ſe convenientes orationes habuerunt. Diophanes ſenatui diſceptationem omnium rerum permittebat: eos optime controverſias inter Achæos ac Lacedæmonios finituros eſſe. Lycortas ex præceptis Philopœmenis poſtulabat, ut Achæis ex fœdere ac legibus ſuis, quæ decreſſent, agere liceret: libertatemque ſibi inlibatam, cujus ipſi auctores eſſent, præſtarent. Magnæ auctoritatis apud Romanos tum gens Achæorum erat: novari tamen nihil de Lacedæmoniis placebat. Ceterum reſponſum ita perplexum fuit, ut & Achæi ſibi de Lacedæmone permiſſum acciperent; & Lacedæmonii non omnia conceſſa iis interpretarentur. Hac poteſtate inmodice Achæi ac ſuperbe uſi ſunt.

XXXIII. PHILOPŒMENI continuatur magiſtratus; qui veris initio exercitu indicto, caſtra in finibus Lacedæmoniorum poſuit. Legatos deinde miſit ad depoſcendos auctores defectionis, & civitatem in pace futuram, ſi id feciſſent, pollicens, & illos nihil indicta

U. c. 563. a. C. 189.

cauſſa paſſuros. Silentium præ metu ceterorum fuit. Quos nominatim depopoſcerat, ipſi ſe ituros profeſſi ſunt; fide accepta ab legatis, vim abfuturam, donec cauſſam dixiſſent. Ierunt alii etiam inluſtres viri, & advocati privatis, & quia pertinere cauſſam eorum ad rempublicam cenſebant. Numquam alias exſules Lacedæmoniorum Achæi ſecum adduxerant in fines, quia nihil æque alienaturum animos civitatis videbatur. Tunc exercitus totius prope anteſignani exſules erant. Ii venientibus Lacedæmoniis ad portam caſtrorum agmine facto obcurrerunt. Et primo laceſſere jurgiis: deinde altercatione orta, quum accenderentur iræ, ferociſſimi exſulum inpetum in Lacedæmonios fecerunt. Quum illi Deos & fidem legatorum teſtarentur, & legati & prætor ſubmoveret turbas, & protegeret Lacedæmonios, vinculaque jam quoſdam injicientes arceret, creſcebat tumultu concitato turba. Et Achæi ad ſpectaculum primo concurrebant (*i*). Deinde vociferantibus exſulibus, quæ paſſi forent, & orantibus opem, adfirmantibusque ſimul,

Lacedæmonii principes violantur ab exſulibus.

(i) *tumultu concita turba. Et Achæi ad ſpectaculum primo concurrerunt* Gron. Crev.

U. c. 563. a. C. 189.

« Numquam talem occaſionem habituros, ſi » eam prætermiſiſſent : fœdus, quod in Ca- » pitolio, quod Olympiæ, quod in arce » Athenis ſacratum fuiſſet, inritum per illos » eſſe : priuſquam alio de integro fœdere » obligarentur, noxios puniendos eſſe ; » accenſa his vocibus multitudo ad vocem unius, qui, ut ferirent, inclamavit, ſaxa conjecit : atque ita ſeptemdecim, quibus vincula per tumultum injecta erant, interfecti ſunt : ſexaginta tres poſtero die comprehenſi, a quibus prætor vim arcuerat, non quia ſalvos vellet, ſed quia perire cauſſa indicta nolebat, objecti multitudini iratæ, quum averſis auribus pauca locuti eſſent, damnati omnes, & traditi ſunt ad ſupplicium.

Leges pacis dictæ Lacedæmoniis.

XXXIV. Hoc metu injecto, Lacedæmoniis imperatum primum, ut muros diruerent : deinde, ut omnes externi auxiliares, qui mercede apud tyrannos militaſſent, terra Laconica excederent : tum, uti, quæ ſervitia tyranni liberaſſent, (ea magna multitudo erat) ante diem certam abirent ; qui ibi manſiſſent, eos prehendendi, vendendi, abducendi Achæis jus eſſet. Lycurgi leges moresque abrogarent, Achæorum adſueſcerent legibus inſti-

tutisque. Ita unius eos corporis fore, & de omnibus rebus facilius consensuros. Nihil obedientius fecerunt, quam ut muros diruerent: nec ægrius passi sunt, quam exsules reduci. Decretum Tegeæ in consilio communi Achæorum de restituendis iis factum est. Et, mentione inlata, externos auxiliares dimissos, & Lacedæmoniis adscriptos (ita enim vocabant, qui a tyrannis liberati erant) urbe excessisse, in agros dilapsos; priusquam dimitteretur exercitus, ire prætorem cum expeditis, & comprehendere id genus hominum, & vendere jure prædæ placuit. Multi comprehensi venierunt. Porticus ex ea pecunia Megalopoli permissu Achæorum refecta est, quam Lacedæmonii diruerant. Et ager Belbinates (*k*), quem injuria tyranni Lacedæmoniorum possederant, restitutus eidem civitati, ex decreto vetere Achæorum, quod factum erat, Philippo Amyntæ filio regnante. Per hæc velut enervata civitas Lacedæmoniorum diu Achæis obnoxia fuit. Nulla tamen res tanto erat damno, quam disciplina Lycurgi, cui per septingentos annos adsueverant, sublata. *U. c. 563. a. C. 189.*

Disciplina Lycurgi sublata.

(k) *Belbinites* Gron. Crev.]

U. c. 563. a C. 189.

XXXV. A CONCILIO, ubi apud consulem inter Achæos Lacedæmoniosque disceptatum est, M. Fulvius, quia jam in exitu annus erat, comitiorum caussa profectus Romam, creavit consules M. Valerium Messallam & C. Livium Salinatorem, quum M. Æmilium Lepidum inimicum, eo quoque anno petentem, dejecisset. Prætores inde creati Q. Marcius Philippus, M. Claudius Marcellus, C. Stertinius, C. Atinius, P. Claudius Pulcher, L. Manlius Acidinus. Comitiis perfectis, consulem M. Fulvium in provinciam ad exercitum redire placuit; eique & collegæ Cn. Manlio imperium in annum prorogatum est. Eo anno in ædem Herculis signum Dei ipsius ex decemvirorum responso, & sejuges in Capitolio aurati a P. Cornelio positi. Consulem dedisse inscriptum est. Et duodecim clipeâ aurata (*l*) ab ædilibus curulibus, P. Claudio Pulchro (*m*) & Ser. Sulpicio Galba, sunt posita ex pecunia, qua frumentarios ob annonam compressam damnarunt. Et ædilis plebis Q. Fulvius Flaccus duo signa aurata, uno reo damnato, (nam separatim accusave-

Comitia.

(l) *arata* Gron. Crev.

(m) *Pulchro* del. *Gron. Crev.*

rant) posuit. Collega ejus A. Cæcilius neminem condemnavit. Ludi Romani ter, plebeii quinquies tot instaurati. M. Valerius Messalla inde & C. Livius Salinator consulatum idibus Martiis quum iniissent (*n*), de republica, deque provinciis & exercitibus senatum consuluerunt. De Ætolia & Asia nihil mutatum est. Consulibus, alteri Pisæ cum Liguribus, alteri Gallia provincia decreta est. Comparare inter se, aut sortiri jussi, & novos exercitus, binas legiones, scribere, & ut sociis Latini nominis quina dena millia peditum, imperarent, & mille & (*o*) ducentos equites. Messallæ Ligures, Salinatori obtigit Gallia. Prætores inde sortiti sunt. M. Claudio urbana, P. Claudio peregrina jurisdictio evenit. Q. Marcius Siciliam, C. Stertinius Sardiniam, L. Manlius Hispaniam citeriorem, C. Atinius ulteriorem est sortitus.

U. c. 564. a. C. 188.

M. Valerio, C. Livio Coss. Provinciæ.

XXXVI. De exercitibus ita placuit. E Gallia legiones, quæ sub C. Lælio fuerant, ad M. Tuccium proprætorem in Bruttios traduci: &, qui in Sicilia esset, dimitti exer-

Exercitus.

(n) *iniissent* Gron. Crev.

(o) & del. *Gron. Crev.*

V. c. 564 a. C. 188

tum : & classem, quæ ibi esset, Romam reducere M. Sempronium prætorem. Hispaniis legiones singulæ, quæ tum in iis provinciis erant, decretæ, & ut terna millia peditum, ducenos equites ambo prætores in supplementum sociis imperarent, secumque transportarent. Priusquam in provincias novi magistratus proficiscerentur, supplicatio in triduum pro collegio decemvirorum imperata fuit in omnibus compitis, quod luce inter horam tertiam ferme & quartam tenebræ obortæ fuerant. Et novemdiale sacrificium indictum est, quod in Aventino lapidibus pluisset. Campani, quum eos ex senatusconsulto, quod factum erat priore anno, (*p*) censores Romæ censeri coëgissent, (nam antea incertum fuerat, ubi censerentur) petierunt, ut sibi cives Romanas ducere uxores liceret; &, si qui prius duxissent, ut habere eas, & ante eam diem nati, uti justi sibi liberi hæredesque essent. Utraque res inpetrata. De Formianis Fundanisque municipibus & Arpinatibus C. Valerius Tappus tribunus plebis promulgavit, uti iis suffragii latio (nam ante sine suffragio habue-

Luce tenebræ obortæ.

(p) *quod priore anno factum erat* Gron. Crev.

rant civitatem) esset. Huic rogationi quatuor tribuni plebis, quia non ex auctoritate senatus ferretur, quum intercederent, edocti, populi esse, non senatus jus, suffragium, quibus velit, inpartiri, destiterunt incepto. Rogatio perlata est, ut in Æmilia tribu Formiani & Fundani, in Cornelia Arpinates ferrent. Atque in his tribubus tum primum ex Valerio plebiscito censi sunt. M. Claudius Marcellus censor, sorte superato T. Quinctio, lustrum condidit. Censa sunt (*q*) civium capita ducenta quinquaginta octo millia trecenta decem & octo (*r*). Lustro perfecto, consules in provincias profecti sunt. *U. c. 564. a. C. 188.*

XXXVII. Hieme ea, qua hæc Romæ gesta sunt, ad Cn. Manlium, consulem primum, deinde pro consule, hibernantem in Asia, legationes undique ex omnibus civitatibus gentibusque, quæ cis Taurum montem incolunt, conveniebant. Et ut clarior nobiliorque victoria Romanis de rege Antiocho fuit, quam de Gallis; ita lætior sociis erat de Gallis, quam de Antiocho. Tolerabilior regia servitus fuerat, quam feritas inmanium *Legationes Asiæ ad Manlium.*

(q) *sunt* del. *Gron. Crev.*

(r) *trecenta octo* Gron. Crev.

U. c. 564
a. C. 188.

barbarorum, incertusque in dies terror, quo velut tempestas eos populantes inferret. Itaque, ut quibus libertas, Antiocho pulso, pax, Gallis domitis, data esset; non gratulatum modo venerant, sed coronas etiam aureas, pro suis quæque facultatibus, adtulerant. Et ab Antiocho legati, & ab ipsis Gallis, ut pacis leges dicerentur, & ab Ariarathe rege Cappadocum venerunt, ad veniam petendam, luendamque pecunia noxam, quod auxiliis Antiochum juvisset. Huic sexcenta (*s*) talenta argenti sunt imperata. Gallis responsum, quum Eumenes rex venisset, tum daturum iis leges. Civitatium legationes cum benignis responsis, lætiores etiam quam venerant, dimissæ. Antiochi legati pecuniam in Pamphyliam, frumentumque ex pacto cum L. Scipione fœdere jussi advehere; eo se cum exercitu venturum. Principio deinde veris, lustrato exercitu, profectus, die octavo Apameam venit. Ibi triduum stativis habitis, tertiis rursus ab Apamea castris in Pamphyliam, quo pecuniam frumentumque regios convehere jusserat, pervenit. Mille & quin-

(*s*) *Ei ducenta* Gron. Crev.

genta (*s*) talenta argenti accepta Apameam deportantur. Frumentum exercitui dividitur. Inde ad Pergam ducit : quæ una in iis locis regio tenebatur præsidio. Adpropinquanti præfectus præsidii obvius fuit, triginta dierum tempus petens, ut regem Antiochum de urbe tradenda consuleret. Dato tempore, ad eam diem præsidio decessum est. A Perga, L. Manlio fratre cum quatuor millibus militum Oroanda (*t*), ad reliquum pecuniæ ex eo quod pepigerant, exigendum, misso, ipse, quia Eumenem regem & decem legatos ab Roma Ephesum venisse audierat, jussis sequi Antiochi legatis, Apameam exercitum reduxit. *U. c. 564. a. C. 188.*

XXXVIII. Ibi ex decem legatorum sententia fœdus in hæc verba fere cum Antiocho conscriptum est. « Amicitia regi Antiocho » cum populo Romano his legibus & condi» tionibus esto. Ne quem exercitum, qui » cum populo Romano sociisve (*u*) bellum » gesturus erit, rex per fines regni sui, eo» rumve, qui sub ditione ejus erunt, transire *Fœderis cum Antiocho leges.*

(s) *mille & quinquaginta* Gron. Crev.

(t) *Œnoanda* Gron.

(u) *sociisque* Gron.

U. c. 564. a. C. 188. » finito : neu commeatu, neu qua alia ope
» juvato. Idem Romani ſociique Antiocho,
» & iis, qui ſub imperio ejus erunt, præſtent.
» Belli gerendi jus Antiocho ne eſto cum iis,
» qui inſulas colunt, neve in Europam tranſ-
» eundi. Excedito urbibus, agris, vicis,
» caſtellis cis Taurum montem uſque ad Ta-
» naim amnem, & a valle Tauri uſque ad
» juga, qua in Lycaoniam vergit. Ne qua
» arma efferto ex iis oppidis, agris, caſtel-
» lisque, quibus excedat. Si qua extulit,
» quæ quoque oportebit, recte reſtituito.
» Ne militem, neu quem alium ex regno
» Eumenis recipito. Si qui earum urbium
» cives, quæ regno abſcedunt, cum rege
» Antiocho intraque fines ejus regni ſunt,
» Apameam omnes ante diem certam redeant.
» Qui ex regno Antiochi apud Romanos
» ſociosque ſunt, iis jus abeundi manendi-
» que eſto. Servos ſeu fugitivos, ſeu bello
» captos, ſeu qui liber captus aut transfuga
» erit, reddito Romanis ſociisque. Elephan-
» tos tradito omnes, neque alios parato.
» Tradito & naves longas armamentaque ea-
» rum : neve plures, quam decem naves
» actuarias, nulla quarum (v) plus quam

(v) *quarum* del. *Gron*, *Crev*.

» triginta remis agatur, habeto : neve mo- *U. c. 564. a. C. 188.*
» nerem ex belli cauſſa, quod ipſe inlaturus
» erit. Neve navigato citra Calycadnum,
» neve Sarpedonem, promontoria : extra
» quam, ſi qua navis pecuniam, ſtipendium,
» aut legatos, aut obſides portabit. Milites
» mercede conducendi ex iis gentibus, quæ
» ſub ditione populi Romani ſunt, Antiocho
» regi jus ne eſto : ne voluntarios quidem
» recipiendi. Rhodiorum ſociorumve, quæ
» ædes ædificiaque intra fines regni Antiochi
» ſunt, quo jure ante bellum fuerunt, eo
» Rhodiorum ſociorumve ſunto. Si quæ pe-
» cuniæ debentur, earum exactio eſto. Si
» quid ablatum eſt, id conquirendi, cognoſ-
» cendi, repetendique jus item eſto. Si quas
» urbes, quas tradi oportet, ii tenent, qui-
» bus Antiochus dedit, & (*x*) ex iis præſi-
» dia deducito; utique recte tradantur, cura-
» to. Argenti probi duodecim millia Attica
» talenta dato intra duodecim annos penſio-
» nibus æquis, (talentum ne minus pondo
» octoginta Romanis ponderibus pendat) &
» tritici quingenta quadraginta millia modium.
» Eumeni regi talenta trecenta quinquaginta

(x) & del. *Gron. Crev.*

U. c. 564. a. C. 188.

» intra quinquennium dato : & pro frumento, » quod æſtimatione fiat, talenta centum vi- » ginti ſeptem. Obſides Romanis viginti da- » to, & triennio mutato; ne minores octo- » num denum annorum, neu majores quinum » quadragenum. Si qui ſociorum populi Ro- » mani ultro bellum inferent Antiocho, vim » vi arcendi jus eſto; dum ne quam urbem » aut belli jure teneat, aut in amicitiam » accipiat. Controverſias inter ſe jure ac » judicio diſceptanto, aut, ſi utriſque place- » bit, bello. » De Hannibale Pœno, & Ætolo Thoante, & Mnaſimacho Acarnane, & Chalcidenſibus Eubulida & Philone, dedendis, in hoc quoque fœdere adſcriptum eſt. Et ut, ſi quid poſtea addi, demi, mutarive placuiſſet, ut id ſalvo fœdere fieret.

XXXIX. Consul juravit in hoc fœdus. Ab rege qui exigerent jusjurandum, profecti Q. Minucius Thermus & L. Manlius, qui tum forte ab Oroandis rediit. Et Q. Fabio Labeoni, qui claſſi præerat, ſcripſit, ut Patara extemplo proficiſceretur; quæque ibi naves regiæ eſſent, concideret cremaretque. Profectus ab Epheſo, quinquaginta tectas naves aut concidit, aut incendit. Telmiſ-

fum (y) eadem expeditione, territis subito adventu classis oppidanis, recepit. Ex Lycia protinus, jussis ab Ephesо sequi, qui ibi relicti erant, per insulas in Græciam trajecit. Athenis paucos moratus dies, dum Piræeum ab Ephesо naves venirent, totam inde classem in Italiam reduxit. Cn. Manlius quum inter cetera, quæ accipienda ab Antiocho erant, elephantos quoque accepisset, donoque Eumeni omnes dedisset; deinde causas civitatium, multis inter novas res turbatis, cognovit. Et Ariarathes rex, parte dimidia pecuniæ imperatæ, Eumenis beneficio, cui desponderat per eos dies filiam, remissa, in amicitiam est acceptus. Civitatium autem cognitis causis, decem legati aliam aliarum fecerunt conditionem. Quæ stipendiariæ regi Antiocho fuerant, & cum populo Romano senserant, iis immunitatem dederunt: quæ partium Antiochi fuerant, aut stipendiariæ Attali regis, eas omnes vectigal pendere Eumeni jusserunt. Nominatim præterea Colophoniis, qui in Notio habitant, & Cymæis, & Mylasenis immunitatem concessserunt. Clazomeniis, super immunitatem,

U. c. 564. a. C. 188.

Res regum & urbium compositæ.

(y) *Telmessum* Gron. Crev.

U. c. 564. a. C. 188. & Drymuſam inſulam dono dederunt : & Mileſiis, quem ſacrum adpellant, agrum reſtituerunt : & Ilienſibus Rhœteum & Gergithum addiderunt, non tam ob recentia ulla merita, quam originum memoria. Eadem & Dardanum liberandi cauſſa fuit. Chios quoque, & Smyrnæos, & Erythræos, pro ſingulari fide, quam eo bello præſtiterunt, (z) & agro donarunt, & in omni præcipuo honore habuerunt. Phocæenſibus & ager, quem ante bellum habuerant, redditus; &, ut legibus antiquis uterentur, permiſſum. Rhodiis adfirmata, quæ data priore decreto erant; Lycia & Caria datæ uſque ad Mæandrum amnem, præter Telmiſſum. Regi Eumeni Cherſoneſum in Europa & Lyſimachiam, caſtella, vicos, agros, quibus finibus tenuerat Antiochus, adjecerunt : in Aſia Phrygiam utramque, (alteram ad Helleſpontum, majorem alteram vocant) & Myſiam, quam Pruſias rex ademerat, ei reſtituerunt : & Lycaoniam, & Milyada, & Lydiam, & nominatim urbes Tralles, atque Epheſum, & Telmiſſum. De Pamphylia diſceptatum inter Eumenem & Antiochi legatos quum eſſet;

(z) *præſtiterant* Crev.

quia

quia pars ejus citra, pars ultra Taurum eſt, integra res ad ſenatum rejicitur. *U. c. 564. a. C. 188.*

XL. His fœderibus decretisque datis, Manlius, cum decem legatis omnique exercitu ad Helleſpontum profectus, evocatis eo regulis Gallorum, leges, quibus pacem cum Eumene ſervarent, dixit; denunciavitque, ut morem vagandi cum armis finirent, agrorumque ſuorum terminis ſe continerent. Contractis deinde ex omni ora navibus, & Eumenis etiam claſſe per Athenæum fratrem regis ab Elæa adducta, copias omnes in Europam trajecit. Inde, per Cherſoneſum modicis itineribus grave præda omnis generis agmen trahens, Lyſimachiæ ſtativa habuit; ut quam maxime recentibus & integris jumentis Thraciam, per quam iter vulgo horrebant, ingrederetur. Quo profectus eſt ab Lyſimachia die, ad amnem, Melana quem vocant, inde poſtero die Cypſela pervenit. A Cypſelis via decem millium fere ſilveſtris, anguſta, confragoſa excipiebat. Propter cujus difficultatem itineris in duas partes diviſus exercitus, & præcedere una juſſa, altera magno intervallo cogere agmen, media inpedimenta interpoſuit: plauſtra cum pecunia

Gallis leges dictæ.

Manlius in Europam trajicit.

U. c. 564. a C. 188. publica erant, pretioſaque alia præda. Itaque, quum per ſaltum iret, Thracum decem haud amplius millia ex quatuor populis, Aſtii, & Cæni, & Maduateni, & Coreli (*a*), ad ipſas anguſtias viam circumſederunt. Opinio erat, non ſine Philippi regis Macedonum fraude id factum. Eum ſciſſe, non alia, quam per Thraciam, redituros Romanos, & quantam pecuniam ſecum portarent. In primo agmine imperator erat, ſollicitus propter iniquitatem locorum. Thraces nihil ſe moverunt, donec armati tranſirent. Poſtquam primos ſuperaſſe anguſtias viderunt, poſtremos nondum adpropinquantes, impedimenta & ſarcinas invadunt. Cæſisque cuſtodibus, partim ea, quæ in plauſtris erant, diripere, partim ſub oneribus jumenta abſtrahere. Unde poſtquam clamor primum ad eos, qui jam ingreſſi ſaltum, ſequebantur, deinde etiam ad primum agmen eſt perlatus, utrimque in medium concurritur, & inordinatum ſimul pluribus locis prælium conſeritur. Thracas præda ipſa inpeditos oneribus, & plerosque (ut ad rapiendum manus vacuas haberent) inermes, ad cædem præbet; Ro-

Thraces eum invadunt.

(*a*) *Cœlet* Gron. Crev.

manos iniquitas locorum, barbaris per calles notos obcurſantibus (*b*), & latentibus interdum per cavas valles, prodebat. Ipſa etiam onera plauſtraque, ut fors tulit, his aut illis incommode objecta, pugnantibus inpedimento ſunt : alibi prædo, alibi prædæ vindex cadit. Prout locus iniquus æquusve his aut illis, prout animus pugnantium eſt, prout numerus, (alii enim pluribus, quam ipſi erant, alii paucioribus, obcurrerant) varia pugnæ fortuna eſt. Multi utrimque cadunt. Jam nox adpetebat, quum prœlio excedunt Thraces, non fuga vulnerum aut mortis, ſed quia ſatis prædæ habebant. U. c. 564. a. C. 188.

XLI. Romanorum primum agmen extra ſaltum circa templum Bendidium caſtra loco aperto poſuit : pars altera ad cuſtodiam inpedimentorum medio in ſaltu, duplici circumdata vallo, manſit. Poſtero die, prius explorato ſaltu, quam moverent, primis ſe conjungunt. In eo prœlio, quum & inpedimentorum pars & calonum, & milites aliquot, quum paſſim toto prope ſaltu pugnaretur, cecidiſſent, plurimum Q. Minucii Thermi morte damni eſt acceptum, fortis

(*b*) *incurſantibus* Gron. Crev.

U. c. 564. a. C. 188

ac ſtrenui viri. Eo die ad Hebrum flumen perventum eſt. Inde Æniorum fines præter Apollinis, Zerynthium quem vocant incolæ, templum ſuperant. Aliæ anguſtiæ circa Tempyra excipiunt, (hoc loco nomen eſt) nec minus confragoſæ, quam priores: ſed, quia nihil ſilveſtre circa eſt, ne latebras quidem ad inſidiandum præbent. Huc ad eamdem ſpem prædæ Thrauſi (gens & ipſa Thracum) convenere: ſed, quia nudæ valles, procul ut conſpicerentur anguſtias obſidentes, efficiebant, minus terroris tumultusque fuit apud Romanos. Quippe etſi iniquo loco, prœlio tamen juſto, acie aperta, conlatis ſignis dimicandum erat. Conferti ſubeuntes cum clamore, inpetu facto, primum expulere loco hoſtes; deinde avertere. Fuga inde cædesque, ſuis ipſos inpedientibus anguſtiis, fieri cœpta eſt. Romani victores ad vicum Maronitarum (Saren adpellant) poſuerunt caſtra. Poſtero die patenti itinere Priaticus campus eos excepit; triduumque ibi, frumentum accipientes, manſerunt, partim ex agris Maronitarum, conferentibus ipſis, partim ex navibus ſuis, quæ cum omnis generis commeatu ſequebantur. Ab ſtativis diei via Apol-

Alterum prœlium.

loniam fuit. Hinc per Abderitarum agrum Neapolim perventum eſt. Hoc omne per Græcorum colonias pacatum iter fuit. Reliquum inde per medios Thracas, dies noctesque, etſi non infeſtum, ſuſpectum tamen, donec in Macedoniam pervenerunt. Mitiores Thracas idem exercitus, quum a Scipione eadem via duceretur, habuerat, nullam ob aliam cauſſam, quam quod prædæ minus, quod peteretur, fuerat. Quamquam tum quoque Claudius auctor eſt, ad quindecim millia Thracum, præcedenti ad exploranda loca agmen Mutini Numidæ obcurriſſe. Quadringentos equites fuiſſe Numidas, paucos elephantos. Mutinis filium per medios hoſtes cum centum quinquaginta delectis equitibus perrupiſſe. Eumdem mox, quum jam Mutines, in medio elephantis conlocatis, in cornua equitibus diſpoſitis, manum cum hoſte conſeruiſſet, terrorem ab tergo præbuiſſe. Atque inde turbatos equeſtri velut procella hoſtes ad peditum agmen non acceſſiſſe. Cn. Manlius per Macedoniam in Theſſaliam exercitum traduxit. Inde per Epirum Apolloniam quum perveniſſet, nondum adeo hiberno contemto mari, ut trajicere auderet, Apolloniæ hibernavit. U. c. 564. a. C. 188.

U. c. 564 a. C. 188.

XLII. Exitu prope anni M. Valerius consul ex Liguribus ad magistratus subrogandos Romam venit, nulla memorabili in provincia re gesta, ut ea probabilis moræ causa esset, quod solito serius ad comitia veniisset.

Comitia.

Comitia consulibus rogandis fuerunt ante diem duodecimum Kalendas Martias. Creati M. Æmilius Lepidus, C. Flaminius. Postero die prætores facti Ap. Claudius Pulcher, Ser. Sulpicius Galba, Q. Terentius Culleo, L. Terentius Massiliota (*c*) Q. Fulvius Flaccus, M. Furius Crassipes. Comitiis perfectis, quas provincias prætoribus esse placeret, retulit ad senatum consul. Decreverunt duas Romæ, juris dicundi causa; duas extra Italiam, Siciliam & Sardiniam; duas in Italia, Tarentum & Galliam. Et extemplo, priusquam inirent magistratum, sortiri jussi. Ser. Sulpicius urbanam, Q. Terentius peregrinam est sortitus, L. Terentius Siciliam, Q. Fulvius Sardiniam, Ap. Claudius Tarentum, M. Furius Galliam. Eo anno L. Minucius Myrtilus & L. Manlius, quod legatos Carthaginienses pulsasse dicebantur, jussu M. Claudii prætoris urbis per feciales

Qui pulsaverant Pœnos legatos, traditi.

(*c*) *Massaliota* Gron. *Massa* Crev.

traditi sunt legatis, & Carthaginem avecti. In Liguribus magni belli, & gliscentis in dies magis, fama erat. Itaque consulibus novis, quo die de provinciis & de republica retulerunt, senatus utrisque (*d*) Ligures provinciam decrevit. Huic senatusconsulto Lepidus consul intercedebat, « Indignum » esse [prædicans], consules ambos in val- » les Ligurum includi. M. Fulvium & Cn. » Manlium biennium jam, alterum in Euro- » pa, alterum in Asia, velut pro Philippo » atque Antiocho substitutos, regnare. Si » exercitus in his terris esse placeat, con- » sules iis potius, quam privatos, præesse » oportere. Vagari eos cum belli terrore per » nationes, quibus bellum indictum non sit, » pacem pretio venditantes. Si eas provin- » cias exercitibus obtinere opus esset; sicut » M'. Acilio L. Scipio consul, L. Scipioni (*e*) » M. Fulvius & Cn. Manlius successissent » consules; ita Fulvio Manlioque C. Livium » & M. Valerium consules debuisse succedere. » Nunc certe, perfecto Ætolico bello, re-

U. c. 565. a. C. 187.

M. Æmilio, C. Flaminio Coss.

Ligures provincia Coss.

(d) *utrique* Gron. Crev.

(e) *sicut Man. Acilio, L. Scipioni consulibus M. Fulvius & Cn. Manlius successissent consules;* Gron. Crev.

U. c. 565. a. C. 187.

» cepta ab Antiocho Asia, devictis Gallis, » aut consules ad exercitus consulares mitti, » aut reportari legiones inde, reddique tan- » dem reipublicæ debere. » Senatus, his auditis, in sententia perseveravit, ut consulibus ambobus Ligures provincia esset: Manlium Fulviumque decedere de provinciis, & exercitus inde deducere, ac redire Romam, placuit.

XLIII. Inimicitiæ inter M. Fulvium & M. Æmilium consulem erant: & super cetera Æmilius, serius biennio se consulem factum M. Fulvii opera, ducebat (*f*). Itaque ad invidiam ei faciendam legatos Ambracienses in senatum, subornatos criminibus, introduxit. Qui « sibi, quum in pace essent, » imperataque a (*g*) prioribus consulibus » fecissent, & eadem præstare obedienter M. » Fulvio parati essent, bellum inlatum [questi], » agros primum depopulatos, terrorem di- » reptionis & cædis urbi injectum, ut eo » metu claudere cogerentur portas. Obsessos » deinde & obpugnatos se, & omnia exem- » pla belli edita in se, cædibus, incendiis, » ruinis, direptione urbis: conjuges, liberos

Fulvium Ambracienses accusant.

(*f*) *dicebat* Crev. (*g*) *a* del. *Crev.*

» in ſervitium abſtractos : bona ademta, &, *U. c. 565. a. C. 187.*
» quod ſe ante omnia moveat, templa tota
» urbe ſpoliata ornamentis. Simulacra Deum,
» Deos immo ipſos, convulſos ex ſedibus
» ſuis, ablatos eſſe; parietes poſtesque nuda-
» tos, quos adorent, ad quos precentur &
» ſupplicent, Ambracienſibus ſupereſſe (*h*).
Hæc querentes, interrogando criminoſe ex
compoſito, conſul ad plura, velut non ſua
ſponte dicenda, eliciebat. Motis Patribus,
alter conſul C. Flaminius M. Fulvii cauſſam *Defendit C. Flaminius.*
excepit: qui, « veterem & obſoletam viam
» ingreſſos Ambracienſes, » dixit. « Sic M.
» Marcellum a Syracuſanis; ſic Q. Fulvium
» a Campanis accuſatos. Quin eadem opera
» T. Quinctium a Philippo rege, M'. Acilium
» & L. Scipionem ab Antiocho, Cn. Manlium
» a Gallis, ipſum M. (*i*) Fulvium ab Æto-
» lis & Cephalleniæ populis accuſari pate-
» rentur? Ambraciam obpugnatam & captam,
» & ſigna inde ornamentaque ablata, & ce-
» tera facta, quæ captis urbibus ſoleant, ne-
» gaturum aut me pro M. Fulvio, aut ipſum
» M. Fulvium cenſetis, Patres conſcripti? qui

(h) *non ſupereſſe* Gron.

(i) *M.* del. *Gron. Crev.*

U. c. 565. a. C. 187. » ob has res geſtas triumphum a vobis poſtu-
» laturus ſit; Ambraciam captam, ſignaque,
» quæ ablata criminantur, & cetera ſpolia
» ejus urbis ante currum laturus, & fixurus
» in poſtibus ſuis. Nihil eſt, quod ſe ab
» Ætolis ſeparent. Eadem Ambracienſium &
» Ætolorum cauſſa eſt. Itaque collega meus
» vel in alia cauſſa inimicitias exerceat, vel,
» ſi in hac utique mavult, retineat Ambra-
» cienſes ſuos in adventum M. Fulvii. Ego
» nec de Ambracienſibus, nec de Ætolis de-
» cerni quidquam, abſente M. Fulvio, pa-
» tiar. »

XLIV. Quum Æmilius callidam malitiam inimici, velut omnibus notam, inſimularet, & tempus eum morando extracturum diceret, ne conſule inimico Romam veniret (*k*); certamine conſulum biduum abſumtum eſt. Nec præſente Flaminio decerni quidquam videbatur poſſe. Captata occaſio eſt, quum æger forte Flaminius abeſſet; &, referente Æmilio, ſenatusconſultum factum eſt, « Ut
» Ambracienſibus omnes ſuæ res redderen-
» tur: in libertate eſſent, ac legibus ſuis
» uterentur: portoria, quæ vellent, terra

S. C. in gratiam Ambracienſium.

(k) *rediret* Gron. Crev.

» marique caperent, dum eorum inmunes » Romani ac ſocii Latini nominis eſſent. Signa » aliaque ornamenta, quæ quererentur ex » ædibus ſacris ſublata eſſe, de iis, quum » M. Fulvius Romam revertiſſet, placere » ad collegium pontificum referri, &, quod » ii cenſuiſſent fieri. » Neque his contentus conſul fuit, ſed poſtea per infrequentiam adjecit ſenatusconſultum (*l*) » Ambraciam non » videri vi captam eſſe. » Supplicatio inde, ex decemvirorum decreto, pro valetudine populi fuit per triduum, quia gravis peſtilentia urbem atque agros vaſtabat. Latinæ inde fuerunt. Quibus religionibus liberati conſules, & delectu perfecto, (novis enim uterque maluit uti militibus) in provinciam profecti ſunt: veteresque omnes dimiſerunt. *U. c. 565. a. C. 187.*

Poſt conſulum profectionem Cn. Manlius proconſul Romam venit, cui quum ab Ser. Sulpicio prætore Senatus ad ædem Bellonæ datus eſſet, & ipſe, commemoratis rebus ab ſe geſtis, poſtulaſſet, ut ob eas Diis inmortalibus honos haberetur, ſibique triumphanti urbem invehi liceret; contradixerunt pars major decem legatorum, qui cum eo *Manlius petit triumphum.*

(1) *ſenatusconſulto* Gron. Crev.

V. c. 565. a. C. 187. fuerant, & ante alios L. Furius Purpureo; & L. Æmilius Paullus.

Legati ipsius contradicunt.

XLV. « Legatos sese Cn. Manlio datos » pacis cum Antiocho faciendæ caussa, fœ- » derisque & legum, quæ cum L. Scipione » inchoatæ fuissent, perficiendarum. Cn. Man- » lium summa ope tetendisse, ut eam pacem » turbaret, & Antiochum, si sui potestatem » feciſſet, insidiis exciperet: sed illum, co- » gnita fraude consulis, quum sæpe conlo- » quiis petitis captatus esset, non congressum » modo, sed conspectum etiam ejus vitasse. » Cupientem transire Taurum ægre omnium » legatorum precibus, ne carminibus Sibyllæ » prædictam superantibus terminos fatales » cladem experiri vellet, retentum. Admo- » visse tamen exercitum, & prope ipsis ju- » gis ad divortia aquarum castra posuisse. » Quum nullam ibi caussam belli inveniret, » quiescentibus regiis, circumegisse exerci- » tum ad Gallogræcos : cui nationi non ex » senatus auctoritate, non populi jussu, bel- » lum inlatum. Quod quem umquam de sua » sententia facere ausum ? Antiochi, Philippi, » Hannibalis & Pœnorum recentissima bella » esse. De omnibus his consultum senatum,

» populum jussisse. Sæpe legatos ante missos, *U. c. 565. a. C. 187.*
» res repetitas, postremo, qui bellum indi-
» cerent, missos. Quid eorum, Cn. Manli,
» factum est, ut istud publicum populi Ro-
» mani bellum, & non tuum privatum latro-
» cinium ducamus (*m*) ? At eo ipso conten-
» tus fuisti; recto itinere duxisti exercitum
» ad eos, quos tibi hostes desumseras: an &
» per omnes amfractus viarum, quum ad
» bivia consisteres, ut, quo flexisset agmen
» Attalus Eumenis frater, eo consul merce-
» narius cum exercitu Romano sequereris,
» Pisidiæ, Lycaoniæque, & Phrygiæ recess-
» sus omnes atque angulos peragrasti, stipem
» a tyrannis castellanisque deviis colligens?
» Quid enim tibi cum Oroandis ? quid cum
» aliis æque innoxiis populis ? Bellum au-
» tem ipsum, cujus nomine triumphum petis,
» quo modo gessisti ? Loco æquo, tempore
» tuo pugnasti ? Tu vero recte, ut Diis im-
» mortalibus honos habeatur, postulas: pri-
» mum, quod pro temeritate imperatoris,
» nullo jure gentium bellum inferentis, pœ-
» nas luere exercitum noluerunt : deinde,
» quod belluas, non hostes, nobis objece-
» runt. »

(m) *dicamus* Gron. Crev.

U. c. 565. a. C. 187.

XLVI. « NOLITE (n) nomen tantum exiſti-
» mare mixtum eſſe Gallogræcorum. Multo
» ante & corpora & animi mixti ac vitiati
» ſunt. An, ſi illi Galli eſſent, cum quibus
» millies vario eventu in Italia pugnatum eſt,
» quantum in imperatore noſtro fuit, nuncius
» illinc rediſſet ? Bis cum iis pugnatum eſt,
» bis loco iniquo ſubiit, in valle inferiore
» pedibus pene hoſtium aciem ſubjecit. Ut
» (o) non tela ex ſuperiore loco mitterent,
» ſed corpora ſua nuda injicerent, obruere
» nos potuerunt (p). Quid igitur incidit ?
» Magna fortuna populi Romani eſt, magnum
» & terribile nomen. Recenti ruina Hannibalis, Philippi, Antiochi, prope adtoniti
» erant, tantæ corporum moles. Fundis ſagittisque in fugam conſternati ſunt : gladius
» in acie cruentatus non eſt Gallico bello :
» velut avium examina, ad crepitum primum
» miſſilium avolavere. At, Hercule, nos iidem, (admonente fortuna, quid, ſi hoſtem
» habuiſſemus, caſurum fuiſſet) quum redeuntes in latrunculos Thracas incidiſſemus,

(n) *Nolito* Gron.

(o) *ut, ſi* Gron. Crev.

(p) *potuerint* Gron. Crev.

» cæsi, fugati, exuti inpedimentis sumus. U. c. 565.
» Q. Minucius Thermus, in quo haud paullo a. C. 187.
» plus damni factum est, quam si Cn. Man-
» lius, cujus temeritate ea clades inciderat,
» periisset, cum multis viris fortibus cecidit:
» exercitus, spolia regis Antiochi referens,
» trifariam dissipatus, alibi primum, alibi
» postremum agmen, alibi inpedimenta, inter
» vepres in latebris ferarum noctem unam
» delituit. Pro his triumphus petitur? Si
» nihil in Thracia cladis ignominiæque foret
» acceptum, de quibus hostibus triumphum
» peteres? de iis, ut opinor, quos tibi
» hostes senatus aut populus Romanus de-
» disset. Sic huic L. Scipioni, sic illi M'.
» Acilio de rege Antiocho, sic paullo ante
» T. Quinctio de rege Philippo, sic P. Afri-
» cano de Hannibale, & Pœnis, & Syphace,
» triumphus datus. Et minima illa, quum
» jam senatus censuisset bellum, quæsita ta-
» men sunt, quibus nunciandum esset: ipsis
» utique regibus nunciaretur; an satis esset,
» ad præsidium aliquod nunciari? Vultis er-
» go hæc omnia pollui & confundi? tolli
» fecialia jura? nullos esse feciales? fiat
» (pace Deum dixerim) jactura religionis:

U. c. 565. a. C. 187.

» oblivio Deorum capiat pectora vestra. Num » senatum quoque de bello consuli non pla- » cet ? non ad populum ferri, velint, ju- » beantne cum Gallis bellum geri ? Modo » certe consules Græciam atque Asiam vole- » bant. Tamen perseverantibus vobis, Li- » gures provinciam decernere, dicto audien- » tes fuerunt. Merito ergo a vobis, prospere » bello gesto, triumphum petent, quibus » auctoribus gesserunt. »

Manlius se defendit.

XLVII. Talis oratio Furii & Æmilii fuit. Manlium in hunc maxime modum respondisse accepimus. « Tribuni plebis an- » tea solebant triumphum postulantibus ad- » versari, Patres conscripti. Quibus ego » gratiam habeo, quod seu mihi, seu magni- » tudini rerum gestarum, hoc dederunt, ut » non solum silentio comprobarent honorem » meum, sed referre etiam, si opus esset, » viderentur parati esse. Ex decem legatis, » si Diis placet, quod consilium (q) dispen- » sandæ cohonestandæque victoriæ impera- » toribus majores dederunt nostri, adversa- » rios habeo. L. Furius, L. Æmilius currum » triumphalem me conscendere prohibent, » coronam

(q) *concilium* Gron.

» coronam insignem capiti detrahunt ; quos U. c. 565.
» ego, si tribuni me triumphare prohiberent, a. C. 187.
» testes citaturus fui rerum a me gestarum.
» Nullius equidem invideo honori, Patres
» conscripti. Vos tribunos plebei nuper, vi-
» ros fortes ac strenuos, impedientes Q. Fa-
» bii Labeonis triumphum, auctoritate vestra
» deterruistis. Triumphavit, quem non bel-
» lum injustum gessisse, sed hostem omnino
» non vidisse, inimici jactabant. Ego, qui cum
» centum millibus ferocissimorum hostium
» signis conlatis toties pugnavi, qui plus
» quadraginta millia hominum cepi aut oc-
» cidi, qui bina castra eorum expugnavi,
» qui citra juga Tauri omnia pacatiora, quam
» terra Italia est, reliqui, non triumpho
» modo fraudor ; sed causam apud vos,
» Patres conscripti, accusantibus meis ipse
» legatis, dico. Duplex eorum, ut animad-
» vertistis, Patres conscripti, accusatio fuit.
» Nam, nec gerendum mihi fuisse bellum
» cum Gallis, & gestum temere atque inpru-
» denter, dixerunt. Non erant Galli hostes,
» sed tu eos pacatos imperata facientes vio-
» lasti. Non sum postulaturus a vobis, Patres
» conscripti, ut, quæ communiter de inma-

U. c. 565. a. C. 187.

» nitate gentis Gallorum, de infeſtiſſimo odio
» in nomen Romanum ſcitis, ea de illis quo-
» que, qui Aſiam incolunt, exiſtimetis Gal-
» lis. Remota (r) univerſæ gentis infamia
» atque invidia, per ſe ipſos æſtimate. Uti-
» nam rex Eumenes, utinam Aſiæ civitates
» omnes adeſſent, & illos potius quærentes,
» quam me accuſantem, audiretis! Mittite,
» agedum, legatos circa omnes Aſiæ urbes,
» & quærite, utra (s) graviori ſervitute,
» Antiocho ultra Tauri juga emoto, an Gallis
» ſubactis, liberati ſint? quoties agri eorum
» vaſtati ſint, quoties prædæ abactæ, refe-
» rant: quum vix redimendi captivos copia
» eſſet, & mactatas humanas hoſtias inmo-
» latosque liberos ſuos audirent. Stipendium,
» ſcitote, pependiſſe ſocios veſtros Gallis:
» & nunc, liberatos per vos regio imperio,
» fuiſſe penſuros, ſi a me foret ceſſatum.»

XLVIII. « Quo longius Antiochus emo-
» tus eſſet, hoc inpotentius in Aſia Galli
» dominarentur: &, quidquid eſt terrarum
» citra Tauri juga, Gallorum imperio, non

(r) *qui terras has incolunt, exiſtimetis. Gallos ſemota &c.* Gron. Crev.

(s) *utrum a* Gron. Crev.

» veſtro, adjeciſſetis. At enim ſunt quidem *U. c. 565. a. C. 187.*
» iſta vera. Etiam Delphos, quondam com-
» mune humani generis oraculum, umbilicum
» orbis terrarum, Galli ſpoliaverunt: nec ideo
» populus Romanus his bellum indixit, aut
» intulit. Equidem aliquid intereſſe rebar in-
» ter id tempus, quo nondum in jure ac di-
» tione veſtra Græcia atque Aſia erat, ad
» curandum animadvertendumque, quid in
» his terris fieret; & hoc, quo finem imperii
» Romani Taurum montem ſtatuiſtis, quo
» libertatem inmunitatemve civitatibus datis,
» quo aliis fines adjicitis, alias agro multatis,
» aliis vectigal inponitis: regna augetis, mi-
» nuitis, donatis, adimitis: curæ veſtræ
» cenſetis eſſe, ut pacem terra marique ha-
» beant. An, niſi præſidia deduxiſſet Antio-
» chus, quæ quieta in ſuis arcibus erant,
» non putaretis liberatam Aſiam? ſi Gallo-
» rum exercitus effuſi vagarentur, rata dona
» veſtra, quæ dediſtis, regi Eumeni, rata
» libertas civitatibus eſſet? Sed quid ego
» hæc ita argumentor; tamquam non acce-
» perim, ſed fecerim hoſtes Gallos? Te, L.
» Scipio adpello, cujus ego mihi, ſuccedens
» in vicem imperii tui, virtutem felicitatem-

U. c. 565. a. C. 187.

» que pariter non fruſtra ab Diis inmortali-
» bus precatus ſum; te, P. Scipio, qui legati
» jus, collegæ majeſtatem, & apud fratrem
» conſulem, & apud exercitum habuiſti: ſcia-
» tisne, in exercitu Antiochi Gallorum le-
» giones fuiſſe? videritis in acie eos, in cor-
» nu utroque (id enim roboris eſſe videba-
» tur) locatos? pugnaveritis, ut cum hoſti-
» bus juſtis? ceciderit is? ſpolia eorum re-
» tuleritis? Atqui cum Antiocho, non cum
» Gallis, bellum & (t) ſenatus decreverat,
» & populus juſſerat. Sed ſimul, ut opinor,
» cum his decreverant juſſerantque, qui intra
» ejus præſidia fuiſſent. Ex quibus, præter
» Antiochum, cum quo pacem pepigerat Sci-
» pio, & cum quo nominatim fœdus ut fie-
» ret, mandaveratis, omnes hoſtes erant,
» qui pro Antiocho arma adverſus nos tule-
» runt. In qua cauſſa quum Galli ante om-
» nes fuiſſent, & reguli quidam, & tyranni;
» ego tamen & cum aliis, pro dignitate im-
» perii veſtri coactis luere peccata ſua, pa-
» cem pepigi: & Gallorum animos, ſi poſ-
» ſent mitigari a feritate inſita, tentavi: &,
» poſtquam indomitos atque inplacabiles

(t) & l, *his* Gron.

» cernebam", tum demum vi atque armis U. c. 565.
» coërcendos ratus ſum. Nunc, quoniam a. C. 187.
» ſuſcepti belli purgatum eſt crimen, geſti
» reddenda eſt ratio. In quo confiderem
» equidem cauſſæ meæ, etiamſi non apud
» Romanum, ſed apud Carthaginienſem ſena-
» tum agerem; ubi in crucem tolli impera-
» tores dicuntur, ſi proſpero eventu, pravo
» conſilio rem geſſerunt. Sed ego in ea ci-
» vitate, quæ ideo omnibus rebus incipien-
» dis gerendisque Deos adhibet, quia nul-
» lius calumniæ ſubjicit ea, quæ Dii com-
» probaverunt, & in ſollemnibus verbis ha-
» bet, quum ſupplicationem aut triumphum
» decernit? » Quod bene ac feliciter rem-
publicam adminiſtrarit; « ſi nollem, ſi grave,
» ac ſuperbum exiſtimarem virtute gloriari;
» pro felicitate mea exercitusque mei, quod
» tantam nationem ſine ulla militum jactura
» devicimus, poſtularem, ut Diis inmorta-
» libus honos haberetur, & ipſe triumphans
» in Capitolium adſcenderem, unde, votis
» rite nuncupatis, profectus ſum. Negaretis
» hoc mihi cum Diis inmortalibus? »

XLIX. « Iniquo enim loco dimicavi. Dic
» igitur, quo æquiore potuerim dimicare?

U. c. 565. a. C. 187.

» Quum montem hoſtes cepiſſent, loco mu-
» nito ſe tenerent, nempe eundum ad hoſtes
» erat, ſi vincere vellem. Quid? ſi urbem eo
» loco haberent, & mœnibus ſe tenerent?
» nempe obpugnandi erant. Quid? ad Ther-
» mopylas æquone loco M'. Acilius cum
» rege Antiocho pugnavit? Quid? Philip-
» pum non eodem modo ſuper Aoum amnem
» juga tenentem montium T. Quinctius de-
» jecit? Equidem adhuc, qualem aut ſibi
» fingant, aut vobis videri velint hoſtem
» fuiſſe, non invenio. Si degenerem & emol-
» litum amœnitate Aſiæ, quid periculi vel
» iniquo loco ſubeuntibus fuit? ſi timendum
» & feritate animorum, & robore corporum,
» huicne tantæ victoriæ triumphum negatis?
» Cæca invidia eſt, Patres conſcripti, nec
» quidquam aliud ſcit, quam detrectare vir-
» tutes, conrumpere honores ac præmia
» earum. Mihi, quæſo, ita ignoſcatis, Pa-
» tres conſcripti, ſi longiorem orationem
» non cupiditas gloriandi de me, ſed neceſ-
» ſaria criminum defenſio fecit. An etiam
» per Thraciam ſaltus patentes, qui anguſti
» erant, & plana ex arduis, & culta ex
» ſilveſtribus facere potui, & præſtare, nec-

» ubi notis ſibi latebris deliteſcerent latrones Thraces, ne quid ſarcinarum raperetur, » ne quod jumentum ex tanto agmine abſtra- » heretur, ne quis vulneraretur, ne ex vul- » nere vir fortis ac ſtrenuus Q. Minucius » moreretur? In hoc caſu, quo infeliciter » incidit, ut talem civem amitteremus, hæ- » rent. Quod ſaltu iniquo, loco alieno, » quum adortus hoſtis nos eſſet, duæ ſimul » acies primi & noviſſimi agminis hærentem » ad inpedimenta noſtra exercitum barbaro- » rum circumvenerunt; quod multa millia » ipſo die, plura multo poſt dies paucos » ceciderunt & ceperunt; hoc, ſi ipſi tacue- » rint, vos ſcituros, quum teſtis orationis » meæ totus exercitus ſit, non credunt? Si » gladium in Aſia non ſtrinxiſſem, ſi hoſtem » non vidiſſem; tamen proconſul (*u*) trium- » phum in Thracia duobus prœliis merueram. » Sed jam dictum ſatis eſt. Quin pro eo, » quod pluribus verbis vos, quam volui, » fatigavi, veniam a vobis petitam inpetra- » tamque velim, Patres conſcripti. » *U. c. 565. a. C. 187.*

L. Plus crimina eo die, quam defenſio, valuiſſent, ni altercationem in ſerum perdu-

(u) *proconſul* del. *Gron. Crev.*

U. c. 565. a. C. 187.

xiſſent. Dimittitur ſenatus in ea opinione, ut negaturus triumphum fuiſſe videretur. Poſtero die & cognati amicique Cn. Manlii ſummis opibus adniſi ſunt, & auctoritas ſeniorum valuit, negantium, exemplum proditum memoriæ eſſe, ut imperator, qui, perduellibus devictis, confecta provincia, exercitum reportaſſet, ſine curru & laurea, privatus inhonoratusque, urbem iniret. Hic pudor malignitatem vicit, triumphumque frequentes decreverunt. Obpreſſit deinde mentionem memoriamque omnem contentionis hujus majus & cum majore & clariore viro certamen ortum. P. Scipioni Africano (ut Valerius Antias auctor eſt) duo Q. Petillii diem dixerunt. Id, prout cujusque ingenium erat, interpretabantur. Alii non tribunos plebis; ſed univerſam civitatem, quæ id pati poſſet, incuſabant. « Duas maxi- » mas orbis terrarum urbes ingratas uno » prope tempore in principes inventas: Ro- » mam ingratiorem; ſi quidem victa Car- » thago victum Hannibalem in exſilium ex- » puliſſet; Roma victrix victorem Africanum » expellat. » Alii, « Neminem unum civem » tantum eminere debere, ut legibus inter-

Triumphus Manlio decretus.

Scipio Africanus accuſatur.

» rogari non poſſit: nihil tam æquandæ liber- *U. c. 565, a. C. 187.*
» tatis eſſe, quam potentiſſimum quemque
» poſſe dicere cauſſam. Quid autem tuto cui-
» quam, nedum ſummam rempublicam, per-
» mitti, ſi ratio non ſit reddenda? qui jus
» æquum pati non poſſit, in eum vim haud
» injuſtam eſſe. » Hæc agitata ſermonibus, donec dies dicendæ cauſſæ venit. Nec alius antea quiſquam, nec ille ipſe Scipio conſul cenſorve majore omnis generis hominum frequentia, quam reus illo die, in forum eſt deductus. Juſſus dicere cauſſam, ſine ulla criminum mentione orationem adeo magnificam de rebus ab ſe geſtis eſt exorſus, ut ſatis conſtaret, neminem umquam neque melius, neque verius laudatum eſſe. Dicebantur enim ab eodem animo ingenioque, a quo geſta erant: & aurium faſtidium aberat, quia pro periculo, non in gloriam, referebantur.

Tribunorum criminationes.

LI. Tribuni plebis vetera luxuriæ crimina Syracuſanorum hibernorum, & Locris Pleminianum tumultum, quum ad fidem præſentium criminum retuliſſent; ſuſpicionibus magis, quam argumentis, pecuniæ captæ reum accuſarunt. «Filium captum ſine pretio

U. c. 565. a. C. 187.

» redditum, omnibusque aliis rebus Scipio-
» nem, tamquam in ejus unius manu pax
» Romana bellumque eſſet, ab Antiocho
» cultum. Dictatorem eum conſuli, non le-
» gatum, in provincia fuiſſe; nec ad aliam
» rem eo profectum, quam ut, id quod Hiſpa-
» niæ, Galliæ, Siciliæ, Africæ jampridem
» perſuaſum eſſet, hoc Græciæ Aſiæque &
» omnibus ad orientem verſis (v) regibus
» gentibusque adpareret; unum hominem ca-
» put columenque imperii Romani eſſe: ſub
» umbra Scipionis civitatem dominam orbis
» terrarum latere: nutum (x) ejus pro de-
» cretis Patrum, pro populi juſſis eſſe.» In-
famia intactum invidia, qua poſſunt, urguent.
Orationibus in noctem perductis, prodicta
dies eſt. Ubi ea venit, tribuni in Roſtris
prima luce conſederunt. Citatus reus magno
agmine amicorum clientiumque per mediam
concionem ad Roſtra ſubiit: ſilentioque facto,

Scipionis ad populum oratio.

« Hoc [inquit] die, tribuni plebis, vosque
» Quirites, cum Hannibale & Carthaginien-
» ſibus ſignis conlatis, in Africa bene ac fe-
» liciter pugnavi. Itaque, quum hodie litibus

(v) *verſus* Gron. Crev.

(x) *nutus* Gron. Crev.

» & jurgiis ſuperſederi æquum ſit, ego hinc *U. c. 565. a. C. 187.*
» extemplo in Capitolium ad Jovem optimum
» maximum Junonemque & Minervam cete-
» rosque Deos, qui Capitolio atque arci
» præſident, ſalutandos ibo : hisque gratias
» agam, quod mihi & hoc ipſo die, & ſæpe
» alias, egregie reipublicæ gerendæ mentem
» facultatemque dederunt. Veſtrum quoque
» quibus commodum eſt, ite mecum, Qui-
» rites, & orate Deos, ut mei ſimiles prin-
» cipes habeatis. Ita, ſi ab annis ſeptemde-
» cim ad ſenectutem ſemper vos ætatem
» meam honoribus veſtris anteiſtis, ego
» veſtros honores rebus gerendis præceſſi. »
Ab Roſtris in Capitolium aſcendit. Simul ſe univerſa concio avertit, & ſecuta Scipionem eſt : adeo, ut poſtremo ſcribæ viatoresque tribunos relinquerent, nec cum iis, præter ſervilem comitatum & præconem, qui reum ex Roſtris citabat, quiſquam eſſet. Scipio non in Capitolio modo, ſed per totam urbem omnia templa Deum cum populo Romano circumiit. Celebratior is prope dies favore hominum & æſtimatione veræ magnitudinis ejus fuit, quam quo triumphans de Syphace rege & Carthaginienſibus urbem eſt invectus.

Concio eum in Capitolium ſequitur.

U. c. 565. a. C. 187.

Scipio in Literninum concedit.

LII. Hic ſpecioſus ultimus dies P. Scipioni inluxit. Poſt quem quum invidiam & certamina cum tribunis proſpiceret, die longiore prodicta, in Literninum conceſſit; certo conſilio, ne ad cauſſam dicendam adeſſet. Major animus & natura erat, ac majori fortunæ adſuetus, quam ut reus eſſe ſciret, & ſubmittere ſe in humilitatem cauſſam dicentium. Ubi dies venit, citariquc abſens eſt cœptus, L. Scipio morbum cauſſæ (*y*) eſſe, cur abeſſet, excuſabat. Quam excuſationem quum tribuni, qui diem dixerant, non acciperent, & ab eadem ſuperbia non venire ad cauſſam dicendam arguerent, qua judicium & tribunos plebis & concionem reliquiſſet; &, quibus jus de ſe dicendæ ſententiæ & libertatem ademiſſet, his comitatus, velut captos trahens, triumphum de populo Romano egiſſet, ſeceſſionemque eo die in Capitolium a tribunis plebis feciſſet: « Habetis ergo temeritatis illius mercedem. Quo duce & auctore nos reliquiſtis, ab eo ipſi relicti eſtis. Et tantum animorum in dies nobis decreſcit, ut, ad quem ante annos (*z*) ſeptem-

(*y*) *cauſſam* Gron. Crev.

(*z*) *annis* Gron. Crev.

» decim, exercitum & classem habentem, U. c. 565.
» tribunos plebis ædilemque mittere in Sici- a. C. 187.
» liam (a) ausi sumus, qui prehenderent
» eum, & Romam reducerent, ad eum pri-
» vatum ex villa sua extrahendum, ad caus-
» sam dicendam, mittere non audeamus? »
Tribuni plebis, adpellati ab L. Scipione, ita
decreverunt, « Si morbi caussa excusaretur,
» sibi placere, accipi eam caussam, diemque
» a collegis prodici. » Tribunus plebis eo
tempore Ti. Sempronius Gracchus erat, cui
inimicitiæ cum P. Scipione intercedebant.
Is, quum vetuisset nomen suum decreto col-
legarum adscribi, tristioremque omnes sen-
tentiam exspectarent, ita decrevit: « Quum
» L. Scipio excuset morbum esse caussæ (b)
» fratri, satis id sibi videri. Se P. Scipionem, *Gracchi decretum in gratiam Scipionis.*
» priusquam Romam rediisset, accusari non
» passurum. Tum quoque, si se adpellet,
» auxilio ei futurum, ne caussam dicat. Ad
» id fastigium rebus gestis, honoribus populi
» Romani, P. Scipionem Deorum hominum-
» que consensu perveniisse, ut sub Rostris
» reum stare, & præbere aures adolescen-

(a) *in Siciliam mittere* Gron. Crev.

(b) *causam* Gron. Crev.

U. c. 565. a. C. 187.

» tium conviciis, populo Romano magis » deforme, quam ipsi, sit. »

LIII. Adjecit decreto indignationem: « Sub pedibus vestris stabit, tribuni, domi- » tor ille Africæ, Scipio? ideo quatuor » nobilissimos duces Pœnorum in Hispania, » quatuor exercitus fudit fugavitque: ideo » Syphacem cepit, Hannibalem devicit, Car- » thaginem vectigalem nobis fecit, Antiochum » (recepit enim fratrem consortem hujus » gloriæ L. Scipio) ultra Tauri juga emovit, » ut duobus Petilliis succumberet, vos de » P. Africano palmam peteretis? Nullisne » meritis suis, nullis vestris honoribus um- » quam in arcem tutam & velut sanctam » clari viri pervenient: ubi, si non venera- » bilis, inviolata saltem senectus, eorum » considat? » Movit & decretum, & ad- jecta oratio non ceteros modo, sed ipsos etiam accusatores: &, deliberaturos se, quid sui juris & officii esset, dixerunt. Sena- tus deinde, concilio plebis dimisso, haberi est cœptus. Ibi gratiæ ingentes ab universo ordine, præcipue a consularibus senioribus- que, Ti. Graccho actæ sunt, quod rempu- blicam privatis simultatibus potiorem habuis-

set : & Petillii vexati sunt probris, quod splendere aliena invidia voluissent, & spolia ex Africani triumpho peterent. Silentium deinde de Africano fuit. Vitam Literni egit sine desiderio urbis. Morientem rure eo ipso loco sepeliri se jussisse ferunt, monumentumque ibi ædificari, ne funus sibi in ingrata patria fieret. Vir memorabilis : bellicis tamen, quam pacis, artibus memorabilior prima pars vitæ, quam postrema, fuit (c): quia in juventa bella assidue gesta : cum senecta res quoque defloruere, nec præbita est materia ingenio. Quid ad primum consulatum secundus, etiamsi censuram adjicias? quid Asiatica legatio, & valetudine adversa inutilis, & filii casu deformata, & post reditum necessitate aut subeundi judicii, aut simul cum patria deserendi? Punici tamen belli perpetrati, quo nullum neque majus neque periculosius Romani gessere, unus præcipuam gloriam tulit.

U. c. 565. a. C. 187.

Sc. Africani mors & laudes.

LIV. Morte Africani crevere inimicorum animi. Quorum princeps fuit M. Porcius Cato, qui vivo quoque eo adlatrare ejus

(c) *Vir memorabilis, bellicis tamen magis, quam pacis artibus. Memorabilior &c.* Gron. Crev.

U. c. 565. a. C. 187.

magnitudinem solitus erat. Hoc auctore existimantur Petillii &, vivo Africano, rem ingressi, &, mortuo, rogationem promulgasse.

Rogatio de pecunia Antiochi.

Fuit autem rogatio talis : « Velitis, jubeatis, quæratur, quæ pecunia capta, ablata, coacta ab rege Antiocho est, quique sub ejus imperio fuerunt ; quod ejus in publicum relatum non est, uti de ea re Ser. Sulpicius prætor urbanus ad senatum referat ? quem eam rem velit senatus quærere de iis, qui prætores nunc sunt ? » Huic rogationi primo Q. & L. Mummii intercedebant : senatum quærere de pecunia non relata in publicum, ita ut antea semper factum esset, æquum censebant. Petillii nobilitatem & regnum in senatu Scipionum accusabant. L. Furius Purpureo consularis, qui in decem legatis in Asia fuerat, latius rogandum censebat : non quæ ab Antiocho modo pecuniæ captæ forent, sed quæ ab aliis regibus gentibusque, Cn. Manlium inimicum incessens. Et L. Scipio, quem magis pro se, quam adversus legem, dicturum adparebat, dissuasor processit. Is post mortem P. Africani fratris, viri omnium fortissimi clarissimique, eam exortam rogationem

est

est conquestus. « Parum enim fuisse, non » laudari pro Rostris P. Africanum post mor- » tem, nisi etiam accusaretur. Et Cartha- » ginienses exsilio Hannibalis contentos esse: » populum Romanum ne morte quidem P. » Scipionis exsatiari, nisi & ipsius fama se- » pulti laceretur, & frater insuper, accessio » invidiæ, mactetur. » M. Cato suasit roga- tionem, (exstat oratio ejus de pecunia regis Antiochi) & Mummios tribunos auctoritate deterruit, ne adversarentur rogationi. Remit- tentibus ergo his intercessionem, omnes tribus, uti rogassent (*d*), jusserunt. *U. c. 565. a. C. 187.*

LV. Ser. Sulpicio deinde referente, quem rogatione Petillia quærere vellent, Q. Te- rentium Culleonem Patres jusserunt. Ad hunc prætorem, adeo amicum Corneliæ familiæ, ut, qui Romæ mortuum elatumque P. Sci- pionem (est enim ea quoque fama) tradunt, pileatum, sicut in triumpho ierat, in funere quoque ante lectum isse, memoriæ prodide- rint, & ad portam Capenam multum prose- cutis funus dedisse, quod ab eo inter alios captivos in Africa ex hostibus receptus esset: aut adeo inimicum eumdem, ut propter

(d) *uti rogasset* Gron. Crev.

U. c. 565. a. C. 187. insignem simultatem ab ea factione, quæ adversa Scipionibus erat, delectus sit potissimum ad quæstionem exercendam; ceterum ad hunc nimis æquum aut iniquum prætorem reus extemplo factus L. Scipio; simul & delata & recepta nomina legatorum ejus, A. & L. Hostiliorum Catonum, & C. Furii Aculeonis quæstoris: &, ut omnia contacta societate peculatus viderentur, scribæ quoque duo & accensus. L. Hostilius, & scribæ, & accensus, priusquam de Scipione judicium fieret, absoluti sunt: Scipio, & A. Hostilius legatus, & C. Furius damnati: « Quo commodior pax Antiocho daretur, » Scipionem sex millia pondo auri, quadrin- » genta octoginta argenti plus accepisse, quam » in ærarium retulerit: A. Hostilium octo- » ginta pondo auri, argenti quadringenta » tria: Furium quæstorem auri pondo cen- » tum triginta, argenti ducenta (*e*). » Has ego summas auri & argenti relatas apud Antiatem inveni. In L. Scipione malim equidem librarii mendum, quam mendacium scriptoris, esse in summa auri atque argenti.

L. Scipio damnatus.

(e) *auri centum triginta argenti ducenta pondo* Gron. Crev.

Similius enim veri eſt, argenti, quam auri, majus pondus fuiſſe; & potius quadragies, quam ducenties quadragies, litem æſtimatam: eo magis, quod, tantæ ſummæ rationem etiam ab ipſo P. Scipione requiſitam eſſe in ſenatu, tradunt: librumque rationis ejus, quum Lucium fratrem adferre juſſiſſet, inſpectante ſenatu ſuis ipſum manibus concerpſiſſe: indignantem, quod, quum bis millies in ærarium intuliſſet, quadragies ratio ab ſe poſceretur. Ab eadem fiducia animi, quum quæſtores pecuniam ex ærario contra legem promere non auderent, popoſciſſe claves, & ſe aperturum ærarium dixiſſe qui, ut clauderetur, effeciſſet. U. c. 565. a. C. 187.

LVI. Multa alia, in Scipionis exitu maxime vitæ, dieque dicta, morte, funere, ſepulcro, in diverſum trahunt: ut, cui famæ, quibus ſcriptis adſentiar, non habeam. Non de accuſatore convenit: alii M. Nævium, alii Petillios diem dixiſſe ſcribunt: non de tempore, quo dicta dies ſit: non de anno, quo mortuus ſit: non ubi mortuus, aut elatus ſit. Alii Romæ, alii Literni & mortuum, & ſepultum: utrobique monumenta oſtenduntur & ſtatuæ. Nam & Literni monu-

U. c. 565. a. C. 187.

mentum monumentoque ſtatua ſuperinpoſita fuit, quam tempeſtate disjectam nuper vidimus ipſi. Et Romæ extra portam Capenam in Scipionum monumento tres ſtatuæ ſunt quarum duæ P. & L. Scipionum dicuntur eſſe, tertia poëtæ Q. Ennii. Nec inter ſcriptores rerum diſcrepat ſolum, ſed orationes quoque, ſi modo ipſorum ſunt, quæ feruntur, P. Scipionis & Ti. Gracchi abhorrent inter ſe. Index orationis P. Scipionis, nomen M. Nævii tribuni plebis habet: ipſa oratio ſine nomine eſt accuſatoris. Nebulonem modo, modo nugatorem adpellat. Ne Gracchi quidem oratio aut Petilliorum, accuſatorum Africani, aut diei dictæ Africano ullam mentionem habet. Alia tota ſerenda fabula eſt Gracchi orationi conveniens: & illi auctores ſequendi ſunt, qui, quum L. Scipio & accuſatus, & damnatus ſit pecuniæ captæ ab rege, legatum in Etruria fuiſſe Africanum tradunt. Quo poſt famam de fratris caſu adlatam, relicta legatione, cucurriſſe eum Romam; &, quum a porta recta ad forum ſe contuliſſet, quod in vincula duci fratrem dictum erat, repuliſſe a corpore ejus viatorem: & tribunis retinentibus, magis pie-

quam civiliter, vim feciſſe. Hinc (*f*) enim ipſe Gracchus queritur, diſſolutam eſſe a privato tribuniciam poteſtatem: & ad poſtremum, quum auxilium L. Scipioni pollicetur (*g*), adjicit, tolerabilioris exempli eſſe, a tribuno plebis potius, quam a privato victam videri & tribuniciam poteſtatem, & rempublicam eſſe. Sed ita hanc unam inpotentem ejus injuriam invidia onerat, ut, increpando quod degenerarit tantum a ſe ipſe, cumulatas ei veteres laudes moderationis & temperantiæ pro reprehenſione præſenti reddat. Caſtigatum enim quondam ab eo populum, ait, quod eum perpetuum conſulem & dictatorem vellet facere. Prohibuiſſe ſtatuas ſibi in comitio, in Roſtris, in curia, in Capitolio, in cella Jovis poni. Prohibuiſſe, ne decerneretur, ut imago ſua triumphali ornatu e templo Jovis optimi maximi exiret.

U. c. 565. a C. 187.

LVII. Hæc, vel in laudatione poſita, ingentem magnitudinem animi moderandis ad civilem habitum honoribus ſignificarent, quæ exprobrando inimicus fatetur. Huic Graccho

(*f*) *hæc* Gron. Crev.

(*g*) *pollicereiur* Gron. Crev.

V. c. 565. a. C. 187.

Graccho nupta Cornelia.

minorem ex duabus filiis (nam major P. Cornelio Naſicæ haud dubie a Patre conlocata erat) nuptam fuiſſe convenit. Illud parum conſtat, utrum poſt mortem patris & deſponſa ſit, & nupſerit : an veræ illæ opiniones ſint, Gracchum, quum L. Scipio in vincula duceretur, nec quiſquam collegarum auxilio eſſet, juraſſe, « Sibi inimicitias » cum Scipionibus, quæ fuiſſent, manere; » nec ſe gratiæ quærendæ cauſſa quidquam » facere. Sed in quem carcerem reges & » imperatores hoſtium ducentem vidiſſet P. » Africanum, in eum ſe fratrem ejus duci » non paſſurum. » Senatum, eo die forte cœnantem in Capitolio, conſurrexiſſe, & petiſſe, ut inter epulas Graccho filiam Africanus deſponderet. Quibus ita inter publicum ſollemne ſponſalibus rite factis, quum ſe domum recepiſſet, Scipionem Æmiliæ uxori dixiſſe, filiam ſe minorem deſpondiſſe. Quum illa, muliebriter indignabunda, nihil de communi filia ſecum conſultatum, adjeciſſet, non, ſi Ti. Graccho daret, expertem conſilii debuiſſe matrem eſſe; lætum Scipionem tam concordi judicio, ipſi deſponſam reſpondiſſe. Hæc de tanto viro, quamquam

& opinionibus, & monumentis literarum variarent, proponenda erant. *U. c. 565. a. C. 187.*

LVIII. Judiciis a Q. Terentio prætore perfectis, Hostilius & Furius damnati, prædes eodem die quæstoribus urbanis dederunt. Scipio, quum contenderet, omnem, quam accepisset, pecuniam in ærario esse, nec se quidquam publici habere; in vincula duci est cœptus. P. Scipio Nasica tribunos adpellavit; orationemque habuit plenam veris decoribus, non communiter modo Corneliæ gentis, sed propriæ familiæ suæ. « Parentes suos & P. » Africani ac L. Scipionis, qui in carcerem » duceretur, fuisse Cn. & P. Scipiones, cla- » rissimos viros. Eos, quum per aliquot an- » nos in terra Hispania, adversus multos » Pœnorum Hispanorumque & duces & exer- » citus, nominis Romani famam auxissent, » non bello solum, sed quod Romanæ tem- » perantiæ fideique specimen illis gentibus » dedissent, ad extremum ambo pro republica » (*h*) morte obcubuisse. Quum illorum » tueri gloriam posteris satis esset, P. Afri- » canum tantum paternas superavisse laudes, » ut fidem fecerit, non sanguine humano, sed

L. Scipio in carcerem duci jubetur.

Defenditur a Nasica.

(h) *republica* l. *populo Romano* Gron. Crev.

V. c. 565 a. C. 187.

» ſtirpe divina ſatum ſe eſſe. L. Scipionem;
» de quo agatur, (ut, quæ in Hiſpania,
» quæ in Africa, quum legatus fratris eſſet,
» geſſiſſet, prætereantur) conſulem, & ab ſe-
» natu dignum viſum, cui extra ſortem Aſia
» provincia & bellum cum Antiocho rege
» decerneretur; & a fratre, cui poſt duos
» conſulatus, cenſuramque & triumphum le-
» gatus in Aſiam iret. Ibi, ne magnitudo &
» ſplendor legati laudibus conſulis obficeret,
» forte ita incidiſſe, ut, quo die ad Magne-
» ſiam ſignis conlatis L. Scipio Antiochum
» deviciſſet, æger P. Scipio Elææ dierum
» aliquot via abeſſet. Non fuiſſe minorem
» eum exercitum, quam Hannibalis, cum
» quo in Africa eſſet pugnatum. Hannibalem
» eumdem fuiſſe inter multos alios regios
» duces, qui imperator Punici belli fuerit.
» Et bellum quidem ita geſtum eſſe, ut ne
» fortunam quidem quiſquam criminari poſſit.
» In pace crimen quæri. Eam dici veniſſe.
» Hic decem legatos ſimul argui, quorum
» ex conſilio data pax eſſet. Quin exſtitiſſe
» ex decem legatis, qui Cn. Manlium accu-
» ſarent: tamen non modo ad criminis fidem,
» ſed ne ad moram quidem triumphi eam
» accuſationem valuiſſe.

LIX. « At, Hercule, in Scipione ipſas le- *U. c. 565. a. C. 187.*
» ges pacis, ut nimium adcommodatas An-
» tiocho, ſuſpectas eſſe. Integrum enim ei
» regnum relictum : omnia poſſidere eum
» victum, quæ ante bellum ejus fuerint :
» auri & argenti quum vim magnam habuiſ-
» ſet, nihil in publicum relatum, omne in
» privatum verſum. An non præter omnium
» oculos tantum auri argentique in triumpho
» L. Scipionis, quantum non decem aliis
» triumphis, ſi omne in unum conferatur,
» ſit latum ? Nam quid de finibus regni di-
» cam ? Aſiam omnem & proxima Europæ
» tenuiſſe Antiochum ? Ea quanta regio orbis
» terrarum ſit, a Tauro monte in Ægæum
» uſque prominens mare, quot non urbes
» modo, ſed gentes amplectatur, omnes ſcire.
» Hanc regionem, dierum plus triginta in
» longitudinem, decem inter duo maria in
» latitudinem patentem, uſque ad Tauri mon-
» tis juga Antiocho ademtam, expulſo in
» ultimum angulum orbis terrarum. Quid,
» ſi gratuita pax eſſet, plus adimi ei potuiſſe ?
» Philippo victo Macedoniam, Nabidi Lace-
» dæmonem relictam. Nec Quinctio crimen
» quæſitum : non enim habuiſſe eum Africa-

U. c 565. a. C. 187. » num fratrem : cujus quum gloria prodeſſe » L. Scipioni debuiſſet, invidiam nocuiſſe. » Tantum auri argentique judicatum eſſe in » domum L. Scipionis inlatum, quantum, » venditis omnibus bonis, redigi non poſſet. » Id ubi ergo eſſe regium aurum ? ubi tot » hæreditates acceptas ? In domo, quam » ſumtus non exhauſerint, exſtare debuiſſe » novæ fortunæ cumulum. At enim, quod » ex bonis redigi non poſſit, ex corpore & » tergo per vexationem & contumelias L. » Scipionis petituros inimicos : ut in carce- » rem inter fures nocturnos & latrones vir » clariſſimus includatur, & in robore & te- » nebris exſpiret : deinde nudus ante carce- » rem projiciatur. Non id Corneliæ magis » familiæ, quam urbi Romanæ, fore eru- » beſcendum. »

LX. Adversus ea Terentius prætor rogationem Petilliam, & ſenatusconſultum, & judicium de L. Scipione factum recitavit : ſe, ni referatur pecunia in publicum, quæ judicata ſit, nihil habere, quod faciat, niſi ut prehendi damnatum, & in vincula duci jubeat. Tribuni quum in conſilium ſeceſſiſſent, paullo poſt C. Fannius ex ſua collegarum

que aliorum, præter Gracchum, ſententia pronuntiavit, « prætori non intercedere tri- » bunos, quo minus ſua poteſtate utatur. » Ti. Gracchus ita decrevit: « Quo minus ex » bonis L. Scipionis, quod judicatum ſit, » redigatur, ſe non intercedere prætori. L. » Scipionem (qui regem opulentiſſimum orbis » terrarum devicerit, imperium populi Ro- » mani propagaverit in ultimos terrarum fi- » nes, regem Eumenem, Rhodios, alias tot » urbes Aſiæ devinxerit populi Romani bene- » ficiis, plurimos duces hoſtium in triumpho » ductos carcere incluſerit) non paſſurum » inter hoſtes populi Romani L. Scipionem (*i*) in carcere & in vinculis eſſe, mittique » eum ſe jubere. » Tanto adſenſu auditum eſt decretum, adeo dimiſſum L. Scipionem læti homines viderunt, ut vix in eadem civitate videretur factum judicium. In bona deinde L. Scipionis poſſeſſum publice quæſtores prætor miſit. Neque in iis modo veſtigium ullum comparuit pecuniæ regiæ, ſed nequaquam tantum redactum eſt, quantæ ſummæ damnatus fuerat. Conlata pecunia a cognatis amicisque & clientibus eſt L. Sci-

U. c. 565. a. C. 187.

Gracchus dimitti eum jubet.

(i) *L. Scipionem* del. *Crev.*

U. c. 565. *a. C.* 187. pioni; ut, si acciperet eam, locupletior aliquanto esset, quam ante calamitatem fuerat. Nihil accepit. Quæ necessaria ad cultum erant, redemta ei a proximis cognatis sunt. Verteratque Scipionum invidia in prætorem, & consilium ejus, & accusatores.

EPITOME
LIBRI XXXIX LIVIANI

M. ÆMILIUS *consul, Liguribus subactis, viam a Placentia usque Ariminum perductam Flaminiæ junxit. Initia luxuriæ, introducta ab exercitu Asiatico, referuntur. Ligures, quicumque citra Apenninum erant, subacti sunt. Bacchanalia, sacrum Græcum, & quidem nocturnum, scelerum omnium seminarium, quum ad ingentis turbæ conjurationem perveniſſet, a consule inveſtigatum, & multorum pœna sublatum est. A censoribus L. Valerio Flacco & M. Porcio Catone, & belli & pacis artibus maximo, motus est senatu L. Quinctius Flamininus, T. Quinctii frater, eo quod, quum Galliam provinciam consul obtinuerat, rogatus in convivio a Philippo Pœno, quem amabat, scorto nobili, Gallum quemdam sua manu occiderat: sive, ut*

quidam tradiderunt, unum ex damnatis ſecuri percuſſerat, rogatus a meretrice Placentina, cujus amore deperibat. Exſtat in eum M. Catonis oratio. Scipio Literni deceſſit. Et, tamquam jungente fortuna circa idem tempus duo funera maximorum virorum, Hannibal, a Pruſia Bithyniæ rege, ad quem, victo Antiocho, confugerat, quum dederetur Romanis, qui ad expoſcendum illum T. Quinctium Flamininum miſerant, veneno ſibi mortem conſcivit. Philopœmen quoque, dux Achæorum, vir maximus, a Meſſeniis interemtus veneno, quum ab iis bello captus eſſet. Coloniæ Potentia, & Piſaurum, & Mutina, & Parma deductæ ſunt. Præterea res adverſus Celtiberos proſpere geſtas, & initia cauſſasque belli Macedonici continet; cujus origo inde fluxit, quod Philippus ægre ferebat, regnum ſuum inminui a Romanis, & quod cogeretur, a Thracibus aliiſque locis præſidia deducere.

LIBER XXXIX

I.

DUM hæc (ſi modo hoc anno acta ſunt) Romæ aguntur, conſules ambo in Liguribus gerebant bellum. Is hoſtis velut natus ad continendam inter magnorum intervalla bellorum Romanis militarem diſciplinam erat: nec alia provincia militem magis ad virtutem acuebat. Nam Aſia, & amœnitate urbium, & copia terreſtrium maritimarumque rerum, & mollitia hoſtium, regiisque opibus, ditiores, quam fortiores, exercitus faciebat. Præcipue ſub imperio Cn. Manlii ſolute ac neglegenter habiti ſunt. Itaque aſperius paullo iter in Thracia, & exercitatior hoſtis magna clade eos caſtigavit. In Liguribus omnia erant, quæ militem excitarent: loca montana & aſpera, quæ & ipſis capere labor erat (*a*), & ex præoccupatis dejicere hoſtem: itinera ardua, anguſta, infeſta inſidiis: hoſtis levis, & velox, & repentinus, qui nullum uſquam tempus, nullum locum quietum aut ſecurum eſſe

U. c. 565. a. C. 187.

Ligures hoſtes perpetui P. R.

(a) *labor eſt*, Gron. Crev.

U. c. 565. a. C. 187.

fineret : obpugnatio neceſſaria munitorum caſtellorum, laborioſa ſimul periculoſaque : inops regio, quæ parſimonia adſtringeret milites, prædæ haud multum præberet. Itaque non lixa ſequebatur, non jumentorum longus ordo agmen extendebat : nihil, præter arma & viros omnem ſpem in armis habentes, erat. Nec deerat umquam cum iis vel materia belli, vel cauſſa ; quia propter domeſticam inopiam vicinos agros incurſabant. Nec tamen in diſcrimen ſummæ rerum pugnabatur.

Adverſus eos conſulum res geſtæ.

II. C. FLAMINIUS conſul, cum Friniatibus Liguribus in agro eorum pluribus prœliis ſecundis factis, in deditionem gentem accepit, & arma ademit : ea quia non ſincera fide tradebant, quum caſtigarentur, relictis vicis, in montem Auginum confugerunt. Confeſtim ſecutus eſt conſul. Ceteri effuſi rurſus, & pars maxima inermes, per invia & rupes deruptas præcipitantes fugerunt, qua ſequi hoſtis non poſſet. Ita trans Apenninum abierunt. Qui caſtris ſe tenuerant, circumſeſſi expugnati ſunt. Inde trans Apenninum ductæ legiones. Ibi montis, quem ceperant, altitudine paulliſper ſe tutati, mox in dedi-

tionem

tionem conceſſerunt. Tum conquiſita cum intentiore cura arma, & omnia ademta. Translatum deinde ad Apuanos Ligures bellum; qui in agrum Piſanum Bononienſemque ita incurſaverant, ut coli non poſſet. His quoque perdomitis, conſul pacem dedit finitimis. Et, quia, a bello quieta ut eſſet provincia, effecerat, ne in otio militem haberet, viam a Bononia perduxit Arretium. M. Æmilius alter conſul agros Ligurum vicosque, qui in campis aut vallibus erant, ipſis montes duos Baliſtam Suismontiumque tenentibus, deuſſit depopulatusque eſt. Deinde eos, qui in montibus erant, adortus, primo levibus prœliis fatigavit: poſtremo coactos in aciem deſcendere juſto prœlio devicit: in quo & (*b*) ædem Dianæ vovit. Subactis cis Apenninum omnibus, tum tranſmontanos adortus (in his & Friniates (*c*) Ligures erant, quos non audierat C. Flaminius) omnes Æmilius ſubegit, armaque ademit, & de montibus in campos multitudinem deduxit. Pacatis Liguribus, in agrum Gallicum exercitum duxit; viamque ab Pla-

U. c. 565
a. C. 187.

(b) & del. *Gron. Crev.*
(c) *Briniates* Gron.

U. c. 565. a. C. 187.

centia, ut Flaminiæ committeret, Ariminum perduxit. Prœlio ultimo, quo cum Liguribus ſignis conlatis conflixit, ædem Junoni Reginæ vovit. Hæc in Liguribus eo anno geſta.

Cenomanis arma adempta & reddita.

III. In Gallia M. Furius prætor inſontibus Cenomanis, in pace ſpeciem belli quærens, ademerat arma. Id Cenomani conqueſti Romæ apud ſenatum, rejectique ad conſulem Æmilium; cui, ut cognoſceret ſtatueretque, ſenatus permiſerat, magno certamine cum prætore habito, tenuerunt cauſſam. Arma reddere (*d*) Cenomanis, decedere provincia prætor juſſus. Legatis deinde ſociorum Latini nominis, qui toto undique ex Latio frequentes convenerant, ſenatus datus eſt. His querentibus, magnam multitudinem civium ſuorum Romam commigraſſe, & ibi cenſos eſſe, Q. Terentio Culleoni prætori negotium datum eſt, ut eos conquireret, &, quem C. Claudio, M. Livio cenſoribus, poſtve eos cenſores, ipſum parentemve ejus apud ſe cenſum eſſe, probaſſent ſocii, ut redire eo cogeret, ubi cenſi eſſent. Hac conquiſitione duodecim millia Latinorum domos

(d) *reddita* Gron. Crev.

redierunt, jam tum multitudine alienigenarum urbem onerante. *U. c. 565. a. C. 187.*

IV. PRIUSQUAM consules redirent Romam, M. Fulvius proconsul ex Ætolia rediit. Isque (e), ad ædem Apollinis in senatu quum de rebus in Ætolia Cephalleniaque ab se gestis disseruisset, petiit a Patribus, ut æquum censerent, ob rempublicam bene ac feliciter gestam, & Diis inmortalibus honorem haberi jubere, & sibi triumphum decernere. *Fulvius petit triumphum.* M. Aburius tribunus plebis, si quid de ea re ante M. Æmilii consulis adventum decerneretur, intercessurum se ostendit: « eum » contradicere velle, proficiscentemque in » provinciam ita sibi mandasse, ut ea discep- » tatio integra in adventum suum servaretur. » Fulvium temporis jacturam facere. Senatum » etiam præsente consule, quod vellet, de- » creturum. » M. Fulvius: « Si aut simul- » tas M. Æmilii secum ignota hominibus » esset, aut quam is eas inimicitias inpotenti » ac prope regia ira exerceret; tamen non » fuisse ferendum, absentem consulem & » Deorum inmortalium honori obstare, & » meritum debitumque triumphum morari

(e) *itaque* Gron. Crev.

U. c. 565. a. C. 187.

» imperatorem, rebus egregie geſtis, victo-
» remque exercitum cum præda ac captivis
» ante portas ſtare, donec conſuli, ob hoc
» ipſum moranti, redire Romam libitum eſſet.
» Verum enimvero, quum ſint nobiliſſimæ
» ſibi cum conſule inimicitiæ, quid ab eo
» quemquam poſſe æqui exſpectare, qui per
» infrequentiam furtim ſenatusconſultum fac-
» tum ad ærarium detulerit, Ambraciam
» non videri vi captam; quæ aggere ac vineis
» obpugnata ſit; ubi, incenſis operibus, alia
» de integro facta ſint; ubi circa muros ſupra
» ſubterque terram per dies quindecim pugna-
» tum; ubi a prima luce, quum jam tranſ-
» cendiſſet muros miles, uſque ad noctem
» diu anceps prœlium tenuerit; ubi plus tria
» millia hoſtium ſint cæſa. Jam de Deorum
» inmortalium templis, ſpoliatis in capta
» urbe, qualem calumniam ad pontifices ad-
» tulerit? Niſi Syracuſarum ceterarumque
» captarum civitatium ornamentis urbem ex-
» ornari fas fuerit, in Ambraciam unam
» captam non valuerit belli jus. Se & Patres
» conſcriptos orare, & ab tribunis (f) petere,

(f) *tribuno* Crev.

» ne ſe ſuperbiſſimo inimico ludibrio eſſe ſinant. » U. c. 565. a. C. 187.

V. UNDIQUE omnes, alii deprecari tribunum, alii caſtigare. Ti. Gracchi collegæ plurimum oratio movit : « Ne ſuas quidem ſi» multates pro magiſtratu exercere boni exem» pli eſſe : alienarum vero ſimultatium tri» bunum plebis cognitorem fieri, turpe & » indignum collegii ejus poteſtate & ſacratis » legibus eſſe. Suo quemque judicio & ho» mines odiſſe aut diligere, & res probare » aut inprobare debere ; non pendere ex al» terius vultu ac nutu, nec alieni momentis » animi circumagi, adſtipularique irato con» ſuli tribunum plebei : &, quid privatim » M. Æmilius mandaverit, meminiſſe ; tribu» natum ſibi a populo Romano mandatum » obliviſci ; & mandatum pro auxilio ac » libertate privatorum, non pro conſulari » regno. Ne hoc quidem cernere eum, fore, » ut memoriæ ac poſteritati mandetur, ejuſ» dem collegii alterum e duobus tribunis » plebis ſuas inimicitias remiſiſſe reipublicæ, » alterum alienas & mandatas exercuiſſe. » His victus caſtigationibus tribunus, quum templo exceſſiſſet, referente Ser. Sulpicio

U. c. 565. a. C. 187.

Triumphus decernitur Fulvio.

prætore, triumphus M. Fulvio est decretus. Is quum gratias Patribus conscriptis egisset, adjecit ; « Ludos magnos se Jovi optimo » maximo eo die, quo Ambraciam cepisset, » vovisse. In eam rem sibi centum (*g*) pondo » auri a civitatibus conlatum. Petere, ut ex » ea pecunia, quam in triumpho latam in » ærario positurus esset, id aurum secerni » juberent. » Senatus pontificum collegium consuli jussit, num omne id aurum in ludos consumi necessum esset ? Quum pontifices negassent, ad religionem pertinere, quanta inpensa in ludos fieret ; senatus Fulvio, quantum (*h*) inpenderet, permisit, dum ne summam octoginta millium excederet. Triumphare mense Januario statuerat : sed quum audisset, consulem M. (*i*) Æmilium, literis Aburii tribuni plebis acceptis de remissa intercessione, ipsum ad inpediendum triumphum Romam venientem, ægrum in via substitisse, ne plus in triumpho certaminum, quam in bello, haberet, prætulit triumphi diem. Triumphavit ante diem decimum Ka-

(g) *centum decem* Gron. Crev.

(h) *quantum vellet* Gron. Crev.

(i) *M.* del. *Gron. Crev.*

lendas Januarias de Ætolis, & de Cephallenia. Aureæ coronæ, centum duodecim pondo, ante currum latæ sunt : argenti pondo millia octoginta tria : auri pondo ducenta quadraginta tria : tetradrachmum Atticum centum octodecim millia : Philippei nummi duodecim millia quadringenti viginti duo : signa ænea ducenta octoginta quinque : signa marmorea ducenta triginta : arma, tela, cetera spolia hostium, magnus numerus. Ad hoc (*k*) catapultæ, ballistæ, tormenta omnis generis : duces, aut Ætoli & Cephallenes, aut regii ab Antiocho ibi relicti, ad septem & viginti. Multos eo die, priusquam in urbem inveheretur, in circo Flaminio tribunos, præfectos, equites, centuriones, Romanos sociosque, donis militaribus donavit. Militibus ex præda vicenos quinos denarios divisit, duplex centurioni, triplex equiti. *U. c. 565. a. C. 187.*

VI. Jam consularium comitiorum adpetebat tempus; quibus quia M. Æmilius, cujus sortis ea cura erat, obcurrere non potuit, C. Flaminius Romam venit. Ab eo creati consules Sp. Postumius Albinus, Q. Marcius *Comitia.*

(k) *hæc* Gron. Crev.

U. c. 565. a. C. 187. Philippus. Prætores inde facti T. Mænius; P. Cornelius Sulla, C. Calphurnius Piso, M. Licinius Lucullus, C. Aurelius Scaurus, L. Quinctius Crispinus. Extremo anni, magistratibus jam creatis, ante diem tertium Nonas Martias Cn. Manlius Vulso de Gallis, qui Asiam incolunt, triumphavit. Serius ei triumphandi causa fuit, ne Q. Terentio Culleone prætore, causam lege Petillia diceret, & incendio alieni judicii, quo L. Scipio damnatus erat, conflagraret; eo infensioribus in se, quam in illum, judicibus, quod disciplinam militarem, severe ab eo conservatam, successor ipse omni genere licentiæ conruperat. Neque ea sola infamiæ erant, quæ in provincia procul ab oculis facta narrabantur: sed ea etiam magis, quæ in militibus ejus quotidie conspiciebantur. Luxuriæ enim peregrinæ origo ab exercitu Asiatico invecta in urbem est. Ii primum lectos æratos, vestem stragulam pretiosam, plagulas, & alia textilia, &, quæ tum magnificæ supellectilis habebantur, monopodia & abacos Romam advexerunt. Tunc (*l*) psaltriæ sambucistriæque, & convivalia ludionum ob-

Manlii triumphus de Gallis.

Luxus Romam invectus.

(l) *Tum* Gron. Crev.

lectamenta addita epulis : epulæ quoque ipſæ & cura & ſumtu majore adparari cœptæ : tum coquus, viliſſimum antiquis mancipium & æſtimatione & uſu, in pretio eſſe ; &, quod miniſterium fuerat, ars haberi cœpta. Vix tamen illa, quæ tum conſpiciebantur, ſemina erant futuræ luxuriæ. *U. c. 563. a. C. 187.*

VII. In triumpho tulit Cn. Manlius coronas aureas, ducentas duodecim pondo : argenti pondo ducenta viginti millia : auri pondo duo millia centum tres : tetradrachmum Atticum centum viginti ſeptem millia (*m*) : ciſtophorum ducenta quinquaginta : Philippeorum aureorum nummorum ſedecim millia trecentos viginti : & arma ſpoliaque multa Gallica, carpentis tranſvecta. Duces hoſtium duo & quinquaginta ducti ante currum. Militibus quadragenos binos denarios diviſit, duplex centurioni ; & ſtipendium duplex in pedites dedit, triplex in equites. Multi omnium ordinum, donati militaribus donis, currum ſecuti ſunt. Carminaque a militibus ea in imperatorem dicta, ut facile adpareret, in ducem indulgentem ambitioſumque ea dici; triumphum

(m) *auri pondo MMCCIII : tetradrachmum Atticum CCXXVII. millia* : Gron. Crev.

V. c. 565. a. C. 187. esse militari magis favore, quam populari, celebrem. Sed ad populi quoque gratiam conciliandam amici Manlii valuerunt. Quibus adnitentibus senatusconsultum factum est, «Ut »ex pecunia, quæ in triumpho translata esset, »stipendium conlatum a populo in publicum, »quod ejus solutum antea non esset, solvere»tur.» Vicenos quinos & semisses in millia æris quæstores urbani cum fide & cura solverunt. Per idem tempus tribuni militum duo ex duabus Hispaniis cum literis C. Atinii & L. Manlii, qui eas provincias obtinebant, venerunt. Ex iis literis cognitum est, Celtiberos Lusitanosque in armis esse, & sociorum agros populari. De eâ re consultationem integram senatus ad novos magistratus rejecit. Ludis Romanis eo anno, quos P. Cornelius Cethegus, A. Postumius Albinus faciebant, malus in circo instabilis in signum Pollentiæ procidit, atque id dejecit. Ea religione moti Patres, & diem unum adjiciendum ludorum celebritati censuerunt, & signa duo pro uno reponenda, & novum auratum faciendum. Et plebeii ludi ab ædilibus C. Sempronio Blæso & M. Furio Lusco diem unum instaurati sunt.

VIII. Insequens annus Sp. Postumium Albinum & Q. Marcium Philippum consules ab exercitu bellorumque & provinciarum cura ad intestinæ conjurationis vindictam avertit. Prætores provincias sortiti sunt, T. Mænius urbanam, M. Licinius Lucullus inter cives & peregrinos, C. Aurelius Scaurus Sardiniam, P. Cornelius Sulla Siciliam, L. Quinctius Crispinus Hispaniam citeriorem, C. Calpurnius Piso Hispaniam ulteriorem. Consulibus ambobus quæstio de clandestinis conjurationibus decreta est. Græcus ignobilis in Etruriam primum venit nulla cum arte earum, quas multas ad animorum corporumque cultum nobis eruditissima omnium gens invexit, sacrificulus & vates: nec is, qui aperta religione, propalam & quæstum & disciplinam profitendo, animos horrore (*n*) imbueret, sed occultorum & nocturnorum (*o*) antistes sacrorum. Initia erant, quæ primo paucis tradita sunt: deinde vulgari cœpta sunt (*p*) per viros mulieresque. Additæ voluptates religioni vini & epularum,

U. c. 566. a. C. 186.

Sp. Postumio, Q. Marcio Coss.

Bacchanalia.

(n) *errore* Crev.

(o) *& nocturnorum* del. *Gron. Crev.*

(p) *sunt* del. *Gron. Crev.*

U. c. 566. a. C. 186. quo plurium animi inlicerentur. Quum vinum animos, & nox & mixti feminis mares, ætatis teneræ majoribus, discrimen omne pudoris exstinxissent; conruptelæ primum omnis generis fieri cœptæ, quum ad id quisque, quo natura pronioris libidinis esset, paratam voluptatem haberet. Nec unum genus noxæ, stupra promiscua ingenuorum feminarumque, erant: sed falsi testes, falsa signa testimoniaque & indicia ex eadem officina exibant. Venena indidem intestinæque cædes: ita ut ne corpora quidem interdum ad sepulturam exstarent. Multa dolo, pleraque per vim audebantur. Occulebat vim, quod præ ululatibus, tympanorumque & cymbalorum strepitu, nulla vox quiritantium inter stupra & cædes exaudiri poterat.

IX. Hujus mali labes ex Etruria Romam, velut contagione morbi, penetravit. Primo urbis magnitudo capacior patientiorque talium malorum ea celavit: tandem indicium hoc maxime modo ad Postumium consulem pervenit. P. Æbutius, cujus pater publico equo stipendia fecerat, pupillus relictus, mortuis deinde tutoribus, sub tutela Duroniæ matris & vitrici T. Sempronii Rutili

educatus fuerat. Et mater dedita viro erat; & vitricus, quia tutelam ita gesserat, ut rationem reddere non posset, aut tolli pupillum, aut obnoxium sibi vinculo aliquo fieri cupiebat. Via una conruptelæ Bacchanalia erant. Mater adolescentulum adpellat, « Se pro ægro eo voviſſe, ubi primum con- » valuiſſet, Bacchis eum ſe initiaturam. » Damnatam voti, Deum benignitate, ex- » ſolvere id velle. Decem dierum caſtimo- » nia opus eſſe. Decimo die cœnatum, de- » inde pure lautum in ſacrarium deducturam. » Scortum nobile libertina Hiſpala Fecenia, non digna quæſtu, cui ancillula adfuerat, etiam poſtquam manumiſſa erat, eodem ſe genere tuebatur. Huic conſuetudo juxta vicinitatem cum Æbutio fuit, minime adoleſcentis aut rei aut famæ damnoſa: ultro enim amatus adpetitusque erat: &, maligne omnia præbentibus ſuis, meretriculæ munificentia ſuſtinebatur. Quin eo proceſſerat conſuetudine capta, ut poſt patroni mortem, quia in nullius manu erat, tutore a tribunis & prætore petito, quum teſtamentum faceret, unum Æbutium inſtitueret hæredem.

U. c. 566. a. C. 186.

Innoteſcunt P. Æbutii opera.

Hiſpala Fecenia.

U. c. 566. a. C. 186.

X. Hæc amoris pignora quum essent, nec quidquam secretum alter ab altero haberent, per jocum adolescens vetat eam mirari, si per aliquot noctes secubuisset. « Religionis » se causa, ut voto pro valetudine sua facto » liberetur, Bacchis initiari velle. » Id ubi mulier audivit, perturbata, « Dii meliora! » [inquit] mori & sibi & illi satius esse, » quam id faceret; & in caput eorum de- » testari minas periculaque, qui id suasissent. » Admiratus quum verba, tum perturbationem tantam adolescens, « Parcere exsecrationibus » jubet. « Matrem id sibi, adsentiente vitrico; » imperasse. Vitricus ergo [inquit] tuus » (matrem enim insimulare forsitan fas non » sit) pudicitiam, famam, spem, vitamque » tuam perditum ire hoc facto properat. » Eo magis mirabundo, quærentique quid rei esset, pacem veniamque precata Deorum Dearumque, si coacta caritate ejus, silenda enunciasset, « ancillam se [ait] dominæ » comitem id sacrarium intrasse, liberam num- » quam eo accessisse. Scire conruptelarum » omnis generis eam officinam esse: & jam » biennio constare neminem initiatum ibi » majorem annis viginti. Ut quisque intro-

Æbutium initiari volentem deterret.

» ductus sit, velut victimam tradi sacerdo- *U. c. 566. a. C. 186.*
» tibus. Eos deducere in locum, qui circum-
» sonet ululatibus, cantuque symphoniæ, &
» cymbalorum & tympanorum pulsu, ne vox
» quiritantis, quum per vim stuprum infe-
» ratur, exaudiri possit. » Orare deinde atque obsecrare, ut eam rem quocumque discuteret modo : nec se eo præcipitaret, ubi omnia infanda patienda primum, deinde facienda essent. Neque ante dimisit eum, quam fidem dedit adolescens, ab his sacris se temperaturum.

XI. POSTQUAM domum venit, & mater mentionem intulit, quid eo die, quid deinceps ceteris, quæ ad sacra pertinerent, faciendum esset; negat, eorum se quidquam facturum, nec initiari sibi in animo esse. Aderat sermoni vitricus. Confestim mulier exclamat, « Hispalæ concubitu carere eum » decem noctes non posse, illius excetræ » delinimentis & venenis imbutum, nec pa- » rentis, nec vitrici (*q*), nec Deorum ve- » recundiam habere. » Jurgantes hinc mater, hinc vitricus, cum quatuor eum servis domo exegerunt. Adolescens inde ad Ebutiam

Ebutius expellitur a matre.

(q) *nec vitrici nec parentis* Gron. Crev.

U. c. 566. a. C. 186.

se amitam contulit : causſamque ei, cur esſet a matre ejectus, narravit. Deinde ex auctoritate ejus posſtero die ad consulem Posſtumium, arbitris remotis, rem detulit. Consul posſt diem tertium ad se jussum redire dimisit : ipse Sulpiciam, gravem feminam, socrum suam, percunctatus est, « ec- » quam anum Æbutiam ex Aventino nos- » set ? » quum « eam nosse, probam, & » antiqui moris feminam, » respondisset ; « opus esse sibi ea conventa » dixit. « Mit- » teret nuncium ad eam, ut veniret. » Æbutia adcita ad Sulpiciam venit. Et consul paullo posſt, velut forte interveniſſet, sermonem de Æbutio fratris ejus filio infert. Lacrimæ mulieri obortæ, & miserari casum » adolescentis cœpit, qui spoliatus fortunis, a quibus minime oporteret, apud se tunc esſet, ejectus a matre, quod probus adolescens (Dii propitii essent) obscœnis, ut fama esſet, sacris initiari nollet.

Hispala vocatur a consule.

XII. Satis de Æbutio exploratum ratus consul, non vanum auctorem esse, dimissa Æbutia, socrum rogat, ut Hispalam, indidem ex Aventino libertinam, non ignotam viciniæ, arcesſeret ad se. Eam, quoque

esse,

esse, quæ percunctari vellet. Ad cujus nuncium perturbata Hispala, quod ad tam nobilem & gravem feminam ignara causſæ arcesseretur: postquam lictores in vestibulo turbamque consularem & consulem ipsum conspexit, prope exanimata est. In interiorem partem ædium abductam socru adhibita consul, « Si vera dicere inducere in animum » posset, negat, perturbari debere. Fidem vel a » Sulpicia, tali femina, vel ab se acciperet. » Expromeret sibi, quæ in luco Similæ Bacchanalibus in sacro nocturno solerent fieri. » Hoc ubi audivit, tantus pavor tremorque omnium membrorum mulierem cepit, ut diu hiscere non posset: tandem confirmata, » puellam admodum se ancillam initiatam » cum domina [ait]. Aliquot annis, ex quo » manumissa sit, nihil, quid ibi fiat, scire. » Jam id ipsum consul laudare, « quum initia- » tam se non inficiaretur. Sed & cetera » eadem side expromeret. Neganti ultra quid- » quam scire non eamdem [dicere] si coar- » guatur ab alio, ac per se fatenti, veniam » aut gratiam fore. Eum sibi omnia expo- » suisse, qui ab illa audisset. »

U. c. 566. a. C. 186.

U. c. 566. a. C. 186.

XIII. Mulier, haud dubie, id quod erat, Æbutium indicem arcani rata esse, ad pedes Sulpiciæ procidit, & eam primo orare cœpit, « Ne mulieris libertinæ cum amatore » sermonem in rem non seriam modo, sed » capitalem etiam, verti vellet : se terrendi » ejus caussa, non quo sciret quidquam, ea » locutam esse. » Hic Postumius accensus ira, « Tum quoque [ait] eam cum Æbutio » se amatore cavillari credere, non in domo » graviſſimæ feminæ & cum consule loqui. » Et Sulpicia adtollere paventem; simul illam adhortari, simul iram generi lenire. Tandem confirmata, multum incusata perfidia Æbutii, qui optimi in eo ipso meriti talem gratiam retuliſſet, « Magnum sibi metum Deo- » rum, quorum occulta initia enunciaret; » majorem multo [dixit] hominum esse, » qui se indicem manibus suis discerpturi » essent. Itaque hoc se Sulpiciam, hoc con- » sulem orare, ut se extra Italiam aliquo » amandarent, ubi reliquum vitæ degere » tuto posset. Bono animo esse jubere eam » consul, &, sibi curæ fore [dicere] ut » Romæ tuto habitaret. » Tum Hispala origi- nem sacrorum expromit. « Primo sacrarium

Indicium Hispalæ.

» id feminarum fuiſſe, nec quemquam virum U. c. 566.
» eo admitti ſolitum. Tres in anno ſtatos A. C. 186.
» dies habuiſſe, quibus interdiu Bacchis ini-
» tiarentur. Sacerdotes in vicem matronas
» creari ſolitas. Pacullam Anniam (r) Cam-
» panam ſacerdotem omnia, tamquam Deum
» monitu, inmutaſſe. Nam & viros eam pri-
» mam ſuos filios initiaſſe, Minium & Heren-
» nium Cerrinios. Et nocturnum ſacrum ex
» diurno, & pro tribus in anno diebus qui-
» nos ſingulis menſibus dies initiorum feciſſe.
» Ex quo in promiſcuo ſacra ſint, & permixti
» viri feminis, & noctis licentia acceſſerit,
» nihil ibi facinoris, nihil flagitii prætermiſ-
» ſum. Plura virorum inter ſeſe, quam femi-
» narum, eſſe ſtupra. Si qui minus patientes
» dedecoris ſint, & pigriores ad facinus,
» pro victimis inmolari: nihil nefas ducere,
» hanc ſummam inter eos religionem eſſe.
» Viros, velut mente capta, cum jactatione
» fanatica corporis vaticinari; matronas Bac-
» charum habitu crinibus ſparſis (s) cum
» ardentibus facibus decurrere ad Tiberim,
» dimiſſasque in aquam faces (quia vivum

(r) *Miniam* Gron. Crev.

(s) *paſſis* Gron. Crev.

U. c. 566. a. C. 186.

» ſulphur cum calce inſit) integra flamma » efferre. Raptos a Diis homines dici, quos » machinæ inligatos ex conſpectu in abditos » ſpecus abripiant. Eos eſſe, qui aut conju- » rare, aut ſociari facinoribus, aut ſtuprum » pati noluerint. Multitudinem ingentem, » alterum jam prope populum eſſe : in his » nobiles quoſdam viros feminasque. Bien- » nio proximo inſtitutum eſſe, ne quis ma- » jor viginti annis initiaretur. Captari ætates » & erroris & ſtupri patientes. »

XIV. Peracto indicio, advoluta rurſus genibus preces eaſdem, ut ſe ablegaret, repetivit. Conſul rogat ſocrum, ut aliquam partem ædium vacuam faceret, quo Hiſpala inmigraret. Cœnaculum ſuper ædes datum eſt, ſcalis ferentibus in publicum obſeratis, aditu in ædes verſo. Res omnes Feceniæ extemplo translatæ, & familia arceſſita. Et Æbutius migrare ad conſulis clientem juſſus. Ita quum indices ambo in poteſtate eſſent, rem ad ſenatum Poſtumius defert, omnibus ordine expoſitis, quæ delata primo, quæ deinde ab ſe inquiſita forent. Patres pavor ingens cepit, quum publico nomine, ne quid eæ conjurationes cœtusque nocturni fraudis

occultæ aut periculi inportarent, tum privatim ſuorum quiſque vicem, ne quis adfinis ei noxæ eſſet. Cenſuit autem ſenatus, gratias conſuli agendas, quod eam rem & cum ſingulari cura, & ſine ullo tumultu inveſtigaſſet. Quæſtionem deinde de Bacchanalibus ſacrisque nocturnis extra ordinem conſulibus mandant: indicibus, Æbutio ac Feceniæ, ne fraudi ea res ſit, curare, & alios indices præmiis (*t*) invitare jubent. Sacerdotes eorum ſacrorum, ſeu viri ſeu feminæ eſſent, non Romæ modo, ſed per omnia fora & conciliabula conquiri, ut in conſulum poteſtate eſſent. Edici præterea in urbe Roma, & per totam Italiam edicta mitti, « Ne quis, qui Bacchis initiatus eſſet, » coiſſe aut conveniſſe cauſſa ſacrorum velit, » neu quid talis rei divinæ feciſſe. » Ante omnia, ut quæſtio de his habeatur, qui coierint, conjuraverintve (*u*), quo ſtuprum flagitiumve inferretur. Hæc ſenatus decrevit. Conſules ædilibus curulibus imperarunt, ut ſacerdotes ejus ſacri omnes conquirerent, comprehenſosque libero conclavi ad quæſtio-

U. c. 566. a. C. 186.

Quæſtio de Bacchanalibus conſulibus mandatur.

(t) *& alios illicere ac præmiis* Crev.

(u) *coiſſent conjuraſſentve* Gron. Crev.

U. c. 566. a. C. 186. nem ſervarent; ædiles plebis videre, ne qua ſacra in operto fierent. Triumviris capitalibus mandatum eſt, ut vigilias diſponerent per urbem, ſervarentque, ne qui nocturni cœtus fierent; utque ab incendiis caveretur, adjutores triumviris quinqueviri uti cis Tiberim ſuæ quiſque regionis ædificiis præeſſent.

XV. Ad hæc officia dimiſſis magiſtratibus, conſules in Roſtra eſcenderunt; &, concione advocata, quum ſollemne carmen precationis, quod præfari, priuſquam populum adloquantur, magiſtratus ſolent, peregiſſet conſul, ita cœpit: « Nulli umquam concio- » ni, Quirites, non (v) ſolum apta, ſed » etiam neceſſaria, hæc ſollemnis Deorum » comprecatio fuit; quæ vos admoneret, » hos eſſe Deos, quos colere, venerari, » precarique majores veſtri inſtituiſſent: non » illos, qui pravis & externis religionibus » captas mentes, velut furialibus ſtimulis, » ad omne ſcelus & ad omnem libidinem » agerent. Equidem, nec quid taceam, nec » quatenus proloquar, invenio: ſi aliquid » ignorabitis, ne locum neglegentiæ dem;

Oratio Poſtumii Coſ. de Bacchanalibus.

(v) *tam non* Gron. Crev.

» si omnia nudavero, ne nimium terroris *U. c. 566. a. C. 186.*
» obfundam vobis, vereor. Quidquid dixero,
» minus, quam pro atrocitate & magnitudine
» rei, dictum scitote esse. Ut ad cavendum
» satis sit, dabitur opera a nobis. Baccha-
» nalia tota jam pridem Italia, & nunc per
» urbem etiam multis locis esse, non fama
» modo accepisse vos, sed crepitibus etiam
» ululatibusque nocturnis, qui personant tota
» urbe, certum habeo; ceterum, quæ ea
» res sit, ignorare. Alios Deorum aliquem
» cultum, alios concessum ludum & lasci-
» viam esse credere, &, qualecumque sit,
» ad paucos pertinere. Quod ad multitudi-
» nem eorum adtinet, si dixero, multa mil-
» lia hominum esse, illico necesse est, ex-
» terreamini; nisi adjunxero, qui qualesque
» sint. Primum igitur mulierum magna pars
» est; & is fons mali hujusce fuit: deinde
» simillimi feminis mares, stuprati & constu-
» pratores, fanatici vigiles; vino, strepiti-
» bus, clamoribusque nocturnis adtoniti.
» Nullas adhuc vires conjuratio, ceterum
» incrementum ingens virium habet, quod
» in dies plures fiunt. Majores vestri, ne
» vos quidem, nisi quum aut, vexillo in arce

U. c. 566. a. C. 186.

» posito, comitiorum causſa exercitus educ-
» tus esſet, aut plebi concilium tribuni edi-
» xissent, aut aliquis ex magistratibus ad
» concionem vocasſet, forte temere coire
» voluerunt: &, ubicumque multitudo esſet,
» ibi & legitimum rectorem multitudinis cen-
» sebant debere esſe. Quales primum noc-
» turnos cœtus, deinde promiscuos mulierum
» ac virorum, esſe creditis? Si, quibus
» ætatibus initientur mares, sciatis, non
» misereat vos eorum solum, sed etiam pu-
» deat. Hoc sacramento initiatos juvenes mi-
» lites faciendos censetis, Quirites? iis ex
» obscœno sacrario eductis arma committenda?
» hi, cooperti stupris suis alienisque, pro
» pudicitia conjugum ac liberorum vestrorum
» ferro decernent? »

XVI. « Minus tamen esſet, si flagitiis
» tantum effeminati forent, (ipsorum id
» magna ex parte dedecus erat) a facinori-
» bus manus, mentem a fraudibus abstinuis-
» sent. Numquam tantum malum in repu-
» blica fuit, nec ad plures, nec ad plura per-
» tinens. Quidquid his annis libidine, quid-
» quid fraude, quidquid scelere peccatum est,
» ex illo uno sacrario scitote ortum esſe.

» Necdum omnia, in quæ conjuraverunt, edita facinora habent. Adhuc privatis noxiis, quia nondum ad rempublicam obprimendam satis virium est, conjuratio sese inpia tenet. Crescit & serpit quotidie malum. Jam majus est, quam ut capere id privata fortuna possit: ad summam rempublicam spectat. Nisi præcavetis, Quirites, jam huic diurnæ, legitime ab consule vocatæ, par nocturna concio esse poterit. Nunc illi vos singuli universos concionantes timent: jam, ubi vos dilapsi domos & in rura vestra eritis, illi coierint, consultabunt de sua salute simul ac vestra pernicie; tum singulis vobis universi timendi erunt. Optare igitur unusquisque vestrum debet, ut bona mens suis omnibus fuerit. Si quem libido, si furor in illum gurgitem abripuit, illorum eum, cum quibus in omne flagitium & facinus conjuravit, non suum judicet esse. Ne quis etiam errore labatur, vestrum quoque non sum securus. Nihil enim in speciem fallacius est, quam prava religio. Ubi Deorum numen prætenditur sceleribus, subit animum timor, ne fraudibus humanis vindicandis divini juris

U. c. 566. a. C. 186.

V. c. 566. a. C. 186.

» aliquid inmixtum violemus. Hac vos reli-
» gione innumerabilia decreta pontificum,
» fenatusconſulta, aruſpicum denique reſponſa
» liberant. Quoties hoc patrum avorumque
» ætate negotium eſt magiſtratibus datum,
» ut ſacra externa fieri vetarent? ſacrificulos
» vatesque foro, circo, urbe prohiberent?
» vaticinos libros conquirerent comburerent-
» que? omnem diſciplinam ſacrificandi, præ-
» terquam more Romano, abolerent? Judi-
» cabant enim prudentiſſimi viri omnis divini
» humanique juris, nihil æque diſſolvendæ
» religionis eſſe, quam ubi non patrio, ſed
» externo ritu ſacrificaretur. Hæc vobis præ-
» dicenda ratus ſum, ne qua ſuperſtitio agi-
» taret animos veſtros, quum demolientes nos
» Bacchanalia diſcutientesque nefarios cœtus
» cerneretis. Omnia, Diis propitiis volenti-
» busque, ea faciemus: qui, quia ſuum nu-
» men ſceleribus libidinibusque contaminari
» indigne ferebant, ex occultis ea tenebris
» in lucem extraxerunt; nec patefieri, ut
» inpunita eſſent, ſed ut vindicarentur &
» obprimerentur, voluerunt. Senatus quæſtio-
» nem extra ordinem de ea re mihi colle-
» gæque meo mandavit: nos, quæ ipſis no-

» bis agenda sunt, inpigre exsequemur. Vigi- U. c. 566. A. C. 186.
» liarum nocturnarum curam per urbem mi-
» noribus magistratibus mandavimus. Vos
» quoque, æquum est, quæ vestra munia
» sunt, quo quisque loco positus erit, quod
» imperabitur, inpigre præstare, & dare
» operam, ne quid fraude noxiorum periculi
» aut tumultus oriatur.

XVII. Recitari deinde senatusconsulta jusserunt, indicique præmium proposuerunt, si quis quem ad se deduxisset, nomenve absentis detulisset. « Qui nominatus profugis-
» set, diem certam se finituros; ad quam
» nisi citatus respondisset, absens damnare-
» tur. Si quis eorum, qui tum extra terram
» Italiam essent, nominaretur, ei laxiorem
» diem daturos, si venire ad caussam dicen-
» dam vellet. » Edixerunt deinde, « ne quis
» quid fugæ caussa vendidisse, neve emisse
» vellet: ne quis reciperet, celaret, ope
» ulla juvaret fugientes. » Concione dimissa, terror magnus urbe tota fuit: nec mœnibus se tantum urbis aut finibus Romanis continuit; sed passim per totam Italiam, literis hospitum de senatusconsulto, & concione, & edicto consulum acceptis, trepidari cœptum

V. c. 566. a. C. 186. est. Multi ea nocte, quæ diem insecuta est, quo in concione res palam facta est, custodiis circa portas positis, fugientes a triumviris comprehensi & reducti sunt : multorum nomina delata. Quidam ex iis viri feminæque mortem sibi consciverunt. Conjurasse supra septem millia virorum ac mulierum dicebantur. Capita autem conjurationis constabat esse, M. & C. Atinios de plebe Romana, & Falisçum L. Opiternium, & Minium Cerrinium Campanum : ab his omnia facinora & flagitia orta : eos maximos sacerdotes conditoresque ejus sacri esse. Data opera est, ut primo quoque tempore comprehenderentur. Adducti ad consules, fassique de se, nullam moram judicio fecerunt.

Capita conjurationis.

XVIII. Ceterum tanta fuga ex urbe facta erat, ut, quia multis actiones & res peribant, cogerentur prætores T. Mænius & M. Licinius per senatum res in diem trigesimum differre, donec quæstiones a consulibus perficerentur. Eadem solitudo, quia Romæ non respondebant, nec inveniebantur, quorum nomina delata erant, coëgit consules circa fora proficisci, ibique quærere & judicia exercere. Qui tantum initiati erant, & ex

carmine ſacro, præeunte verba ſacerdote, precationes fecerant, in quibus nefanda conjuratio in omne facinus ac libidinem continebatur, nec earum rerum ullam, in quas jurejurando obligati erant, in ſe aut alios admiſerant, eos in vinculis relinquebant: qui ſtupris aut cædibus violati erant, qui falſis teſtimoniis, ſignis adulterinis, ſubjectione teſtamentorum, fraudibus aliis contaminati, eos capitali pœna adficiebant. Plures necati, quam in vincula conjecti ſunt. Magna vis in utraque cauſſa virorum mulierumque fuit. Mulieres damnatas cognatis, aut in quorum manu eſſent, tradebant, ut ipſi in privato animadverterent in eas. Si nemo erat idoneus ſupplicii exactor, in publico animadvertebatur. Datum deinde conſulibus negotium eſt, ut omnia Bacchanalia Romæ primum, deinde per totam Italiam, diruerent; extra quam ſi qua ibi vetuſta ara aut ſignum conſecratum eſſet. In reliquum deinde ſenatusconſulto cautum eſt, « Ne qua Bacchanalia Romæ, neve in Italia eſſent. Si quis » tale ſacrum ſollemne & neceſſarium ducerret, nec ſine religione & piaculo ſe id » omittere poſſe, apud prætorem urbanum

U. c. 566. a. C. 186.

Conjuratorum pœnæ.

S. C. de Bacchanalibus.

U. c. 566. a. C. 186.

» profiteretur, prætor senatum consuleret. » Si ei permissum esset, quum in senatu cen- » tum non minus essent, ita id sacrum face- » ret, dum ne plus quinque sacrificio inter- » essent, neu qua pecunia communis, neu » quis magister sacrorum, aut sacerdos esset. »

XIX. ALIUD deinde huic conjunctum, referente Q. Marcio consule, senatusconsultum factum est, « Ut de iis, quos pro » indicibus consules habuissent, integra res » ad senatum referretur, quum Sp. Postumius, » quæstionibus perfectis, Romam rediisset. » Minium Cerrinium Campanum Ardeam in vincula mittendum censuerunt, magistratibusque Ardeatium prædicendum, ut (x) intentiore eum custodia adservarent; non solum ne effugeret, sed ne mortis conscisendæ locum haberet. Sp. Postumius aliquanto post Romam venit. Eo referente, de P. Ælutii & Hispalæ Feceniæ præmio, quod eorum opera indicata Bacchanalia essent, senatusconsultum factum est, « Ut singulis » his centena millia æris quæstores urbani » ex ærario darent. Utique consul cum tri- » bunis plebis ageret, ut ad plebem primo

Indicum præmia.

(x) *ut in intentiore* Gron. Crev.

» quoque tempore ferrent, ut P. Ælutio emerita ſtipendia eſſent, ne invitus militaret, » neve cenſor ei equum publicum adſignaret. » Utique Feceniæ Hiſpalæ datio, deminutio, » gentis enuptio, tutoris optio item eſſet, » quaſi ei vir teſtamento dediſſet. Utique ei » ingenuo nubere liceret: neu quid ei, qui » eam duxiſſet, ob id fraudi ignominiæve » eſſet. Utique conſules prætoresque, qui » nunc eſſent, quive poſtea futuri eſſent, » curarent, ne quid ei mulieri injuriæ fieret, » utique tuto eſſet. Id ſenatum velle, & » æquum cenſere, ut ita fieret. » Ea omnia lata ad plebem, factaque ſunt ex ſenatusconſulto; & de ceterorum indicum impunitate præmiisque conſulibus permiſſum eſt. *U. c. 566. a. C. 186.*

XX. Et jam Q. Marcius, quæſtionibus ſuæ regionis perfectis, in Ligures provinciam proficiſci parabat; tribus millibus peditum Romanorum, centum quinquaginta equitibus, & quinque millibus Latini nominis peditum, ducentis equitibus in ſupplementum acceptis. Eadem provincia, idem numerus peditum equitumque & collegæ decretus erat. Exercitus acceperunt, quos priore anno C. Flaminius & M. Æmilius conſules habue- *Exercitus conſulares.*

U. c. 566. a. C. 186.

runt. Duas præterea legiones novas ex senatusconsulto scribere jussi sunt: & viginti millia peditum sociis & nomini Latino imperarunt, & equites mille trecentos, & tria millia peditum Romanorum, ducentos equites. Totum hunc exercitum, præter legiones, in supplementum Hispaniensis exercitus duci placebat. Itaque consules dum ipsi quæstionibus inpediebantur, T. Mænium delectui habendo præfecerunt. Perfectis quæstionibus, prior Q. Marcius in Ligures Apuanos est profectus. Dum penitus in abditos saltus, quæ latebræ receptaculaque semper illis fuerant, persequitur; in præoccupatis angustiis, loco iniquo est circumventus. Quatuor millia militum amissa; & legionis secundæ signa tria, undecim vexilla socium Latini nominis in potestatem hostium venerunt, & arma multa, quæ, quia inpedimento fugientibus per silvestres semitas erant, passim jactabantur. Prius sequendi Ligures finem, quam fugæ Romani, fecerunt, Consul, ubi primum ex hostium agro evasit, ne, quantum deminutæ copiæ forent, adpareret, in locis pacatis exercitum dimisit. Non tamen obliterare famam rei male gestæ potuit. Nam

Q. Marcius a Liguribus circumventus.

saltus,

saltus, unde eum Ligures fugaverant, Marcius est adpellatus. *U. c. 566. a. C. 186.*

Saltus Marcius.

XXI. Sub hunc nuncium ex Liguſtinis vulgatum literæ, ex Hiſpania mixtam gaudio triſtitiam adferentes, recitatæ ſunt. C. Atinius, qui biennio ante prætor in eam provinciam profectus erat, cum Luſitanis in agro Aſtenſi ſignis conlatis pugnavit. Ad ſex millia hoſtium ſunt cæſa: ceteri fuſi, fugati, caſtrisque exuti. Ad oppidum deinde Aſtam obpugnandum legiones ducit. Id quoque haud multo majore certamine cepit, quam caſtra: ſed, dum incautius ſubit muros, ictus ex vulnere poſt dies paucos moritur. Literis de morte proprætoris recitatis, ſenatus cenſuit mittendum, qui ad Lunæ portum C. Calpurnium prætorem conſequeretur; nunciaretque, ſenatum æquum cenſere, ne ſine imperio provincia eſſet, maturare eum proficiſci. Quarto die, qui miſſus erat, Lunam venit. Paucis ante diebus Calpurnius profectus erat, Et in citeriore Hiſpania L. Manlius Acidinus, qui eodem tempore, quo C. Atinius, in provinciam ierat, cum Celtiberis acie conflixit. Incerta victoria diſceſſum eſt, niſi quod Celtiberi caſtra inde nocte proxima

Res in Hiſpania geſtæ.

U. c. 566. a. C. 186. moverunt : Romanis & ſuos ſepeliendi, & ſpolia legendi ex hoſtibus poteſtas facta eſt. Paucos poſt dies, majore coacto exercitu (*y*) Celtiberi ad Calagurrim oppidum ultro laceſſiverunt prœlio Romanos. Nihil traditur, quæ cauſſa numero auctо infirmiores eos fecerit. Superati prœlio ſunt. Ad duodecim millia hominum cæſa, plus duo capta : & caſtris Romanus potitus. Et, niſi ſucceſſor adventu ſuo inhibuiſſet inpetum victoris, ſubacti Celtiberi forent. Novi prætores ambo exercitus in hiberna deduxerunt.

XXII. Per eos dies, quibus hæc ex Hiſpania nunciata ſunt, ludi Taurii (*z*) per biduum facti religionis cauſſa. (Per dies) decem adparatos deinde ludos M. Fulvius, quos voverat Ætolico bello, fecit. Multi artifices ex Græcia venerunt (*a*) honoris ejus cauſſa. Athletarum quoque certamen tum primo Romanis ſpectaculo fuit, & venatio data leonum & pantherarum; & prope hujus ſeculi copia ac varietate ludicrum celebratum eſt. Novemdiale deinde ſacrum

(*y*) *coacto majore exercitu* Gron. Crev.

(*z*) *Taurilia* Gron. Crev.

(*a*) *venerant* Gron. Crev.

tenuit, quod in Piceno per triduum lapidibus pluerat, ignesque cœleſtes multifariam orti aduſſiſſe complurium levi adflatu veſtimenta maxime dicebantur. Addita & unum diem ſupplicatio eſt ex decreto pontificum, quod ædes Opis in Capitolio de cœlo tacta erat. Hoſtiis majoribus conſules procurarunt, urbemque luſtraverunt. Sub idem tempus & ex Umbria nunciatum eſt, ſemimarem duodecim ferme annos natum inventum. Id prodigium abominantes, arceri Romano agro necarique quamprimum juſſerunt. Eodem anno Galli Tranſalpini, tranſgreſſi in Venetiam ſine populatione aut bello, haud procul inde, ubi nunc Aquileia eſt, locum oppido condendo ceperunt. Legatis Romanis, de ea re trans Alpes miſſis, reſponſum eſt, « Neque profectos ex auctoritate gentis eos, » nec, quid in Italia facerent, ſe ſcire. » L. Scipio ludos eo tempore, quos bello Antiochi voviſſe ſeſe dicebat, ex conlata ad id pecunia ab regibus civitatibusque per dies decem fecit. Legatum eum poſt damnationem & bona vendita miſſum in Aſiam, ad dirimenda inter Antiochum & Eumenem reges certamina, Valerius Antias eſt auctor : tum

U. c. 566. a. C. 186.

Galli Venetiam transgreſſi

V. c. 566. a. C. 186. conlatas ei pecunias, congregatosque per Asiam artifices: &, quorum ludorum post bellum, in quo votos diceret, mentionem non feciſſet, de iis post legationem demum in ſenatu actum.

XXIII. Quum jam in exitu annus eſſet, Q. Marcius abſens magiſtratu abiturus erat. Sp. Poſtumius, quæſtionibus cum ſumma fide curaque perfectis, comitia habuit. Creati ſunt conſules Ap. Claudius Pulcher, M. Sempronius Tuditanus. Poſtero die prætores facti P. Cornelius Cethegus, A. Poſtumius Albinus, C. Afranius Stellio, C. Atilius Serranus, L. Poſtumius Tempſanus, M. Claudius Marcellinus (*b*). Extremo anni, quia Sp. Poſtumius conſul renunciaverat, peragrantem ſe propter quæſtiones utrumque litus Italiæ, deſertas colonias, Sipontum ſupero, Buxentum infero mari, inveniſſe; triumviri ad colonos eo ſcribendos ex ſenatusconſulto ab T. Mænio prætore urbano creati ſunt, L. Scribonius Libo, M. Tuccius, Cn. Bæbius Tamphilus. Cum Perſeo rege & Macedonibus bellum, quod inminebat, non unde plerique opinantur, nec ab ipſo Perſeo cauſſas

Comitia.

V. c. 567. a. C. 185.

Ap. Claudio, M. Sempronio Coſſ.

(*b*) *Marcellus* Crev.

cepit. Inchoata initia a Philippo sunt : & is ipse, si diutius vixisset, id bellum gessisset. Una eum res, quum victo leges inponerentur, maxime angebat; quod, qui Macedonum ab se defecerant in bello, in eos jus sæviendi ademtum ei ab senatu erat : quum, quia rem integram Quinctius in conditionibus pacis distulerat, non desperasset inpetrari posse. Antiocho rege deinde bello superato ad Thermopylas, divisis partibus, quum per eosdem dies consul Acilius Heracleam, Philippus Lamiam obpugnasset; capta Heraclea, quia jussus abscedere a mœnibus Lamiæ erat, Romanisque oppidum deditum est, ægre eam rem tulerat. Permulsit iram ejus consul, quod, ad Naupactum ipse festinans, quo se ex fuga Ætoli contulerant, Philippo permisit, ut Athamaniæ & Amynandro bellum inferret; & urbes, quas Thessalis Ætoli ademerant, regno adjiceret. Haud magno certamine & Amynandrum Athamania expulerat & urbes aliquot receperat. Demetriadem quoque, urbem validam & ad omnia obportunam, & Magnetum gentem suæ ditionis fecit. Inde & in Thracia quasdam urbes, novæ atque insuetæ liber-

U. c. 567. a. C. 185.

Causæ belli cum Perseo.

V. c. 567. a. C. 185.

tatis vitio, seditionibus principum turbatas; partibus, quæ domestico certamine vincerentur, adjungendo sese (*c*), cepit.

Vires colligit Philippus.

XXIV. His sedata in præsentia regis ira in Romanos est. Numquam tamen remisit animum a colligendis in pace viribus, quibus, quandoque (*d*) data fortuna esset, ad bellum uteretur. Vectigalia regni non fructibus tantum agrorum portoriisque maritimis auxit; sed metalla etiam & vetera intermissa recoluit, & nova multis locis instituit. Ut vero antiquam multitudinem hominum, quæ belli cladibus amissa erat, restitueret; non sobolem tantum stirpis parabat, cogendis omnibus procreare atque educare liberos, sed Thracum etiam magnam multitudinem in Macedoniam traduxerat, quietusque aliquamdiu a bellis, omni cura in augendas regni opes intentus fuerat. Rediere deinde causæ, quæ de integro iram moverent in Romanos.

Thessalorum & aliorum querelæ de Philippo.

Thessalorum & Perrhæborum querelæ de urbibus suis ab eo possessis, & legatorum Eumenis regis de Thraciis oppidis per vim occupatis, traductaque in Macedoniam multi-

(c) *se* Gron. Crev.

(d) *quandocunque* Gron. Crev.

tudine, ita auditæ erant, ut eas non neglegi satis adpareret. Maxime moverat senatum, quod jam Æni & Maroneæ adsectari possessionem audierant; minus Thessalos curabant. Athamanes quoque venerunt legati (e), non partis amissæ, non finium jacturam querentes, sed totam Athamaniam sub jus judiciumque regis venisse. Et Maronitarum exsules (erant pulsi, quia libertatis causam defendissent ab regio præsidio) ii non Maroneam modo, sed etiam Ænum in potestate nunciabant Philippi esse. Venerant & a Philippo legati ad purganda ea: qui nihil, nisi permissu Romanorum imperatorum, factum adfirmabant. « Civitates Thessalorum, & (f) » Perrhæborum, & Magnetum, & cum » Amynandro Athamanum gentem, in eadem » causa, qua Ætolos, fuisse. Antiocho rege » pulso, occupatum obpugnandis Ætolicis » urbibus consulem ad recipiendas eas civi» tates Philippum misisse. Armis subactos » parere. » Senatus, ne quid absente rege statueret: legatos ad eas controversias disceptandas misit, Q. Cæcilium Metellum, *U. c. 567. a. C. 185.*

Legati Roma missi disceptatores.

(e) *legati venerunt* Gron. Crev.

(f) & del. *Gron. Crev.*

U. c. 567. a. C. 185. M. Bæbium Tamphilum, Ti. Sempronium. Quorum ſub adventum ad Theſſalica Tempe omnibus iis civitatibus, quibus cum rege diſceptatio erat, concilium indictum eſt.

XXV. Ibi quum Romani legati diſceptatorum loco, Theſſali Perrhæbique & Athamanes haud dubii accuſatores, Philippus ad audienda crimina tamquam reus, conſediſſent; pro ingenio quiſque eorum, qui principes legationum erant, & gratia cum Philippo aut odio, acerbius leniusve egerunt. In controverſiam autem veniebant, Philippopolis, Tricca, Phaloria, & Eurymenæ, & cetera circa eas oppida; utrum Theſſalorum juris, quum vi ademtæ poſſeſſæque ab Ætolis forent, (nam Philippum Ætolis ademiſſe eas conſtabat) an Ætolica antiquitus ea oppida fuiſſent. « Ita enim Acilium regi » conceſſiſſe, ſi Ætolorum fuiſſent, & ſi » voluntate, non ſi (g) vi atque armis coacti, » cum Ætolis eſſent. » Ejuſdem formulæ diſceptatio de Perrhæborum Magnetumque oppidis fuit. Omnium enim jura poſſidendo per occaſiones Ætoli miſcuerant. Ad hæc, quæ diſceptationis erant, querelæ Theſſalo-

Audiunt querelas.

(g) *ſi* del. *Gron. Crev.*

rum adjectæ » quod ea oppida, si jam redde- U. c. 567. a. C. 185.
» rentur sibi, spoliata ac deserta redditurus
» esset. Nam, præter belli casibus amissos,
» quingentos principes juventutis in Mace-
» doniam abduxisse, & opera eorum in ser-
» vilibus abuti ministeriis : &, quæ reddi-
» derit coactus Thessalis, inutilia ut redde-
» ret, curasse. Thebas Phthias unum mariti-
» mum emporium fuisse, quondam Thessalis
» quæstuosum & frugiferum. Ibi navibus
» onerariis comparatis, regem, quæ præter
» Thebas Demetriadem cursum dirigerent,
» negotiationem maritimam omnem eo aver-
» tisse. Jam ne a legatis quidem, qui jure
» gentium sancti sint, violandis abstinere.
» Insidias positas euntibus ad T. Quinctium.
» Itaque ergo in tantum metum omnes Thes-
» salos conjectos, ut non in civitatibus suis,
» non in communibus gentis conciliis, quis-
» quam hiscere audeat. Procul enim abesse
» libertatis auctores Romanos : lateri adhæ-
» rere gravem dominum, prohibentem uti
» beneficiis populi Romani. Quid autem, si
» vox libera non sit, liberum esse? Nunc se
» fiducia & præsidio legatorum ingemiscere
» magis, quam loqui. Nisi provideant aliquid

U. c. 567. a. C. 185.

» Romani, quo & Græcis Macedoniam adco« lentibus metus, & audacia Philippi minua» tur, nequidquam & illum victum, & se » liberatos esse. Ut equum tenacem, non » parentem frenis asperioribus castigandum » esse.» Hæc acerbe postremi: quum priores leniter permulsissent iram ejus, petentes, « Ut ignosceret pro libertate loquen» tibus; & ut, depositā domini acerbitate, » adsuesceret socium atque amicum sese » præstare; & imitaretur populum Romanum, » qui caritate, quam metu, adjungere sibi » socios mallet.» Thessalis auditis, Perrhæbi Gonnocondylum, quod Philippus Olympiadem adpellaverat, Perrhæbiæ fuisse, & ut sibi restitueretur, agebant: & de Mallœa & Ericinio eadem postulatio erat. Athamanes libertatem repetebant, & castella Athenæum & Pœtneum.

Respondit Philippus.

XXVI. Philippus, ut accusatoris potius, quam rei, speciem haberet, & ipse a querelis orsus, « Menelaidem in Dolopia, » quæ » regni sui fuisset, Thessalos vi atque armis » expugnasse, » questus est: « item Petram » in Pieria ab iisdem Thessalis Perrhæbisque » captam. Xynias quidem, haud dubie Æto-

» licum oppidum, ſibi eos contribuiſſe; & *U. c. 567.*
» Paracheloida, quæ ſub Athamania eſſet, *a C. 185.*
» nullo jure Theſſalorum formulæ factam.
» Nam quæ ſibi crimina objiciantur, de inſi-
» diis legatorum, & maritimis portubus fre-
» quentatis aut deſertis; alterum deridiculum
» eſſe, ſe reddere rationem, quos portus
» mercatores aut nautici petant; alterum mo-
» res ſuos reſpuere. Tot annos eſſe, per
» quos numquam ceſſaverint legati, nunc
» ad imperatores Romanos, nunc Romam
» ad ſenatum crimina de ſe deferre. Quem
» umquam verbo violatum eſſe? Semel ad
» Quinctium euntibus inſidias dici factas.
» Sed, quid iis acciderit, non adjici. Quæ-
» rentium, quod (*h*) falſo objiciant, quum
» veri nihil habeant, ea crimina eſſe. Inſolen-
» ter & inmodice abuti Theſſalos indulgentia
» populi Romani, velut ex diutina ſiti nimis
» avide meram haurientes libertatem. Itaque
» (*i*) ſervorum modo præter ſpem repente
» manumiſſorum, licentiam vocis & linguæ
» experiri, & jactare ſeſe & inſectatione &
» convitiis dominorum. » Elatus deinde ira

(h) *quid* Gron.

(i) *ita* Gron. Czev.

V. c. 567. a. C. 185.

adjecit, Nondum omnium dierum ſolem oc- » cidiſſe. » Id minaciter dictum, non Theſſali modo in ſeſe, ſed etiam Romani acceperunt: & quum fremitus poſt eam vocem ortus, & tandem ſedatus eſſet, Perrhæborum inde Athamanumque legatis reſpondit, « Eamdem, » de quibus illi agant, civitatium cauſſam » eſſe. Conſulem Acilium & Romanos ſibi » dediſſe eas, quum hoſtium eſſent. Si ſuum » munus, qui dediſſent, adimere velint, ſcire » ſe, cedendum eſſe: ſed meliori ac fideliori » amico, in gratiam levium & inutilium ſo- » ciorum, injuriam eos eſſe facturos. Nec » enim ullius rei minus diuturnam eſſe gra- » tiam, quam libertatis: præſertim apud eos, » qui male utendo eam conrupturi ſint. »

Legatorum judicium.

Cauſſa cognita, pronunciaverunt legati, « Placere, deduci præſidia Macedonum ex » iis urbibus, & antiquis Macedoniæ termi- » nis regnum finiri. De injuriis, quas ultro » citroque inlatas querantur, quo modo » inter eas gentes & Macedonas diſceptetur, » formulam juris exſequendi conſtituendam » eſſe. »

XXVII. Inde, graviter obſenſo rege, Theſſalonicen ad cognoſcendum de Thraciæ

urbibus proficiſcuntur. Ibi legati Eumenis : « Si liberas eſſe Ænum & Maroneam velint » Romani, nihil ſui pudoris eſſe ultra dicere, » quam ut admoneant, re, non verbo, eos » liberos relinquant, nec ſuum munus inter- » cipi ab alio patiantur. Si autem minor cura » ſit civitatium in Thracia poſitarum, multo » verius eſſe, quæ ſub Antiocho fuerint, » præmia belli Eumenem, quam Philippum, » habere ; vel pro patris Attali meritis bello, » quod adverſus Philippum ipſum geſſerit » populus Romanus : vel ſuis, quod Antiochi » bello terra marique laboribus (*k*) pericu- » lisque omnibus interfuerit. Habere eum » præterea decem legatorum in eam rem » præjudicium ; qui quum Cherſoneſum Ly- » ſimachiamque dederint, Maroneam quoque » atque Ænum profecto dediſſe, quæ ipſa » propinquitate regionis velut adpendices » majoris muneris eſſent. Nam Philippum » quidem quo aut merito in populum Roma- » num, aut jure imperii, quum tam procul » a finibus Macedoniæ abſint, civitatibus his » præſidia inpoſuiſſe ? Vocari Maronitas ju- » berent. Ab iis certiora omnia de ſtatu

U. c. 567. *a. C.* 185.

Querelæ Legatorum Eumenis de Thraciæ urbibus.

(k) *laboribusque* Gron.

U. c. 567. a. C. 185.

» civitatium earum ſcituros. » Legati Maro-

Maronitarum querelæ.

nitarum vocati, « Non uno loco tantum » urbis præſidium regium eſſe, ſicut in aliis » civitatibus, [dixerunt] ſed pluribus ſimul, » & plenam Macedonum Maroneam eſſe, ita- » que dominari adſentatores regios. His ſolis » loqui & in ſenatu & in concionibus licere. » Eos omnes honores & capere ipſos, & » dare aliis. Optimum quemque, quibus liber- » tatis, quibus legum cura ſit, aut exſulare » pulſos patria, aut inhonoratos & deterio- » ribus obnoxios ſilere. » De jure etiam fi- nium pauca adjecerunt : « Q. Fabium Labeo- » nem, quum in regione ea fuiſſet, dire- » xiſſe finem Philippo veterem viam regiam, » quæ ad (*l*) Thraciæ Paroreiam ſubeat, » nuſquam ad mare declinantem. Philippum » novam poſtea deflexiſſe viam, qua Maro- » nitarum urbes agrosque amplectatur. »

Reſponſio Philippi.

XXVIII. Ad ea Philippus longe aliam, quam adverſus Theſſalos Perrhæbosque nu- per, ingreſſus diſſerendi viam, « Non cum » Maronitis [inquit] mihi aut cum Eumene » diſceptatio eſt; ſed jam (*m*) vobiscum;

(l) *ad* del. *Crev.*

(m) *etiam* Gron.

» Romani; a quibus nihil æqui me inpetrare U. c. 567. a. C. 185.
» jam diu animadverto. Civitates Macedo-
» num, quæ a me inter inducias defecerant,
» reddi mihi æquum cenſebam; non quia
» magna acceſſio ea regni futura eſſet, (ſunt
» enim & parva oppida, & in finibus extre-
» mis poſita) ſed quia multum ad reliquos
» Macedonas continendos exemplum perti-
» nebat. Negatum eſt mihi. Bello Ætolico
» Lamiam obpugnare juſſus a conſule M'.
» Acilio, quum diu fatigatus ibi prœliis
» operibusque eſſem, tranſcendentem me
» jam muros a capta prope urbe revocavit
» conſul, & abducere copias inde coëgit.
» Ad hujus ſolatium injuriæ permiſſum eſt,
» ut Theſſaliæ Perrhæbiæque & Athamanum
» reciperem quædam caſtella magis, quam
« urbes. Ea quoque ipſa vos mihi, Q. Cæcili,
» paucos ante dies ademiſtis. Pro non dubio
» paullo ante, ſi Diis placet, legati Eumenis
» ſumebant, quæ Antiochi fuerunt, Eume-
» nem æquius eſſe, quam me, habere. Id
» ego aliter longe judico eſſe. Eumenes enim,
» non, niſi viciſſent Romani, ſed niſi bellum
» geſſiſſent, manere in regno ſuo non potuit.
» Itaque ille veſtrum meritum habet, non

U. c. 567. a. C. 185.

» vos illius. Mei autem regni, tantum ab-
» erat, ut ulla pars in discrimine fuerit, ut
» tria millia talentum, & quinquaginta tectas
» naves, & omnes Græciæ civitates, quas
» antea tenuissem, pollicentem ultro Antio-
» chum in mercedem societatis sim adsperna-
» tus: hostemque ei me esse prius etiam,
» quam M'. Acilius exercitum in Græciam
» trajiceret, præ me tuli: & cum eo con-
» sule belli partem, quamcumque mihi dele-
» gavit, gessi: & insequenti consuli L. Sci-
» pioni, quum terra statuissent ducere exer-
» citum ad Hellespontum, non iter tantum
» per regnum nostrum dedi, sed vias etiam
» munivi, pontes feci, commeatus præbui:
» nec per Macedoniam tantum, sed per Thra-
» ciam etiam, ubi (*n*) inter cetera pax quo-
» que præstanda a barbaris erat. Pro hoc
» studio meo erga vos, ne dicam merito,
» utrum adjicere vos, Romani, aliquid, &
» amplificare & augere regnum meum muni-
» ficentia vestra oportebat, an, quæ habe-
» rem aut meo jure, aut beneficio vestro,
» eripere? id quod nunc facitis. Macedonum
» civitates, quas regni mei fuisse fatemini,
» non

(*n*) *per Thraciam, ubi etiam* Gron. Crev.

» non reſtituuntur. Eumenes, tamquam ad » Antiochum, ad (o) ſpoliandum me venit, » &, ſi Diis placet, decem legatorum decre- » tum calumniæ inpudentiſſimæ prætendit; » quo maxime & refelli & coargui poteſt. » Diſertiſſime enim planiſſimeque in eo ſcrip- » tum eſt, Cherſoneſum & Lyſimachiam Eu- » meni dari. Ubi tandem Ænus, & Maronea, » & Thraciæ civitates adſcriptæ ſunt? Quod » ab illis ne poſtulare quidem eſt auſus, id » apud vos, tamquam ab illis inpetraverit, » obtinebit? Quo in numero me apud vos » eſſe velitis, refert. Si tamquam inimicum » & hoſtem inſectari propoſitum eſt, pergite, » ut cœpiſtis, facere. Sin aliquis reſpectus » eſt mei, ut ſocii atque amici regis, depre- » cor, ne me tanta injuria dignum judicetis. »

U. c. 567. a. C. 185.

XXIX. Movit aliquantum oratio regis legatos. Itaque medio reſponſo rem ſuſpenderunt: « Si decem legatorum decreto Eu- » meni datæ civitates eæ eſſent, nihil ſe mu- » tare. Si Philippus bello cepiſſet eas, præ- » mium victoriæ jure belli habiturum. Si » neutrum eorum foret, placere cognitio- » nem ſenatui reſervari: &, ut omnia in

Legati medio reſponſo vera ſuſpendunt.

(o) *ad* del. *Gron. Crev.*

U. c. 567. a. C. 185.

» integro manerent, præſidia, quæ in iis urbibus ſint, deduci. » Hæ cauſſæ maxime animum Philippi alienaverunt ab Romanis: ut non a Perſeo filio ejus novis cauſſis motum, ſed ob has a patre bellum relictum filio videri poſſit. Romæ nulla belli Macedonici ſuſpicio erat. L. Manlius proconſul ex Hiſpania redierat. Cui poſtulanti ab ſenatu iu æde Bellonæ triumphum rerum geſtarum magnitudo inpetrabilem faciebat, exemplum obſtabat; quod ita comparatum more majorum erat, ne quis, qui exercitum non deportaſſet, triumpharet, niſi perdomitam pacatamque provinciam tradidiſſet ſucceſſori. Medius tamen honos Manlio habitus, ut ovans urbem iniret. Tulit coronas aureas quinquaginta duas : auri præterea pondo centum triginta (*p*) duo : argenti ſedecim millia trecenta : & pronunciavit in ſenatu, decem millia pondo argenti, & octoginta auri Q. Fabium quæſtorem advehere. Id quoque ſe in ærarium inlaturum. Magnus motus ſervilis eo anno in Apulia fuit. Tarentum provinciam L. Poſtumius prætor habebat. Is de paſtorum conjuratione, qui vias

Manlius ex Hiſpania ovans.

(p) *viginti* Gron. Crev.

latrociniis paſcuaque publica infeſtá habuerant, quæſtionem ſevere exercuit : ad ſeptem millia hominum condemnavit : multi inde fugerunt, de multis ſumtum eſt ſupplicium. Conſules, diu retenti ad urbem delectibus, tandem in provincias profecti ſunt. *U. c. 567. a. C. 185.*

XXX. Eodem anno in Hiſpania prætores C. Calpurnius & L. Quinctius, quum primo vere ex hibernis copias eductas in Bæturia junxiſſent, in Carpetaniam, ubi hoſtium caſtra erant, progreſſi ſunt, communi animo conſilioque parati rem gerere. Haud procul Hippone & Toleto urbibus inter pabulatores pugna orta eſt. Quibus dum utrimque ſubvenitur a caſtris, paullatim omnes copiæ in aciem eductæ ſunt. In eo tumultuario certamine & loca ſua & genus pugnæ pro hoſte fuere. Duo exercitus Romani fuſi atque in caſtra compulſi ſunt. Non inſtitere perculſis hoſtes. Prætores Romani, ne poſtero die caſtra obpugnarentur, ſilentio proximæ noctis tacito ſigno exercitum abduxerunt. Luce prima Hiſpani acie inſtructa ad vallum acceſſerunt, vacuaque præter ſpem caſtra ingreſſi, quæ derelicta inter nocturnam trepidationem erant, diripuerunt : regreſſique *Res geſtæ in Hiſpania.* *Romani vincuntur.*

U. c. 567. a. C. 185. in ſua caſtra caſtra, paucos dies quietis ſtativis manſerunt. Romanorum ſociorumque, in prœlio fugaque, ad quinque milliа occiſa; quorum ſe ſpoliis hoſtes armarunt. Inde ad Tagum flumen profecti ſunt. Prætores interim Romani omne id tempus contrahendis ex civitatibus ſociis Hiſpanorum auxiliis, reficiendisque ab terrore adverſæ pugnæ militum animis, conſumſerunt. Ubi ſatis placuere vires, & jam miles quoque, ad delendam priorem ignominiam, hoſtem poſcebat; duodecim millia paſſuum ab Tago flumine poſuerunt caſtra. Inde tertia vigilia ſublatis ſignis, quadrato agmine principio lucis ad Tagi ripam pervenerunt. Trans fluvium in colle hoſtium caſtra erant. Extemplo, qua duobus locis vada nudabat amnis, dextera parte Calpurnius, læva Quinctius exercitum traduxerunt, quieto hoſte, dum miratur ſubitum adventum, conſultatque; qui tumultum injicere trepidantibus in ipſo tranſitu amnis potuiſſet. Interim Romani, inpedimentis quoque omnibus tradu&tis contra&tisque in unum locum, quia jam moveri videbant hoſtem, nec ſpatium erat caſtra communiendi, aciem inſtruxerunt. In medio locatæ quinta

Calpurnii legio & octava Quinctii. Id robur toto exercitu erat. Campum apertum usque ad hostium castra habebant, liberum a metu insidiarum. *U. c. 567. a. C. 185.*

XXXI. HISPANI, postquam in citeriore ripa duo Romanorum agmina conspexerunt, ut, priusquam se jungere atque instruere possent, occuparent eos, castris repente effusi cursu ad pugnam tendunt. Atrox in principio prœlium fuit, & Hispanis recenti victoria ferocibus, & insueta ignominia milite Romano accenso. Acerrime media acies, duæ fortissimæ legiones dimicabant; quas quum aliter moveri loco non posse hostis cerneret, cuneo institit pugnare: & usque plures confertioresque, medios urguebant. Ibi postquam laborare aciem Calpurnius prætor vidit, T. Quinctilium Varum & (q) L. Juventium Thalnam legatos ad singulas legiones adhortandas propere mittit. Docere & monere jubet, « in illis spem omnem » vincendi & retinendæ Hispaniæ esse. Si » illi loco cedant, neminem ejus exercitus » non modo Italiam, sed ne Tagi [quidem » ulteriorem ripam, umquam visurum, » *Acriter iterum pugnatur.*

(q) & del. *Gron. Crev.*

U. c. 567. a. C. 185. Ipſe, cum equitibus duarum legionum pauſ-
lulum circumvectus, in cuneum hoſtium, qui
mediam urguebat aciem, ab latere incurrit.
Quinctius cum ſuis equitibus alterum hoſtium
latus invadit: ſed longe acrius Calpurniani
equites pugnabant, & prætor ipſe ante alios.
Nam & primus hoſtem percuſſit, & ita ſe
inmiſcuit mediis, ut vix, utrius partis eſſet,
noſci poſſet. Et equites prætoris eximia vir-
tute, & equitum pedites accenſi ſunt. Pudor
movit primos centuriones, qui inter tela
hoſtium prætorem conſpexerunt. Itaque ur-
guere ſigniferos pro ſe quiſque, jubere in-
ferre ſigna, & confeſtim militem ſequi. Re-
novatur ab omnibus clamor. Inpetus fit velut
ex ſuperiore loco. Haud ſecus ergo, quam
Vincuntur Hiſpani. torrentis modo, fundunt ſternuntque percul-
ſos, nec ſuſtinere alii ſuper alios inferentes
ſeſe poſſunt. Fugientes in caſtra equites per-
ſecuti ſunt, & permixti turbæ hoſtium intra
vallum penetraverunt; ubi ab relictis in præ-
ſidio caſtrorum prœlium inſtauratum: coacti-
que ſunt Romani equites deſcendere ex equis.
Dimicantibus iis, legio quinta ſupervenit:
deinde, ut quæque potuerant, copiæ adflue-
bant. Cæduntur paſſim Hiſpani per tota

castra; nec plus quam quatuor millia hominum effugerunt. Inde tria millia fere, qui arma retinuerant, montem propinquum ceperunt: mille semiermes maxime per agros palati sunt. Supra triginta quinque millia hostium fuerant, ex quibus tam exigua pars pugnæ superfuit. Signa capta centum triginta tria. Romani sociique paullo plus sexcenti, & provincialium auxiliorum centum quinquaginta ferme ceciderunt. Tribuni militum quinque amissi, & pauci equites Romani, cruentæ maximæ victoriæ speciem fecerunt. In castris hostium, quia ipsis spatium sua communiendi non fuerat, mansérunt. Pro concione postero die laudati donatique a C. Calpurnio equites phaleris. Pronunciavitque, eorum maxime opera hostes fusos, castra capta & expugnata esse. Quinctius alter prætor suos equites catellis ac fibulis donavit. Donati & centuriones ex utriusque exercitu permulti: maxime qui mediam aciem tenuerunt. *U. c. 567. a. C. 185.*

XXXII. Consules delectibus aliisque, quæ Romæ agendæ erant, peractis rebus, in Ligures provinciam exercitum duxerunt. Sempronius, a Pisis profectus in Apuanos, *Res in Liguria gestæ.*

U. c. 567. a. C. 185. Ligures, vaſtando agros, urendoque vicos & caſtella eorum, aperuit ſaltum uſque ad fluvium Macram & Lunæ portum. Hoſtes montem, antiquam ſedem majorum ſuorum, ceperunt: & inde, ſuperata locorum iniquitate, prœlio dejecti ſunt. Et Ap Claudius felicitatem virtutemque collegæ in Liguribus Ingaunis æquavit ſecundis aliquot prœliis. Sex præterea oppida eorum expugnavit: multa millia hominum in iis cepit: belli auctores tres & quadraginta ſecuri percuſſit.

Comitia. Jam comitiorum adpetebat tempus. Prior tamen Claudius, quam Sempronius, cui ſors comitia habendi obtigerat, Romam venit; quia P. Claudius frater ejus conſulatum petebat. Competitores (*r*) habebat patricios L. Æmilium, Q. Fabium (*s*), Ser. Sulpicium Galbam, veteres candidatos, & ab repulſis eo magis debitum, quia primo negatus erat, honorem repetentes. Etiam, quia plus quam unum ex patriciis creari non licebat, artior petitio quatuor petentibus erat. Plebeii quoque gratioſi homines petebant, L. Porcius, Q. Terentius Culleo, Cn. Bæbius

(r), *competitoresque* Gron. Crev.

(s) add. *Labeonem* Gron. Crev.

Tamphilus. Et hi (t) repulsi, in spem inpetrandi tandem aliquando honoris dilati. Claudius unus ex omnibus novus candidatus erat. Opinione hominum haud dubie destinabantur Q. Fabius Labeo & L. Porcius Licinus. Sed Claudius consul sine lictoribus cum fratre toto foro volitando, clamitantibus (u) adversariis & majore parte senatus, «memi» nisse eum debere prius, se consulem po» puli Romani, quam fratrem P. Claudii, » esse: quin ille, sedens pro tribunali, aut » arbitrum, aut tacitum spectatorem comi» tiorum se præberet? coërceri tamen ab effuso studio nequiit. Magnis contentionibus tribunorum quoque plebei, qui aut contra consulem, aut pro studio ejus pugnabant, comitia aliquoties turbata: donec pervicit Appius, ut, dejecto Fabio, fratrem traheret. Creatus P. Claudius Pulcher præter spem suam & ceterorum. Locum suum tenuit L. Porcius Licinus, quia moderatis studiis, non vi Claudiana inter plebeios certatum est. Prætorum inde comitia sunt habita. C. Decimius Flavus, P. Sempronius Longus, P.

U. c. 567. a. C. 185.

(t) *ii* Gron.

(u) *clamantibus* Gron. Crev.

Cornelius Cethegus, Q. Nævius Matho, C. Sempronius Blæſus, A. Terentius Varro, prætores facti. Hæc eo anno, quo Ap. Claudius, M. Sempronius conſules fuerunt, domi militiæque geſta.

U. c. 568. a. C. 184.

P. Claudio, L. Porcio Coſſ.

XXXIII. PRINCIPIO inſequentis anni P. Claudius, L. Porcius conſules, quum Q. Cæcilius, M. Bæbius, & Ti. Sempronius, qui ad diſceptandum inter Philippum & Eumenem reges Theſſalorumque civitates miſſi erant, legationem renunciaſſent (*v*), regum quoque eorum civitatiumque legatos in ſenatum introduxerunt. Eadem utrimque iterata, quæ dicta apud legatos in Græcia erant. Aliam deinde legationem novam Patres, cujus princeps Ap. Claudius fuit, in Macedoniam & in Græciam decreverunt ad viſendum, redditæne civitates (*x*) Theſſalis & Perrhæbis eſſent. Iiſdem mandatum, ut ab Æno & Maronea præſidia deducerentur, maritimaque omnis Thraciæ ora a Philippo & Macedonibus liberaretur. Peloponneſum quoque adire

Legati miſſi in Græciam.

(v) *anni P. Claudio L. Porcio conſulibus, Q. Cæcilius, M. Bæbius, & Ti. Sempronius, qui - renunciarunt &c.* Gron. Crev.

(x) *Rhodiis & Theſſ. & Perrh.* Gron. Crev.

juſſi, unde prior legatio diſceſſerat incertiore ſtatu rerum, quam ſi non veniſſent. Nam ſuper cetera etiam ſine reſponſo dimiſſi, nec datum petentibus erat Achæorum concilium. De qua re querente graviter Q. Cæcilio, ſimul Lacedæmoniis deplorantibus, mœnia diruta, abductam plebem in Achaiam & venumdatam, ademtas, quibus ad eam diem civitas ſtetiſſet, Lycurgi leges, Achæi maxime concilii negati crimen excuſabant, recitando legem, quæ, niſi belli pacisve cauſſa, & quum legati ab ſenatu cum literis aut ſcriptis mandatis venirent, vetaret indici concilium. Ea ne poſtea excuſatio eſſet, oſtendit ſenatus, curæ iis eſſe debere, ut Romanis legatis ſemper adeundi concilium gentis poteſtas fieret; qnemadmodum & illis, quoties vellent, ſenatus daretur. *U. c. 568. a. C. 184.*

XXXIV. Dimissis iis legationibus, Philippus, a ſuis certior factus, cedendum civitatibus, deducendaque præſidia eſſe, infenſus omnibus, in Maronitas iram effundit. Onomaſto, qui præerat maritimæ oræ, mandat, ut partis adverſæ principes interficeret. Ille per Caſandrum (y) quemdam, unum *Maronitæ a Philippo crudeliter trucidati.*

(y) *Caſſandrum* Crev.

U. c. 568. a. C. 184. ex regiis jam diu habitantem Maroneæ, noctu Thracibus intromissis, velut in bello capta urbe, cædem fecit. Id apud Romanos legatos querentes tam crudeliter adversus innoxios Maronitas, tam superbe adversus populum Romanum factum, ut, quibus libertatem restituendam senatus censuisset, ii pro hostibus trucidarentur, abnuebat, « quidquam » eorum ad se, aut quemquam suorum per- » tinere. Seditione inter ipsos dimicatum, » quum alii ad se, alii ad Eumenem civita- » tem traherent. Id facile scituros esse (z). » Percunctarentur ipsos Maronitas : » haud dubius, perculsis omnibus terrore tam recentis cædis, neminem hiscere adversus se ausurum. Negare Appius, « Rem evidentem pro dubia » quærendam. Si ab se culpam removere vel- » let, Onomastum & Casandrum, per quos » acta res diceretur, mitteret Romam, ut » eos senatus percunctari posset. » Primo adeo perturbavit ea vox regem, ut non color, non vultus ei constaret. Deinde, conlecto tandem animo, « Casandrum, » qui Maroneæ fuisset, si utique vellent, se » missurum [dixit.] Ad Onomastum quidem

(z) *esse, si percunctarentur* Gron. Crev.

» quid eam rem pertinere, qui non modo *U. c. 568. a. C. 184.*
» Maroneæ, ſed ne in regione quidem pro-
» pinqua fuiſſet? » Et parcebat magis Ono-
maſto, honoratiori amico, & eundem indi-
cem haud paullo plus timebat; quia & ipſe
ſermonem cum eo contulerat, & multorum
talium miniſtrum & conſcium habebat. Ca-
ſander quoque, miſſis, qui per Epirum ad
mare proſequerentur eum, ne qua indicium
emanaret, veneno creditur ſublatus.

XXXV. Et legati a Philippi conloquio
ita digreſſi ſunt, ut præ ſe ferrent, nihil
eorum ſibi placere: & Philippus, minime,
quin rebellandum eſſet, dubius, quia tamen
inmaturæ ad id vires erant, ad moram in-
terponendam Demetrium, minorem filium, *Philippus Demetrium filium Romam mittit.*
mittere Romam, ſimul ad purganda crimina,
ſimul ad deprecandam iram ſenatus, ſtatuit:
ſatis credens, ipſum etiam juvenem, quod
Romæ obſes ſpecimen regiæ indolis dediſſe,
aliquid momenti facturum. Interim per ſpe-
ciem auxilii Byzantiis ferendi, re ipſa ad
terrorem regulis Thracum injiciendum, pro-
fectus, perculſis iis uno prœlio, & Amadoco
duce capto, in Macedoniam rediit, miſſis ad
adcolas Iſtri fluminis barbaros, ut in Italiam

V. c. 568. a. C. 184. inrumperent, ſollicitandos. Et in Peloponneſo adventus Romanorum legatorum, qui ex Macedonia in Achaiam ire juſſi erant, exſpectabatur: adverſus quos ut præparata conſilia haberent, Lycortas prætor concilium indixit. Ibi de Lacedæmoniis actum. « Ex » hoſtibus eos accuſatores factos: & pericu- » lum eſſe, ne victi magis timendi forent, » quam bellantes fuiſſent. Quippe in bello » ſociis Romanis Achæos uſos: nunc eoſ- » dem Romanos æquiores Lacedæmoniis, » quam Achæis, eſſe: ubi Areus etiam & » Alcibiades, ambo exſules, ſuo beneficio » reſtituti, legationem Romam adverſus gen- » tem Achæorum ita de ipſis meritam ſuſce- » piſſent, adeoque infeſta oratione uſi eſſent, » ut patria pulſi, non reſtituti in eam, vide- » rentur. » Clamor undique ortus, referret nominatim de iis: &, quum omnia ira, non conſilio, gererentur, capitis damnati ſunt. Paucos poſt dies Romani legati venerunt. His Clitore in Arcadia datum eſt concilium.

Concilium Achæorum.

XXXVI. PRIUSQUAM agerent quidquam, terror Achæis injectus erat & cogitatio, quam non ex æquo diſceptatio futura eſſet; quod Areum & Alcibiadem, capitis ab ſe

in concilio proximo damnatos, cum legatis videbant, nec hiscere quisquam audebat. Appius ea, quæ apud senatum questi erant Lacedæmonii, displicere senatui ostendit: « cædem primum ad conflictum factam eo- » rum, qui a Philopœmene ad caussam dicen- » dam evocati venissent: deinde, quum in » homines ita sævitum esset, ne in ulla parte » crudelitas eorum cessaret, muros dirutos ur- » bis nobilissimæ esse, leges vetustissimas abro- » gatas, inclitamque per gentes Lycurgi dis- » ciplinam sublatam. » Hæc quum Appius dixisset, Lycortas, & quia prætor, & quia Philopœmenis, auctoris omnium, quæ Lacedæmone acta fuerant, factionis erat, ita respondit: « Difficilior nobis, Ap. Claudi, » apud vos oratio est, quam Romæ nuper » apud senatum fuit. Tunc enim Lacedæ- » moniis accusantibus respondendum erat: » nunc a vobis ipsis accusati sumus, apud » quos caussa dicenda est. Quam iniqui- » tatem conditionis subimus illa spe, ju- » dicis animo te auditurum esse, posita con- » tentione, qua paullo ante egisti. Ego certe, » quum ea, quæ & hic antea apud Q. Cæ- » cilium, & postea Romæ questi sunt Lace-

U. c. 568. a. C. 184.

Romanus legatus increpat Achæos.

Lycortas Achæorum prætor ei respondet.

U. c. 568. a. C. 184.

» dæmonii, a te paullo ante relata ſint, non
» tibi, ſed illis, me apud te reſpondere cre-
» dam. Cædem objicitis eorum, qui a Philo-
» pœmene prætore evocati ad cauſſam dicen-
» dam interfecti ſunt. Hoc ego crimen non
» modo a vobis, Romani, ſed ne apud vos
» quidem nobis objiciendum fuiſſe arbitror.
» Quid ita? quia in veſtro fœdere erat, ut
» maritimis urbibus abſtinerent Lacedæmo-
» nii. Quo tempore armis captis urbes, a
» quibus abſtinere juſſi erant, nocturno inpetu
» occupaverunt, ſi T. Quinctius, ſi exerci-
» tus Romanus, ſicut antea, in Peloponneſo
» fuiſſet, eo nimirum capti & obpreſſi con-
» fugiſſent. Quum vos procul eſſetis, quo
» alio, niſi ad nos ſocios veſtros, quos an-
» tea Gythio opem ferentes, quos Lacedæ-
» monem vobiscum ſimili de cauſſa obpugnan-
» tes viderant, confugerent? Pro vobis igi-
» tur juſtum piumque bellum ſuſcepimus.
» Quod quum alii laudent, reprehendere
» ne Lacedæmonii quidem poſſint, Dii quo-
» que ipſi comprobaverint, qui nobis victo-
» riam dederunt; quonam modo ea, quæ
» belli jure acta ſunt, in diſceptationem ve-
» niunt? quorum tamen maxima pars (a)

(a) *pars maxima* Crev. nihil

» nihil pertinet ad nos. Noſtrum eſt, quod U. c. 568. a. C. 184.
» evocavimus eos ad cauſſam dicendam, qui
» ad arma multitudinem exciverant, qui ex-
» pugnaverant maritima oppida, qui diripue-
» rant, qui cædem principum fecerant. Quod
» vero illi, venientes in caſtra, interfecti
» ſunt, veſtrum eſt, Areu & Alcibiade, qui
» nunc nos, ſi Diis placet, accuſatis, non
» noſtrum. Exſules Lacedæmoniorum (quo
» in numero hi quoque duo fuerunt) & tunc
» nobiscum erant, & (b), quod domicilium
» (c) ſibi delegerant maritima oppida, ſe
» petitos credentes, in eos, quorum opera
» patria extorres ne in tuto quidem exſilio
» poſſe conſeneſcere ſe indignabantur, inpe-
» tum fecerunt. Lacedæmonii igitur Lacedæ-
» monios, non Achæi, interfecerunt. Nec,
» jure an injuria cæſi ſint, argumentari refert.

XXXVII. At enim illa certe veſtra ſunt,
» Achæi, quod leges diſciplinamque vetuſtiſ-
» ſimam Lycurgi ſuſtuliſtis, quod muros di-
» ruiſtis. Quæ utraque ab iiſdem objici qui
» poſſunt, quum muri Lacedæmoniis non ab
» Lycurgo, ſed paucos ante annos ad diſſol-

(b) & del. *Gron. Crev.*
(c) *domicilio* Gron.

U. c. 568. a. C. 184. » vendam Lycurgi disciplinam exstructi sint? » Tyranni enim nuper eos arcem & muni- » mentum sibi, non civitati, paraverunt. Et, » si exsistat hodie ab inferis Lycurgus, gau- » deat ruinis eorum, & nunc se patriam & » Spartam antiquam agnoscere dicat. Non » Philopœmenem exspectare, nec Achæos, » sed vos ipsi, Lacedæmonii, vestris mani- » bus amoliri & diruere omnia tyrannnidis » vestigia debuistis. Vestræ enim illæ de- » formes veluti cicatrices servitutis erant: » &, quum sine muris per octingentos » prope annos liberi, aliquando etiam » principes Græciæ fuissetis, muris, velut » compedibus, circumdatis vincti per centum » annos servistis. Quod ad leges ademtas » adtinet, ego antiquas Lacedæmoniis leges » tyrannos ademisse arbitror; nos non suas » ademisse, quas non habebant, sed nostras » leges dedisse; nec male consuluisse civitati, » quum concilii nostri eam fecerimus, & » nobis miscuerimus, ut corpus unum & con- » ciliuṁ totius Peloponnesi esset. Tunc, ut » (*d*) opinor, si aliis ipsi legibus viveremus, » alias istis injunxissemus, queri, se iniquo

(d) *ut del. Gron. Crev.*

» jure esse, & indignari possent. Scio ego, U. c. 568. a. C. 184.
» Ap. Claudi, hanc orationem, qua sum ad-
» huc usus, neque sociorum apud socios,
» neque liberæ gentis esse : sed vere servo-
» rum (e) disceptantium apud dominos. Nam,
» si non vana illa vox præconis fuit, qua
» liberos esse omnium primos Achæos
» jussistis, si fœdus ratum est, si societas
» & amicitia ex æquo observatur, cur
» ego, quid, Capua capta, feceritis Ro-
» mani, non quæro; vos rationem reposci-
» tis, quid Achæi Lacedæmoniis bello victis
» fecerimus? Interfecti aliqui sunt; finge,
» nobis. Quid? vos senatores Campanos se-
» curi non percussistis? Muros diruimus. Vos
» non muros tantum, sed urbem & agros
» ademistis. Specie, inquis, æquum est fœ-
» dus: re apud Achæos precaria libertas (f);
» apud Romanos etiam imperium est. Sentio,
» Appi, &, si non oportet, non indignor;
» sed, oro vos, quantumlibet interfit inter
» Romanos & Achæos, modo ne in æquo
» hostes vestri nostrique apud vos sint, ac

(e) *servorum verius* Gron. Crev.

(f) *æquum est fœdus apud Achæos, re precaria libertas* Gron. Crev.

V. c. 568. a. C. 184. » nos ſocii; immo ne meliore jure ſint. Nam; » ut in æquo eſſent, nos fecimus, quum » leges iis noſtras dedimus; quum, ut Achæi » concilii eſſent, effecimus. Parum eſt victis, » quod victoribus ſatis eſt. Plus poſtulant » hoſtes, quam ſocii habent. Quæ jureju- » rando, quæ monumentis literarum in lapide » inſculptis in æternam memoriam ſancta at- » que ſacrata ſunt, ea cum perjurio noſtro » tollere parant. Veremur quidem vos, Ro- » mani, &, ſi ita vultis, etiam timemus: » ſed plus & veremur & timemus Deos in- » mortales. » Cum adſenſu maximæ partis eſt auditus, & locutum omnes pro majeſtate magiſtratus cenſebant: ut facile adpareret, molliter agendo dignitatem ſuam tenere Romanos non poſſe. Tum Appius, « ſuadere ſe » magnopere Achæis, [dixit] ut, dum lice- » ret voluntate ſua facere, gratiam inirent, » ne mox inviti & coacti facerent. » Hæc vox audita quidem cum omnium gemitu eſt, ſed metum injecit imperata recuſandi. Id modo petierunt, « ut Romani, quæ videren- » tur, de Lacedæmoniis mutarent, nec Achæos » religione obſtringerent inrita ea, quæ jure- » jurando ſanxiſſent, faciendi. » Damnatio

tantum Arei & Alcibiadis, quæ nuper facta erat, ſublata eſt. *U. c. 568. a. C. 184.*

XXXVIII. Romæ principio ejus anni, quum de provinciis conſulum & prætorum actum eſſet, conſulibus Ligures, quia bellum nuſquam alibi erat, decreti. Prætores, C. Decimius Flavus urbanam, P. Cornelius Cethegus inter cives & peregrinos ſortiti ſunt; C. Sempronius Blæſus Siciliam, Q. Nævius Matho Sardiniam, & ut idem de veneficiis quæreret, A. Terentius Varro Hiſpaniam citeriorem, Sempronius Longus Hiſpaniam ulteriorem. De iis duabus provinciis legati per id fere tempus, L. Juventius Thalna & T. Quinctilius Varus, venerunt. Qui, quantum bellum jam profligatum in Hiſpania eſſet, ſenatu edocto, poſtularunt ſimul, ut pro rebus tam proſpere geſtis Diis inmortalibus haberetur honos, & ut prætoribus exercitum deportare liceret. Supplicatio in biduum decreta eſt. De legionibus deportandis, quum de conſulum prætorumque exercitibus ageretur, rem integram referri juſſerunt. Paucos poſt dies conſulibus in Ligures binæ legiones, quas Ap. Claudius & M. Sempronius habuerant, decretæ ſunt. De exercitibus *Provinciæ.*

U. c. 568. a. C. 184. Hiſpanienſibus magna contentio fuit inter novos prætores & amicos abſentium, Calpurnii Quinctiique. Utraque cauſſa tribunos plebis, utraque conſules habebat. Hi (g), ſe interceſſuros ſenatusconſulto, ſi deportandos cenſerent exercitus, denuntiabant; illi, ſi hæc interceſſio fieret, nullam rem aliam ſe decerni paſſuros. Victa poſtremo abſentium gratia eſt, & ſenatusconſultum factum, » Ut prætores quatuor millia peditum Roma- » norum ſcriberent, quadringentos equites, » & quinque millia ſociorum peditum Latini » nominis, quingentos equites, quos ſecum » in Hiſpaniam portarent. Quum eas legio- » nes quatuor deſcripſiſſent, quod plus, quam » quina millia peditum, treceni equites, in » ſingulis legionibus eſſet, dimitterent: eos » primum, qui emerita ſtipendia haberent; » deinde, ut cujuſque fortiſſima opera Cal- » purnius & Quinctius in prœlio uſi eſſent.

Contentiones de prætura.

XXXIX. Hac ſedata contentione, alia ſubinde C. Decimii prætoris morte exorta eſt. Cn. Sicinius & L. Pupius, qui ædiles proximo anno fuerant, & C. Valerius flamen Dialis & Q. Fulvius Flaccus (is, quia ædi-

(g) *ii* Gron.

lis curulis designatus erat, sine toga candida, sed maxima ex omnibus contentione) petebant : certamenque ei cum flamine erat : & postquam primo æquare, mox superare etiam est visus, pars tribunorum plebis negare, rationem ejus habendam esse, quod duos simul unus magistratus, præsertim curules, neque capere posset, nec (*h*) gerere : pars legibus eum solvi æquum censere, ut, quem vellet, prætorem creandi populo potestas fieret. L. Porcius consul primo in ea sententia esse, ne nomen ejus acciperet. Deinde, ut ex auctoritate senatus idem faceret, convocatis Patribus, « referre se ad eos [dixit] » quod nec jure ullo, nec exemplo tolerabili liberæ civitati ædilis curulis designatus » præturam peteret : sibi, nisi quid aliud iis » videretur, in animo esse, e lege comitia » habere. » Patres censuerunt, uti L. Porcius consul cum Q. Fulvio ageret, ne impedimento esset, quo minus comitia prætoris in locum C. Decimii subrogandi e lege haberentur. Agenti consuli ex senatusconsulto respondit Flaccus, « nihil, quod se indignum » esset, facturum. » Medio responso spem ad voluntatem interpretantibus fecerat, ces-

U. c. 568. *a. C.* 184.

(*h*) *neque* Crev.

V. c. 568. A. C. 184. furum Patrum auctoritati esse. Comitiis acrius etiam, quam ante, petebat, criminando, extorqueri sibi a consule & senatu populi Romani beneficium, & invidiam geminati honoris fieri; tamquam non adpareret, ubi designatus prætor esset, extemplo ædilitate se abdicaturum. Consul, quum & pertinaciam petentis crescere, & favorem populi magis magisque in eum inclinari cerneret, dimissis comitiis, senatum vocavit. Censuerunt frequentes, « quoniam Flaccum auctoritas Patrum ni» hil moviſſet, ad populum cum Flacco agen» dum. » Concione advocata, quum egisset consul; ne tum quidem de sententia motus, gratias populo Romano egit, « quod tanto » studio, quotiescumque declarandæ volun» tatis potestas facta esset, prætorem se vo» luisset facere. Ea sibi studia civium suorum » desituere non in animo esse. » Hæc vero tam obstinata vox tantum ei favorem accendit, ut haud dubius prætor esset, si consul accipere nomen vellet. Ingens certamen tribunis, & inter se ipsos, & cum consule, fuit: donec senatus a consule est habitus, decretumque: « quoniam, prætoris subro» gandi comitia ne legibus fierent, pertinacia

Sublata S. C. comitia.

» Q. Flacci & prava ſtudia hominum inpedi- *U. c. 568. a. C. 184.*
» rent, ſenatum cenſere, ſatis prætorum eſſe:
» P. Cornelius utramque in urbe juriſdictio-
» nem haberet, Apollinique ludos faceret. »

Contentiones de cenſura.

XL. His comitiis prudentia & virtute ſenatus ſublatis, alia majoris certaminis, quo & majore de re, & inter plures potentioresque viros, ſunt exorta. Cenſuram ſumma contentione petebant L. Valerius Flaccus, P. & L. Scipiones, Cn. Manlius Vulſo, L. Furius Purpureo, patricii: plebeii autem, M. Porcius Cato, M. Fulvius Nobilior, Ti. & M. Sempronii, Longus & Tuditanus. Sed omnes patricios plebeiosque nobiliſſimarum familiarum M. Porcius longe anteibat. In hoc viro tanta vis animi ingeniique fuit, ut, quocumque loco natus eſſet, fortunam ſibi ipſe facturus fuiſſe videretur. Nulla ars, neque privatæ, neque publicæ rei gerendæ, ei defuit. Urbanas ruſticasque res pariter callebat. Ad ſummos honores alios ſcientia juris, alios eloquentia, alios gloria militaris provexit. Huic verſatile ingenium ſic pariter ad omnia fuit, ut natum ad id unum diceres, quodcumque ageret. In bello manu fortiſſimus, multisque inſignibus clarus pugnis. Idem, poſtquam

M. Porcii Catonis laudes.

U. c. 568. a. C. 184. ad magnos honores pervenit, ſummus imperator : idem in pace, ſi jus conſuleres, peritiſſimus; ſi cauſſa oranda eſſet, eloquentiſſimus. Nec is tantum, cujus lingua vivo eó viguerit, monumentum eloquentiæ nullum exſtet: vivit immo vigetque eloquentia ejus, ſacrata ſcriptis omnis generis. Orationes & pro ſe multæ, & pro aliis, & in alios. Nam non ſolum accuſando, ſed etiam cauſſam dicendo, fatigavit inimicos. Simultates nimio plures & exercuerunt eum, & ipſe exercuit eas. Nec facile dixeris, utrum magis preſſerit eum nobilitas, an ille agitaverit nobilitatem. Aſperi procul dubio animi, & linguæ acerbæ, & inmodice liberæ fuit : ſed invicti a cupiditatibus animi, & rigidæ innocentiæ; contemtor gratiæ, divitiarum. In parſimonia, in patientia laboris, periculi (*i*), ferrei prope corporis animique; quem ne ſenectus quidem, quæ ſolvit omnia, fregerit. Qui ſextum & octogeſimum annum agens cauſſam dixerit, ipſe pro ſe oraverit, ſcripſeritque: nonageſimo anno Ser. Galbam ad populi adduxerit judicium.

(i) *periculique* Gron. Crev.

XLI. Hunc, ſicut omni vita, tum petentem (*k*) premebat nobilitas : coïerantque (præter L. Flaccum, qui collega in conſulatu fuerat) candidati omnes ad dejiciendum honore eum; non ſolum ut ipſi potius adipiſcerentur, nec quia indignabantur novum hominem cenſorem videre; ſed etiam quod triſtem cenſuram, periculoſamque multorum famæ, & ab læſo a plerisque, & lædendi cupido, exſpectabant. Etenim tum quoque minitabundus petebat; « refragari ſibi, qui » liberam & fortem cenſuram timerent, » criminando : & ſimul L. Valerio ſubfragabatur. « Illo uno collega caſtigare ſe nova fla» gitia, & priſcos mores revocare poſſe. » His accenſi homines, adverſa nobilitate, non M. Porcium modo cenſorem fecerunt, ſed etiam collegam ei L. Valerium Flaccum adjecerunt. Secundum comitia cenſorum conſules prætoresque in provincias profecti ſunt, præter Q. Nævium, quem quatuor non minus menſes, priuſquam in Sardiniam iret, quæſtiones veneficii, quarum magnam partem extra urbem per municipia conciliabulaque habuit, quia ita aptius viſum erat,

U. c. 568. a. C. 184.

M. Porcius & L. Valerius cenſores.

(*k*) *prenſantem* Gron. Crev.

U. c. 568 a. C. 184. tenuerunt. Si Antiati Valerio credere libet, ad duo hominum millia damnavit. Et L. Poſtmius prætor, cui Tarentum provincia evenerat, magnas paſtorum conjurationes vindicavit, & reliquias Bacchanalium quæſtionis cum omni exſecutus eſt cura. Multos, qui aut citati non adfuerant, aut vades deſeruerant, in ea regione Italiæ latentes, partim noxios judicavit, partim comprehenſos Romam ad ſenatum miſit. In carcerem omnes a P. Cornelio conjecti ſunt.

XLII. In Hiſpania ulteriore, fractis proximo bello Luſitanis, quietæ res fuerunt. In citeriore A. Terentius in Sueſſetanis oppidum Corbionem vineis & operibus expugnavit, captivos vendidit: quieta deinde hiberna & citerior provincia habuit. Veteres prætores, C. Calpurnius Piſo & L. Quinctius, Romam redierunt. Utrique magno Patrum conſenſu triumphus eſt decretus. Prior C. Calpurnius de Luſitanis & Celtiberis triumphavit. Coronas aureas tulit octoginta tres, & duodecim millia pondo argenti. Paucos poſt dies L. Quinctius Criſpinus ex iiſdem Luſitanis Celtiberisque triumphavit. Tantumdem auri atque argenti in eo triumpho trans-

Triumphi de Hiſpanis.

latum. Censores, M. Porcius & L. Valerius, metu mixta exspectatione, senatum legerunt: septem moverunt senatu, ex quibus unum insignem & nobilitate & honoribus, L. Quinctium Flamininum consularem. Patrum memoria institutum fertur, ut censores motis senatu adscriberent notas. Catonis & aliæ quidem acerbæ orationes exstant in eos, quos aut senatorio loco movit, aut quibus equos ademit: longe gravissima in L. Quinctium oratio est, qua si accusator ante notam, non censor post notam, usus esset, retinere Quinctium in senatu ne frater quidem T. Quinctius, si tum censor esset, potuisset. Inter cetera objecit ei, Philippum Pœnum, carum ac nobile scortum, ab Roma in Galliam provinciam spe ingentium donorum perductum. Eum puerum, per lasciviam quum cavillaretur, exprobrare consuli persæpe solitum, quod sub ipsum spectaculum gladiatorium abductus ab Roma esset, ut obsequium amatori venditaret. Forte epulantibus iis, quum jam vino incaluissent, nunciatum in convivio esse, nobilem Boium cum liberis transfugam venisse; convenire consulem velle, ut ab eo fidem præsens acciperet.

U. c. 568. a. C. 184.

L. Quinctius senatu motus.

V. c. 568. a. C. 184. Introductum in tabernaculum per interpretem adloqui consulem cœpisse. Inter cujus sermonem Quinctius scorto, « Vis tu, [inquit] quoniam gladiatorium spectaculum » reliquisti, jam hunc Gallum morientem » videre (l)? » Et quum is vixdum serio adnuisset, ad nutum scorti consulem stricto gladio, qui super caput pendebat, loquenti Gallo caput primum percussisse, deinde fugienti, fidemque populi Romani, atque eorum qui aderant, inploranti, latus transfodisse.

XLIII. Valerius Antias, ut qui nec Catonis orationem legisset, & fabulæ tantum sine auctore editæ credidisset, aliud argumentum, simile tamen & libidine & crudelitate, peragit. Placentiæ famosam mulierem, cujus amore deperiret, in convivium arcessitam scribit. Ibi jactantem sese scorto inter cetera retulisse, quam acriter quæstiones exercuisset, & quam multos capitis damnatos in vinculis haberet, quos securi percussurus esset. Tum illam infra eum accubantem negasse, umquam vidisse quemquam securi ferientem, & pervelle id videre.

(l) *adspicere* Gron. Crev.

Hic indulgentem amatorem, unum ex illis miseris, adtrahi jussum, securi percussisse. Facinus, sive eo modo, quo censor objecit, sive, ut Valerius tradit, commissum est, saevum atque atrox: inter pocula atque epulas, ubi libare Diis dapes, ubi bene precari mos esset, ad spectaculum scorti procacis, in sinu consulis recubantis, mactatam humanam victimam esse: & cruore mensam respersam. In extremâ oratione Catonis conditio Quinctio fertur, ut, si id factum negaret, ceteraque, quae objecisset, sponsione defenderet sese: sin fateretur, ignominiane sua quemquam doliturum censeret, quum ipse, vino & Venere amens, sanguine hominis in convivio lusisset? U. c. 563. a. C. 184.

XLIV. In equitatu recognoscendo L. Scipioni Asiageni ademtus equus. In censibus quoque accipiendis tristis & aspera in omnes ordines censura fuit. Ornamenta & vestem muliebrem & vehicula, quae pluris, quam quidecim millium aeris, essent, in censum referre viatores jussit. Item mancipia minora annis viginti, quae post proximum lustrum decem millibus aeris, aut eo pluris, venissent, uti ea quoque decies (m) tanto plus *Severitas in censu.*

(m) *decem* Gron, Crev.

V. c. 568. a. C. 184. ris, quam quanti essent, æstimarentur; & his rebus omnibus terni in millia æris adtribuerentur. Aquam publicam omnem, in privatum ædificium aut agrum fluentem, ademerunt; &, quæ in loca publica inædificata inmolitave privati habebant, intra dies triginta demoliti sunt. Opera deinde facienda ex decreta in eam rem pecunia (*n*), lacus sternendos lapide, detergendasque, qua opus esset, cloacas; in Aventino & in aliis partibus, qua nondum erant, faciendas locaverunt. Et separatim Flaccus molem ad Neptunias aquas, ut iter populo esset, & viam per Formianum montem. Cato atria duo, Mænium & Titium in lautumiis, & quatuor tabernas, in publicum emit; basilicamque ibi fecit, quæ Porcia adpellata est. Et vectigalia summis pretiis, ultro tributa infimis locaverunt. Quas locationes quum senatus, precibus & lacrimis publicanorum victus, induci & de integro locari jussisset; censores, edicto submotis ab hasta, qui ludificati priorem locationem erant, omnia eadem paullum imminutis pretiis locaverunt. Nobilis censura fuit, simultatiumque plena; quæ M. Porcium

(cui

(*n*) *ex pecunia in eam rem decreta* Gron. Grav.

(cui acerbitas ea adſignabatur) per omnem vitam exercuerunt. Eodem anno coloniæ duæ, Potentia (o) in Picenum, Piſaurum in Gallicum agrum, deductæ ſunt. Sena jugera in ſingulos data. Diviſerunt agrum, coloniasque deduxerunt iidem tres viri, Q. Fabius Labeo, & M. & Q. Fulvii, Flaccus & Nobilior. Conſules ejus anni nec domi nec militiæ memorabile quidquam egerunt. *U. c. 568. a. C. 184.*

XLV. In inſequentem annum crearunt conſules M. Claudium Marcellum, Q. Fabium Labeonem. M. Claudius, Q. Fabius Idibus Martiis, quo die conſulatum inierunt, de provinciis ſuis prætorumque retulerunt. Prætores creati erant C. Valerius flamen Dialis, qui & priore anno petierat & Sp. Poſtumius Albinus, & P. Cornelius Siſenna, L. Pupius, L. Julius, Cn. Sicinius. Conſulibus Ligures cum iiſdem exercitibus, quos P. Claudius & L. Porcius habuerant, provincia decreta eſt. Hiſpaniæ extra ſortem prioris anni prætoribus cum ſuis exercitibus ſervatæ. Prætores ita ſortiri juſſi, uti flamini Diali utique altera juris dicendi Romæ provincia eſſet. Peregrinam eſt ſortitus. Siſennæ Cornelio *U. c. 569. a. C. 183.* *M. Claudio, Q. Fabio Coſſ.* *Provinciæ.*

(o) *Pollentia* Crev.

U. c. 569. a. C. 183. urbana, Sp. Poſtumio Sicilia, L. Pupio Apulia, L. Julio Gallia, Cn. Sicinio Sardinia evenit. L. Julius maturare eſt juſſus. Galli Tranſalpini, per ſaltus ignotæ antea viæ (ut ante dictum eſt) in Italiam tranſgreſſi, oppidum in agro, qui nunc eſt Aquileienſis (*p*), ædificabant. Id eos ut prohiberet, quod (*q*) ejus ſine bello poſſet, prætori mandatum eſt. Si armis prohibendi eſſent, conſules certiores faceret. Ex his placere alterum adverſus Gallos ducere legiones. Extremo prioris anni comitia habita erant in demortui Cn. Cornelii locum auguris ſubficiendi. Creatus Sp. Poſtumius Albinus.

XLVI. Hujus principio anni P. Licinius Craſſus pontifex maximus mortuus eſt: in cujus locum M. Sempronius Tuditanus pontifex eſt cooptatus: pontifex maximus eſt creatus C. Servilius Geminus. P. Licinii funeris cauſſa viſceratio data, & gladiatores centum viginti pugnaverunt, & ludi funebres per triduum facti, poſt ludos epulum. In quo, quum toto foro ſtrata triclinia eſſent, tem-

Prodigia. peſtas, cum magnis procellis coorta, coëgit

(p) *Aquileienſis eſt* Gron. Crev.

(q) *quoad* Gron.

plerosque tabernacula ſtatuere in foro. Eadem paullo poſt, quum undique diſſerenaſſet, ſublata: defunctosque vulgo ferebant, quod inter fatalia vates ceciniſſent, neceſſe eſſe tabernacula in foro ſtatui. Hac religione levatis altera injecta, quod ſanguine per biduum pluiſſet in area Vulcani: & per decemviros ſupplicatio indicta erat ejus prodigii expiandi cauſſa. Priuſquam conſules in provincias proficiſcerentur, legationes tranſmarinas in ſenatum introduxerunt. Nec umquam ante tantum regionis ejus hominum Romæ fuerat. Nam ex quo fama per gentes, quæ Macedoniam adcolunt, vulgata eſt, crimina querimoniasque de Philippo non neglegenter ab Romanis audiri, multis operæ pretium fuiſſe queri; pro ſe quæque civitates gentesque, ſinguli etiam privatim, (gravis enim adcola omnibus erat) Romam, aut ad ſpem levandæ injuriæ, aut ad deflendæ ſolatium, venerunt. Et ab Eumene rege legatio cum fratre ejus Athenæo venit ad querendum, ſimul quod non deducerentur ex Thracia præſidia, ſimul quod in Bithyniam Pruſiæ bellum adverſus Eumenem gerenti auxilia miſſa forent.

U. c. 569. a. C. 183.

Querelæ de Philippo.

U. c. 569. a. C. 183.

Demetrius patrem defendit.

XLVII. Respondendum ad omnia juvenitum admodum Demetrio erat; quum haud facile esset, aut ea, quæ objicerentur, aut quæ adversus ea dicenda erant, memoria complecti. Nec enim multa solum, sed etiam pleraque oppido quam parva erant: de controversia finium, de hominibus raptis pecoribusque abactis, de jure aut dicto per libidinem aut non dicto, de rebus per vim aut per gratiam judicatis. Nihil horum neque Demetrium docere dilucide, nec se satis liquido discere ab eo senatus quum cerneret posse; simul & tirocinio, & perturbatione juvenis moveretur; quæri jussit ab eo, ecquem de his rebus commentarium a patre accepisset? Quum respondisset, « accepisse se; » nihil prius nec potius visum est, quam regis ipsius de singulis responsa accipere. Librum extemplo poposcerunt; deinde, ut ipse recitaret, permiserunt. Erant autem de rebus singulis in breve coactæ causæ: ut alia feciſſe se secundum decreta legatorum doceret; alia non per se stetisse, quo minus faceret, sed per eos ipsos, qui accusarent. Interposuerat & querelas de iniquitate decretorum, & quam non ex æquo disceptatum

apud Cæcilium foret, indigneque ſibi, nec ullo ſuo merito, inſultatum ab omnibus eſſet. Has notas inritati ejus animi conlegit ſenatus. Ceterum alia excuſanti juveni, alia recipienti, futura ita, ut maxime vellet ſenatus, reſponderi placuit : « Nihil patrem ejus neque rectius, nec magis, quod ex voluntate ſenatus eſſet, feciſſe, quam quod, utcumque ea geſta eſſent, per Demetrium filium ſatisfieri voluiſſet Romanis. Multa & diſſimulare, & obliviſci, & pati præterita ſenatum poſſe, & credere etiam, Demetrio credendum eſſe. Obſidem enim ſe animum ejus habere, etſi patri corpus reddiderit : & ſcire, quantum ſalva in patrem pietate poſſit, amicum eum populo Romano eſſe. Honorisque ejus cauſſa miſſuros in Macedoniam legatos, ut, ſi quid minus factum ſit, quam debuerit, tum quoque ſine piaculo rerum prætermiſſarum fiat. Velle etiam ſentire Philippum, integra omnia ſibi cum populo Romano Demetrii filii beneficio eſſe. »

U. c. 569. a. C. 183.

Reſponſum ſenatus.

XLVIII. Hæc, quæ augendæ amplitudinis ejus cauſſa facta erant, extemplo in invidiam, mox etiam in perniciem adoleſcenti verte-

Lacedæmoniorum poſtulata.

U. c. 569. a. C. 183.

runt. Lacedæmonii deinde introducti sunt. Multæ & parvæ disceptationes jactabantur: sed, quæ maxime rem continerent, erant; utrum restituerentur, quos Achæi damnaverant, nec ne; inique, an jure occidissent, quos occiderant. Vertebatur &, utrum manerent in Achaico concilio Lacedæmonii; an, ut ante fuerat, secretum ejus unius in Peloponneso civitatis jus esset. Restitui, judiciaque facta tolli placuit: Lacedæmonem manere in Achaico concilio: scribique id decretum, & consignari a Lacedæmoniis & Achæis. Legatus in Macedoniam Q. Marcius est missus: jussus idem in Peloponneso sociorum res adspicere. Nam ibi quoque & ex veteribus discordiis residui motus erant, & Messene desciverat a concilio Achaico. Cujus belli & causas (*r*) & ordinem si expromere velim, inmemor sim propositi, quo statui non ultra adtingere externa, nisi qua Romanis cohærerent (*s*) rebus.

Philopœmen prætor Achæorum captus a Messeniis.

XLIX. Eventus memorabilis est, quod, quum bello superiores essent Achæi, Philopœmen prætor eorum capitur, ad præoccu-

(r) *causam* Gron. Crev.

(s) *cohærent* Gron. Crev.

pandam Coronen profectus, quam hoſtes petebant, in valle iniqua cum equitibus paucis obpreſſus. Ipſum potuiſſe effugere Thracum Cretenſiumque auxilio tradunt. Sed pudor relinquendi equites, nobiliſſimos gentis, ab ipſo nuper lectos, tenuit. Quibus dum locum ad evadendas anguſtias cogendo ipſe agmen præbet, ſuſtinens inpetus hoſtium; prolapſo equo, & ſuo ipſe caſu, & onere equi ſuper eum ruentis, haud multum abfuit, quin exanimaretur, ſeptuaginta annos jam natus, & diutino morbo, ex quo tum primum reficiebatur, viribus admodum adtenuatis. Jacentem hoſtes ſuperfuſi obpreſſerunt: cognitumque primum a verecundia memoriaque meritorum, haud ſecus quam ducem ſuum, adtollunt reficiuntque, & ex valle devia in viam portant, vix ſibimet ipſi præ necopinato gaudio credentes; pars nuncios Meſſenen præmittunt, debellatum eſſe, Philopœmenem captum (t) adduci. Primum adeo incredibilis viſa res, ut non pro vano modo, ſed vix pro ſano nuncius audiretur. Deinde, ut ſuper alium alius idem omnes adfirmantes veniebant: tandem facta fides; &, priuſ-

U. c. 569. a. C. 183.

(t) *captum* del. *Gron.*

U. c. 569. a. C. 183. quam adpropinquare urbi satis scirent, ad spectaculum omnes, simul liberi ac servi, pueri quoque cum feminis, effunduntur. Itaque clauserant portam turbæ, dum pro se quisque, nisi ipse oculis suis credidisset, vix pro comperta tantam rem habiturus videretur. Ægre submoventes obvios intrare portam, qui adducebant Philopœmenem, potuerunt, atque turba conferta iter reliquum clauserat. Et, quum pars maxima excluſa a spectaculo esset, theatrum repente, quod viæ propinquum erat, compleverunt, &, ut eo in conspectum populi adduceretur, una voce omnes exposcebant. Magistratus & principes, veriti, ne quem motum misericordia præsentis tanti viri faceret, quum alios verecundia pristinæ majestatis conlata præsenti fortunæ, alios recordatio ingentium meritorum motura esset, procul in conspectu eum statuerunt: deinde raptim ex oculis hominum abstraxerunt, prætore Dinocrate dicente, esse, quæ pertinentia ad summam belli percunctari eum magistratus vellent. Inde abducto eo in curiam, & senatu vocato, consultari cœptum.

In subterraneam cellam demittitur.

L. JAM inveſperascebat, & non modo cetera, sed ne in proximam quidem noctem

ubi satis tuto custodiretur, expediebant. Obstupuerant ad magnitudinem pristinæ ejus fortunæ virtutisque: & neque ipsi domum recipere custodiendum audebant, nec cuiquam uni custodiam ejus satis credebant. Admonent deinde quidam, esse thesaurum publicum sub terra, saxo quadrato septum. Eo vinctus demittitur, & saxum ingens, quo operitur, machina superinpositum est. Ita loco potius, quam homini cuiquam, credendam custodiam rati, lucem insequentem exspectaverunt. Postero die multitudo quidem integra, memor pristinorum ejus in civitatem meritorum, parcendum, ac per eum remedia quærenda esse præsentium malorum, censebant: defectionis auctores, quorum in manu respublica erat, in secreto consultantes, omnes ad necem ejus consentiebant: sed, utrum maturarent, an differrent, ambigebatur. Vicit pars avidior pœnæ, missusque, qui venenum ferret. Accepto poculo, nihil aliud locutum ferunt, quam quæsisse, « si incolumis Lycortas » (is alter imperator Achæorum erat) « equitesque evasissent? » Postquam dictum est, « incolumes esse; Bene » habet, » inquit; &, poculo inpavide ex-

U. c. 569. a. C. 183.

Veneno tollitur.

V. c. 569. a C. 183.

hauſto, haud ita multo poſt exſpiravit. Non (*u*) diuturnum mortis ejus gaudium auctoribus crudelitatis fuit. Victa namque Meſſene bello expoſcentibus Achæis noxios dedidit, oſſaque reddita Philopœmenis ſunt: & ſepultus ab univerſo Achaico eſt (*v*) concilio, adeo omnibus humanis congeſtis honoribus, ut ne divinis quidem abſtineretur. Ab ſcriptoribus rerum Græcis Latinisque tantum huic viro tribuitur, ut a quibuſdam eorum, velut ad inſignem notam hujus anni, memoriæ mandatum ſit, tres claros imperatores eo anno deceſſiſſe, Philopœmenem, Hannibalem, P. Scipionem. Adeo in æquo eum duarum potentiſſimarum gentium ſummis imperatoribus poſuerunt.

Tres clari imperatores eo anno mortui.

LI. Ad Pruſiam regem legatus T. Quinctius Flamininus venit, quem ſuſpectum Romanis & receptus poſt fugam Antiochi Hannibal, & bellum adverſus Eumenem motum faciebat. Ibi, ſeu quia a Flaminino inter cetera objectum Pruſiæ erat, hominem omnium, qui viverent, infeſtiſſimum populo Romano apud eum eſſe, qui patriæ ſuæ

Mors Hannibalis.

(u) *Nec* Gron. Crev.

(v) *eſt* del. *Gron. Crev.*

primum, deinde. fractis ejus opibus, Antiocho regi auctor belli adversus populum Romanum fuisset: seu quia ipse Prusias, ut gratificaretur præsenti Flaminino Romanisque, per se necandi aut tradendi ejus in potestatem consilium cepit; a primo conloquio Flaminini milites extemplo ad domum Hannibalis custodiendam missi sunt. Semper talem exitum vitæ suæ Hannibal prospexerat animo, & Romanorum inexpiabile odium in se cernens, & fidei regum nihil sane confisus. Prusiæ vero levitatem etiam expertus erat. Flaminini quoque adventum velut fatalem sibi horruerat. Ad omnia undique infesta, ut iter semper aliquod præparatum fugæ haberet, septem exitus e domo fecerat; & ex iis (x) quosdam occultos, ne custodia sepirentur. Sed grave imperium regum nihil inexploratum, quod investigari volunt, efficit. Totius circuitum domus ita custodiis complexi sunt, ut nemo inde elabi posset. Hannibal, postquam est nunciatum, milites regios in vestibulo esse, postico, quod devium maxime atque occultissimi exitus erat, fugere conatus, ut id quoque obcursu mili-

U. c. 569. a. C. 183.

(x) *fecerat : ex his* Crev.

U. c. 569. a. C. 183. tum obſeptum ſenſit, & omnia circa clauſa cuſtodiis diſpoſitis eſſe, venenum (quod multo ante præparatum ad tales habebat caſus) popoſcit. « Liberemus [inquit] diu» turna cura populum Romanum, quando » mortem ſenis exſpectare longum cenſent. » Nec magnam, nec memorabilem ex inermi » proditoque Flamininus victoriam feret. Mo» res quidem populi Romani quantum muta» verint, vel hic dies argumento erit. Ho» rum patres Pyrrho regi, hoſti armato, » exercitum in Italia habenti, ut a veneno » caveret, prædixerunt. Hi legatum conſula» rem, qui auctor eſſet Pruſiæ per ſcelus occi» dendi hoſpitis, miſerunt. » Exſecratus deinde in caput regnumque Pruſiæ, & hoſpitales Deos violatæ ab eo fidei teſtes invocans, poculum exhauſit. Hic vitæ exitus fuit Hannibalis.

Scipio Africanus quo anno mortuus. LII. SCIPIONEM & Polybius, & Rutilius hoc anno mortuum ſcribunt. Ego neque his, neque Valerio adſentior: his, quod, cenſoribus M. Porcio, L. Valerio, principem ſenatus ipſum L. Valerium cenſorem lectum invenio; quum ſuperioribus tribus luſtris Africanus fuiſſet: quo vivo, niſi ut ille ſenatu

moveretur, quam notam nemo memoriæ prodidit, alius princeps in locum ejus lectus non esset. Antiatem auctorem refellit tribunus plebis M. Nævius, adversus quem oratio inscripta P. Africani est. Hic Nævius in magistratuum libris est tribunus plebis, P. Claudio, L. Porcio consulibus: sed iniit tribunatum, Ap. Claudio, M. Sempronio consulibus, ante diem quartum Idus Decembres. Inde tres menses ad Idus Martias sunt; quibus P. Claudius, L. Porcius consulatum inierunt. Ita & vixisse in tribunatu Nævii videtur, diesque ei dici ab eo potuisse; decessisse autem ante L. Valerii & M. Porcii censuram. Trium clarissimorum suæ cujusque gentis virorum non magis tempore congruente comparabilis mors videtur esse, quam quod nemo eorum satis dignum splendore vitæ exitum habuit. Jam primum omnes non in patrio solo mortui, nec sepulti sunt. Veneno absumti Hannibal & Philopœmen; exsul Hannibal, proditus ab hospite; captus Philopœmen in carcere & in vinculis exspiravit. Scipio, etsi non exsul, neque damnatus, die tamen dicta, ad quam non adfuerat reus, absens citatus, voluntarium non sibimet ipse

U. c. 569. a. C. 183.

U. c. 569. a. C. 183.

solum, sed etiam funeri suo, exsilium indixit.

Demetrii reditus in Macedoniam.

LIII. Dum ea in Peloponneso (a quibus divertit oratio) geruntur, reditus in Macedoniam Demetrii legatorumque aliter aliorum adfecerat animos. Vulgus Macedonum, quos belli ab Romanis inminentis metus terruerat, Demetrium, ut pacis auctorem, cum ingenti favore conspiciebant: simul & spe haud dubia regnum ei post mortem patris destinabant. *Inter eum & Perseum discordiæ.* « Nam, etsi minor (y) ætate, quam » Perseus, esset, hunc tamen justa matrefa» miliæ (z), illum pellice ortum esse: illum, » ut ex vulgato corpore genitum, nullam » certi patris notam habere; hunc insignem » Philippi similitudinem præ se ferre. Ad » hoc, Romanos Demetrium in paterno solio » locaturos; Persei nullam apud eos gratiam » esse. » Hæc vulgo loquebantur. Itaque & Persea cura angebat, ne parum pro se una ætas valeret, quum omnibus aliis rebus frater superior esset: & Philippus ipse, vix sui arbitrii fore, quem hæredem regni relinqueret, credens, sibi quoque graviorem esse,

Philippo quoque invisus Demetrius.

(y) *minore* Gron.

(z) *matrefamilias* Gron. Crev.

quam vellet, minorem filium censebat. Ob- U. c. 569. a. C. 183.
fendebatur interdum concursu Macedonum ad eum, & alteram jam se vivo regiam esse indignabatur. Et ipse juvenis haud dubie inflatior redierat, subnisus erga se judiciis senatus, conces sisque sibi, quæ patri negata essent: & omnis mentio Romanorum, quantam dignitatem ei apud ceteros Macedonas, tantam invidiam, non apud fratrem modo, sed etiam apud Patrem, conciliabat: utique postquam alii legati Romani venerunt, & cogebatur decedere Thracia, præsidiaque deducere, & alia, aut ex decreto priorum legatorum, aut ex nova constitutione senatus, facere. Sed omnia mœrens quidem & gemens, (eo magis, quod filium frequentiorem prope cum illis, quam secum, cernebat) obedienter tamen adversus Romanos faciebat, ne quam movendi extemplo belli causam præberet. Avertendos etiam animos a suspicione talium consiliorum ratus, mediam in Thraciam exercitum in Odrysas, & Dentheletos (*a*), & Bessos duxit. Philippopolin urbem, fuga desertam oppidanorum, qui in proxima montium juga cum familiis

(a) *Danthelétas* Gron. Crev.

U. c. 569. a. C. 183. receperant seſe, cepit: campeſtresque barbaros, depopulatus agros eorum, in deditionem accepit. Relicto inde ad Philippopolin præſidio, quod haud multo poſt ab Odryſis expulſum eſt, oppidum in Deuriopo condere inſtituit. Pæoniæ ea regio eſt prope Erigonum fluvium; qui, ex Illyrico per Pæoniam fluens, in Axium amnem editur. Haud procul Stobis, vetere urbe, novam urbem Perſeida, ut is filio majori haberetur honos, adpellari juſſit.

LIV. Dum hæc in Macedonia geruntur, conſules in provincias profecti. Marcellus nuncium præmiſit ad L. Porcium proconſulem, ut ad novum Gallorum oppidum legiones admoveret. Advenienti conſuli Galli ſeſe dediderunt. Duodecim millia armatorum erant. Plerique arma ex agris rapta habebant. Ea ægre patientibus iis ademta, quæque alia aut populantes agros rapuerant, aut ſecum adtulerant. De his rebus qui quererentur, legatos Romam miſerunt. Introducti in ſenatum a C. Valerio prætore expoſuerunt, « Se, » ſuperante in Gallia multitudine, inopia » coactos agri & egeſtate, ad quærendam » ſedem Alpes tranſgreſſos. Quæ inculta per » ſolitu-

In Venetia Galli ſe dedunt conſuli.

» ſolitudines viderent, ibi ſine ullius injuria *U. c. 569. a. C. 183.*
» conſediſſe. Oppidum quoque ædificare cœ-
» piſſe : quod indicium eſſet, nec agro, nec
» urbi ulli vim adlaturos veniſſe. Nuper M.
» Claudium ad ſe nuncium miſiſſe, bellum
» ſe cum iis, ni dederentur, geſturum. Se
» certam, etſi non ſpecioſam, pacem, quam
» incerta belli, præoptantes, dedidiſſe ſe
» prius in fidem, quam in poteſtatem, po-
» puli Romani. Poſt paucos dies, juſſos &
» agro & urbe decedere. Seſe tacitos abire,
» quo terrarum poſſent, in animo habuiſſe.
» Arma deinde ſibi, & poſtremo omnia alia,
» quæ ferrent agerentque (*b*), ademta. Orare
» ſe ſenatum populumque Romanum, ne in
» ſe innoxios deditos acerbius, quam in hoſtes,
» ſævirent. » Huic orationi ſenatus ita reſpon-
deri juſſit : « Neque illos recte feciſſe (*c*),
» quum in Italiam venerint (*d*), oppidum-
» que in alieno agro, nullius Romani ma-
» giſtratus, qui ei provinciæ præeſſet, per-
» miſſu, ædificare conati ſint : neque ſenatui
» placere, deditos ſpoliari. Itaque ſe cum

(b) *agerentve* Gron. Crev.
(c) *geſſiſſe* Gron. Crev.
(d) *venirent* Gron. Crev.

U. c. 569. a. C. 183. » iis legatos ad consulem (e) missuros; qui, » si redeant, unde venerint, omnia iis sua » reddi jubeant; quique protinus eant trans » Alpes, & denuncient Gallicis populis, » multitudinem suam domi contineant. Alpes » prope inexsuperabilem finem in medio esse. » Non utique iis melius fore, quam (f) qui » eas primi pervias fecissent. » Legati missi L. Furius Purpureo, Q. Minucius, L. (g) Manlius Acidinus. Galli, redditis omnibus, quæ sine cujusquam injuria habebant, Italia excesserunt.

LV. LEGATIS Romanis Transalpini populi benigne responderunt. Seniores eorum nimiam lenitatem populi Romani castigarunt: « Quod eos homines, qui gentis injussu » profecti occupare agrum imperii Romani, » & in alieno solo ædificare oppidum conati » sint (h), impunitos dimiserint. Debuisse » gravem temeritatis mercedem statui. Quod » vero etiam sua reddiderint, vereri, ne » tanta indulgentia plures ad talia audenda

(e) *consules* Gron.

(f) *quam* del. *Crev.*

(g) *L. l P.* Gron.

(h) *sint* Gron. Crev.

» inpellantur. » Et exceperunt, & profecuti cum donis legatos funt. M. Claudius conful, Gallis ex provincia exactis, Iftricum bellum moliri cœpit, literis ad fenatum miffis, ut fibi in Iftriam traducere legiones liceret. Id fenatui placuit. Illud agitabant, uti colonia Aquileia deduceretur. Nec fatis conftabat, utrum Latinam, an civium Romanorum, deduci placeret. Poftremo Latinam potius coloniam deducendam Patres cenfuerunt. Triumviri creati funt P. Scipio Nafica, C. Flaminius, L. Manlius Acidinus. Eodem anno Mutina & Parma coloniæ Romanorum civium funt deductæ. Bina millia hominum in agro, qui proxime Boiorum, ante Tufcorum fuerat, octona jugera Parmæ, quina Mutinæ acceperunt. Deduxerunt triumviri M. Æmilius Lepidus, T. Æbutius Carus, L. Quinctius Crifpinus. Et Saturnia colonia civium Romanorum in agrum Caletranum eft deducta. Deduxerunt triumviri Q. Fabius Labeo, C. Afranius Stellio, Ti. Sempronius Gracchus. Jugera in fingulos data decem.

U. c. 569. a. C. 183.

Aquileia colonia.

Mutina & Parma coloniæ.

LVI. Eodem anno A. Terentius proconful (*i*) haud procul flumine Ibero, in agro

Res in Hifpania geftæ.

(i) *proprætor* Gron. Crev.

U. c. 569. a. C. 183. Auſetano, & prœlia ſecunda cum Celtiberis fecit, & oppida, quæ ibi communierant, aliquot expugnavit. Ulterior Hiſpania eo anno in pace fuit, quia & P. Sempronius proconſul (k) diutino morbo eſt inplicitus, &, nullo laceſſente, perobportune quieverunt Luſitani. Nec in Liguribus memorabile quidquam a Q. Fabio conſule geſtum. M. Marcellus, ex Iſtria revocatus, exercitu dimiſſo, Romam comitiorum cauſſa rediit.

Comitia. Creavit conſules Cn. Bæbium Tamphilum & L. Æmilium Paullum. Cum M. Æmilio Lepido hic ædilis curulis fuerat: a quo conſule quintus annus erat, quum is ipſe Lepidus poſt duas repulſas conſul factus eſſet. Prætores inde facti Q. Fulvius Flaccus, M. Valerius Lævinus, P. Manlius iterum, M. Ogulnius Gallus, L. Cæcilius Denter, C. Terentius Iſtra. Supplicatio extremo anno fuit prodigiorum cauſſa; quod ſanguine per biduum pluiſſe in area Concordiæ ſatis credebant; nunciatumque erat, haud procul Sicilia inſulam, quæ non ante fuerat, novam

(k) *proprætor* Gron. Crev.

editam e mari esse. Hannibalem hoc anno Antias Valerius decessisse auctor est, legatis ad eam rem ad Prusiam missis, præter T. Quinctium Flamininum, (cujus in ea re celebre est nomen) L. Scipione Asiatico & P. Scipione Nasica. *U. c. 569. a. C. 183.*

EPITOME
LIBRI XL LIVIANI

Quum Philippus liberos eorum, quos occiderat, conquiri obſides juſſiſſet, Theoxena, pro liberis ſuis & ſororis admodum pueris verita regis libidinem, prolatis in medium gladiis & poculo, in quo erat venenum, ſuaſit iis, ut inminens ludibrium morte effugerent: quod cum perſuaſiſſet, ipſa ſe cum viro e navi in mare præcipitavit. Certamina inter Philippi Macedoniæ regis liberos Perſen & Demetrium referuntur: & ut fraude fratris ſui Demetrius confictis criminibus, inter quæ accuſatione parricidii & adfectati regni, primum petitus, ad ultimum, quoniam populi Romani amicus erat, veneno necatus eſt; regnumque Macedoniæ mortuo Philippo ad Perſen devenit. Item res in Liguribus & in Hiſpania contra Celtiberos a compluribus feliciter geſtas continet,

Libri Numæ Pompilii in agro L. Petillii ſcribæ ſub Janiculo a cultoribus agri, in arca lapidea clauſi, & Græci & Latini, inventi ſunt; in quibus quum plura, quæ diſſolvendarum religionum, prætor, ad quem delati erant, legiſſet, juravit ſenatui, contra rempublicam eſſe, ut legerentur ſervarenturque: & ex ſenatusconſulto in Comitio exuſti ſunt. Colonia Aquileia deducta eſt. Philippus, ægritudine animi confectus, quod Demetrium filium, falſis Perſei alterius filii delationibus inpulſus, veneno ſuſtuliſſet, & de pœna Perſei cogitavit, voluitque Antigonum potius amicum ſuum ſucceſſorem regni ſui relinquere. Sed in hac cogitatione morte raptus eſt. Regnum Perſeus excepit.

LIBER XL

I.

U. c. 570.
a. C. 182.

Cn. Babio, L. Æmilio Coss.

Provinciæ.

PRINCIPIO inſequentis anni conſules prætoresque ſortiti provincias ſunt. Conſulibus, nulla, præter Ligures, quæ decerneretur, erat. Juriſdictio urbana M. Ogulnio Gallo, inter peregrinos M. Valerio evenit; Hiſpaniarum Q. Fulvio Flacco citerior, P. Manlio ulterior, L. Cæcilio Dentri Sicilia, C. Terentio Iſtræ Sardinia. Conſules delectus habere juſſi. Q. Fabius ex Liguribus ſcripſerat, Apuanos ad rebellionem ſpectare; periculumque eſſe, ne inpetum in agrum Piſanum facerent. Et ex Hiſpaniis, citeriorem in armis eſſe, & cum Celtiberis bellari ſciebant: in ulteriore, quia diu æger prætor eſſet, luxuria & otio ſolutam diſciplinam militarem eſſe. Ob ea novos exercitus conſcribi placuit: quatuor legiones in Ligures, uti ſingulæ quina millia & ducenos pedites, trecenos haberent equites: ſociorum iiſdem Latini nominis quindecim millia peditum addita, & octingenti equites. Hi duo conſulares exercitus eſſent. Scribere præterea juſſi

ſeptem millia peditum ſociorum ac Latini nominis & quadringentos (*a*) equites; & mittere ad M. Marcellum in Galliam, cui ex conſulatu prorogatum imperium erat. In Hiſpaniam etiam utramque quæ ducerentur, quatuor millia peditum civium Romanorum & ducenti equites, & ſociorum ſeptem millia peditum cum trecentis equitibus ſcribi juſſa. Et Q. Fabio Labeoni cum exercitu, quem habebat in Liguribus, prorogatum in annum imperium eſt. *U. c. 570. a. C. 182.*

II. VER procelloſum eo anno fuit. Pridie Parilia, medio ferme die, atrox cum vento tempeſtas coorta multis ſacris profanisque locis ſtragem fecit: ſigna ænea in Capitolio dejecit: forem ex æde Lunæ, quæ in Aventino eſt, raptam tulit, & in poſticis partibus (*b*) Cereris templi adfixit: ſigna alia in circo maximo cum columnis, quibus ſuperſtabant, evertit: faſtigia aliquot templorum, a culminibus abrupta, fœde diſſipavit. Itaque in prodigium verſa ea tempeſtas, procurarique aruſpices juſſerunt. Simul procuratum eſt, quod tripedem mulum Reate *Procella prodigioſa.*

(a) *ſexcentos* Gron. Crev.

(b) *parietibus* Gron. Crev.

U. c. 570. a. C. 182. natum nunciatum erat, & a Formiis ædem Apollinis ac Caietæ de cœlo tactam. Ob ea prodigia viginti hostiis majoribus sacrificatum est, & diem unum supplicatio fuit. Per eosdem dies ex literis A. Terentii propræto-ris cognitum, P. Sempronium in ulteriore provincia, quum plus annum æger fuisset, mortuum esse. Eo maturius in Hispaniam prætores jussi proficisci. Legationes transmarinæ deinde in senatum introductæ sunt. Prima Eumenis & Pharnacis regum, & Rhodiorum querentium de Sinopensium clade. Philippi quoque legati, & Achæorum, & Lacedæmoniorum, sub idem tempus venerunt. Iis prius Marcio audito, qui ad res Græciæ Macedoniæque visendas missus erat, responsa data sunt. Asiæ regibus ac Rhodiis responsum est, legatos ad eas res visendas missurum senatum.

Legationes Transmarinæ.

III. De Philippo auxerat curam Marcius. Nam ita feciſſe eum, quæ ſenatui placuiſſent, fatebatur, ut facile adpareret, non diutius, quam neceſſe eſſet, facturum. Neque obſcurum erat rebellaturum, omniaque, quæ tunc ageret diceretque, eo ſpectare. Jam primum omnem fere multitudinem ci-

vium ex maritimis civitatibus cum familiis suis in Emathiam, quæ nunc dicitur, quondam adpellata Pæonia est, traduxit: Thracibusque & aliis barbaris urbes tradidit habitandas, fidiora hæc genera hominum fore ratus in Romano bello. Ingentem ea res fremitum tota Macedonia fecit; relinquentesque penates suos cum conjugibus ac liberis pauci tacitum dolorem continebant; exsecrationesque in agminibus proficiscentium in regem, vincente odio metum, exaudiebantur. His ferox animus omnes homines, omnia loca temporaque suspecta habebat. Postremo negare propalam cœpit, satis tutum sibi quidquam esse, nisi liberos eorum, quos interfeciſſet, comprehensos in custodia haberet, & tempore alium alio tolleret. *U. c. 570. a. C. 182.*

IV. Eam crudelitatem, fœdam per se, fœdiorem unius domus clades fecit. Herodicum, principem Thessalorum, multis ante annis occiderat: generos quoque ejus postea interfecit. In viduitate relictæ filiæ, singulos filios parvos habentes. Theoxena & Archo nomina mulieribus erant. Theoxena, multis petentibus, adspernata nuptias est. Archo Poridi cuidam, longe principi gentis *Theoxenæ facinus.*

U. c. 570. a. C. 182. Æneatum, nupſit; &, apud eum plures eniſa partus, parvis admodum relictis omnibus, deceſſit. Theoxena, ut in ſuis manibus liberi ſororis educarentur, Poridi nupſit: &, tamquam omnes ipſa eniſa foret, ſuum ſororisque filios in eadem habebat cura. Poſtquam regis edictum de comprehendendis liberis eorum, qui interfecti eſſent, accepit; ludibrio futuros, non regis modo, ſed cuſtodum etiam libidini, rata, ad rem atrocem animum adjecit; auſaque eſt dicere, ſe ſua manu potius omnes interfecturam, quam in poteſtatem Philippi venirent. Poris, abominatus mentionem tam fœdi facinoris, Atheñas deportaturum eos ad fidos hoſpites dixit, comitemque ipſum fugæ futurum eſſe. Proficiſcuntur ab Theſſalonica Æneam ad ſtatum ſacrificium, quod conditori Æneæ cum magna ceremonia quotannis faciunt. Ibi die per ſollemnes epulas conſumto, navem præparatam a Poride, ſopitis omnibus, de tertia vigilia conſcendunt, tamquam redituri in Theſſalonicam: ſed trajicere in Eubœam erat propoſitum. Ceterum in adverſum ventum nequidquam eos tendentes prope terram lux obpreſſit: & regii, qui præerant cuſto-

diæ portus, lembum armatum ad pertrahendam eam navim miſerunt, cum gravi edicto, ne reverterentur ſine ea. Quum jam adpropinquabant, Poris quidem ad hortationem remigum nautarumque intentus erat; interdum manus ad cœlum tendens Deos, ut ferrent opem, orabat (c). Ferox interim femina, ad multo ante præcogitatum revoluta facinus, venenum diluit, ferrumque promit: &, poſito in conſpectu poculo, ſtrictisque gladiis, «Mors [inquit] una vin-» dicta eſt. Viæ ad mortem hæ ſunt: qua » quemque animus fert, effugite ſuperbiam » regiam. Agite, juvenes mei, primum, qui » majores eſtis, capite ferrum; aut haurite » poculum, ſi ſegnior mors juvat.» Et hoſtes aderant, & auctor mortis inſtabat. Alii alio leto abſumti ſemianimes e nave præcipitantur. Ipſa deinde, virum comitem mortis complexa, in mare ſeſe dejecit. Nave vacua dominis regii potiti ſunt. *U. c. 570. a. C. 182.*

V. Hujus atrocitas facinoris novam velut flammam regis invidiæ adjecit, ut vulgo ipſum liberosque ejus exſecrarentur. Quæ

(c) *tendens, opem ut Dii ferrent, orabat.* Gron. Crev.

U. c. 570. a. C. 182. diræ brevi ab omnibus Diis exauditæ, ut sæviret ipse in suum sanguinem, effecerunt. Perseus enim, quum in dies magis cerneret favorem dignitatemque Demetrii fratris apud Macedonum multitudinem crescere, & gratiam apud Romanos, sibi spem nullam regni supereſſe, nisi in scelere, ratus, ad id unum omnes cogitationes intendit. Ceterum quum se ne ad id quidem, quod muliebri cogitabat animo, satis per se validum crederet, singulos amicorum patris tentare sermonibus perplexis instituit. Et primo quidam ex his adspernantium tale quidquam speciem præbuerunt, quia plus in Demetrio spei ponebant. Deinde, crescente in dies Philippi odio in Romanos, cui Perseus indulgeret, Demetrius summa ope adversaretur, prospicientes animo exitum incauti a fraude fraterna juvenis, adjuvandum, quod futurum erat, rati, fovendamque spem potentioris, Perseo se adjungunt. Cetera in suum quæque tempus agenda differunt. In præsentia placet, omni ope in Romanos accendi regem, inpellique ad consilia belli, ad quæ jam sua sponte animum inclinasset. Simul, ut Demetrius in dies suspectior esset, ex composito

Perſei in fratrem conſilia.

Demetrius fit ſuſpectus.

sermones ad spretionem Romanorum trahebant. Ibi quum alii mores & instituta eorum, alii res gestas, alii speciem ipsius urbis nondum exornatæ neque publicis neque privatis locis, alii singulos principum eluderent; juvenis incautus, & amore nominis Romani, & certamine adversus fratrem, omnia tuendo suspectum se patri & opportunum criminibus faciebat. Itaque expertem eum pater omnium de rebus Romanis consiliorum habebat. Totus in Persea versus, cum eo cogitationes ejus rei dies ac noctes agitabat. Redierant, quos forte miserat in Bastarnas ad arcessenda auxilia, adduxerantque (*d*) inde nobiles juvenes, & regii quosdam generis: quorum unus sororem suam in matrimonium Philippi filio pollicebatur: erexeratque consociatio gentis ejus animum regis. Tum Perseus, « Quid ista prosunt? [inquit]. Nequaquam » tantum in externis auxiliis est præsidii, » quantum periculi fraude domestica. Prodi» torem nolo dicere, certe speculatorem ha» bemus in sinu: cujus, ex quo obses Ro» mæ fuit, corpus nobis reddiderunt Romani, » animum ipsi habent. Omnium pene Mace- U. c. 576. a. C. 182.

(d) *adduxerúntque* Gron.

U. c. 570. a. C. 182.

» donum in eum ora converſa ſunt : nec » regem ſe alium rentur habituros eſſe, » quam quem Romani dediſſent. » His per ſe ægra mens ſenis ſtimulabatur : & animo magis, quam vultu, ea crimina accipiebat.

Luſtratio exercitus apud Macedonas.

VI. FORTE luſtrandi exercitus venit tempus, cujus ſollemne eſt tale. Caput mediæ canis præciſæ & prior pars ad dexteram cum extis, poſterior ad lævam viæ ponitur. Inter hanc diviſam hoſtiam copiæ armatæ traducuntur. Præferuntur primo agmini arma inſignia omnium ab ultima origine Macedoniæ regum : deinde rex ipſe cum liberis ſequitur : proxima eſt regia cohors cuſtodesque corporis ; poſtremum agmen Macedonum cetera multitudo claudit. Latera regis duo filii juvenes cingebant, Perſeus jam triceſimum annum agens, Demetrius quinquennio minor ; medio juventæ robore ille, hic flore ; fortunati patris matura ſoboles, ſi mens ſana fuiſſet. Mos erat, luſtrationis ſacro peracto, exercitum decurrere, & diviſas bifariam duas acies concurrere ad ſimulacrum pugnæ. Regii juvenes duces ei ludicro certamini dati. Ceterum non imago fuit pugnæ, ſed, tamquam de regno dimicaretur, ita concurrerunt, mul-

Ludicri certaminis victor Demetrius.

multaque vulnera ſudibus facta; nec præter ferrum quidquam defuit ad juſtam belli ſpeciem. Pars ea, quæ ſub Demetrio erat, longe ſuperior fuit. Id ægre patiente Perſeo, lætari prudentes amici ejus, eamque rem ipſam dicere præbituram cauſſam criminandi juvenis. *U. c. 570. a. C. 182.*

VII. Convivium eo die ſodalium, qui ſimul decurrerant, uterque habuit, quum vocatus ad cœnam ab Demetrio Perſeus negaſſet. Feſto die invitatio benigna & hilaritas juvenalis (*e*) utrosque in vinum traxit. Commemoratio ibi certaminis ludicri & jocoſa dicta in adverſarios, ita ut ne ipſis quidem ducibus abſtineretur, jactabantur. Ad has excipiendas voces ſpeculator ex convivis Perſei miſſus, quum incautior obverſaretur, exceptus a juvenibus forte triclinio egreſſis, male mulcatur. Hujus rei ignarus Demetrius, « quin comiſſatum [inquit] ad » fratrem imus? & iram ejus, ſi qua ex » certamine reſidet, ſimplicitate & hilaritate » noſtra lenimus? » Omnes ſe ire conclamarunt, præter eos, qui ſpeculatoris ab ſe pulſati præſentem ultionem metuebant. Quum *Speculator Perſei apud Demetrium.*

(*e*) *juvenilis* Gron. Crev.

U. c. 570. a. C. 182.

eos quoque Demetrius traheret, ferrum veſte abdiderunt, quo ſe tutari, ſi qua vis fieret, poſſent. Nihil occulti eſſe in inteſtinâ diſcordiâ poteſt. Utraque domus ſpeculatorum & proditorum plena erat. Præcucurrit index ad Perſea, ferro ſubcinctos nuncians cum Demetrio quatuor adoleſcentes venire. Etſi cauſſa adparebat, (nam ab iis pulſatum convivam ſuum audierat) tamen, infamandæ rei cauſſa, januam obſerari jubet: & ex parte ſuperiore ædium, verſisque in viam feneſtris, comiſſatores, tamquam ad cædem ſuam venientes, aditu januæ arcet. Demetrius, per vinum, quod excluderetur, paulliſper vociferatus, in convivium redit, totius rei ignarus.

Perſeus fratrem aditu januæ arcet.

Eum accuſat apud patrem.

VIII. Postero die Perſeus, quam (*f*) primum conveniendi poteſtas patris fuit, regiam ingreſſus, perturbato vultu in conſpectu patris tacitus procul conſtitit. Cui, cum pater, « Satin' ſalvæ? » & « quænam ea » mœſtitia eſſet? » interrogaret eum, « De » lucro tibi [inquit] vivere me ſcito. Jam » non occultis a fratre petimur inſidiis. Nocte » cum armatis domum ad interficiendum me

(*f*) *quum* Gron. Crev.

» venit : clauſisque foribus, parietum præſi- *U. c. 570. a. C. 182.*
» dio me a furore ejus ſum tutatus. » Quum pavorem mixtum admiratione patri injeciſſet, « Atqui, ſi aures præbere potes [inquit] » manifeſtam rem teneas, faciam. Enimvero » ſe [Philippus dicere] auditurum, » vocarique extemplo Demetrium juſſit : & ſeniores duos amicos, expertes inter fratres certaminum, infrequentes jam in regia, Lyſimachum & Onomaſtum arceſſit, quos in conſilio haberet. Dum veniunt amici, ſolus, filio procul ſtante, multa ſecum animo volutans, inambulavit. Poſtquam veniſſe eos nunciatum eſt, ſeceſſit in partem interiorem cum duobus amicis, totidem cuſtodibus corporis : filiis, ut ternos inermes ſecum introducerent, permiſit. Ibi quum conſediſſet : « Sedeo [inquit] miſerrimus pater, judex » inter duos filios, accuſatorem parricidii, » & reum; aut confecti, aut admiſſi criminis » labem apud meos inventurus. Jam pridem » quidem hanc procellam inminentem time- » bam, quum vultus inter vos minime fra- » ternos cernerem, quum voces quaſdam » exaudirem. Sed interdum ſpes animum ſub- » ibat, deflagrare iras veſtras, purgari ſuſpi- *Philippi oratio.*

U. c. 570. A. C. 182.

» ciones posse. Etiam hostes, armis positis, « fœdus iciſſe, & privatas multorum simul- » tates finitas. Subituram vobis aliquando » germanitatis memoriam, puerilis quondam » simplicitatis consuetudinisque inter vos, » meorum denique præceptorum; quæ, » vereor, ne vana surdis auribus cecinerim. » Quoties ego, audientibus vobis, detesta- » tus exempla discordiarum fraternarum, hor- » rendos eventus eorum retuli, quibus se » stirpemque suam, domos, regna, funditus » evertissent? Meliora quoque exempla parte » altera posui; sociabilem consortionem inter » binos Lacedæmoniorum reges, salutarem » per multa secula ipsis patriæque. Eamdem » civitatem, postquam mos sibi cuique ra- » piendi tyrannidem exortus sit, eversam. » Jam hos Eumenem Attalumque fratres, a » quam exiguis rebus, prope ut puderet regii » nominis, mihi Antiocho, & cuilibet regum » hujus ætatis, nulla re magis, quam fra- » terna unanimitate, regnum æquasse. Ne » Romanis quidem exemplis abstinui, quæ » aut visa, aut audita habebam: T. & L. » Quinctiorum, qui bellum mecum gesserunt, » P. & L. Scipionum, qui Antiochum devi-

» cerunt ; patris patruique eorum , quorum *U. c. 570. a. C. 182.*
» perpetuam vitæ concordiam mors quoque
» miſcuit. Neque vos illorum ſcelus, ſimilis-
» que ſceleri eventus, deterrere a vecordi
» diſcordia potuit : neque horum bona mens,
» bona fortuna, ad ſanitatem flectere. Vivo
» & ſpirante me, hæreditatem meam ambo
» & ſpe & cupiditate inproba creviſtis. Eo
» uſque me vivere vultis, donec, alterius
» veſtrum ſuperſtes, haud ambiguum regem
» alterum mea morte faciam. Nec fratrem,
» nec patrem poteſtis pati. Nihil cari, nihil
» ſancti eſt : in omnium vicem regni unius
» inſatiabilis amor ſucceſſit. Agite, conſce-
» lerate aures paternas : decernite crimini-
» bus, mox ferro decreturi : dicite palam,
» quidquid aut veri poteſtis, aut comminiſci
» libet. Reſeratæ aures ſunt, quæ poſthac
» ſecretis alterius ab altero criminibus clau-
» dentur. » Hæc, furens ira, quum dixiſſet, lacrimæ omnibus obortæ, & diu mœſtum ſilentium tenuit.

IX. Tum Perſeus : « Aperienda nimirum *Perſei oratio.*
» nocte janua fuit, & armati comiſſatores
» accipiendi, præbendumque ferro jugulum,
» quando non creditur, niſi perpetratum,

U. c. 570. a. C. 182. » facinus ; & eadem petitus insidiis audio, » quæ latro atque insidiator. Non nequid- » quam isti unum Demetrium filium te ha- » bere, me subditum & pellice genitum » adpellant. Nam, si gradum, si caritatem » filii apud te haberem, non in me, queren- » tem deprehensas insidias, sed in eum, qui » feciſſet, sævires : nec adeo tibi vilis vita » esset nostra, ut nec præterito periculo meo » movereris, neque futuro, si insidiantibus » sit inpune. Itaque, si mori tacitum oportet, » taceamus, precati tantum Deos, ut a me » cœptum scelus in me finem habeat, nec » per meum latus tu petaris. Sin autem (quod » circumventis in solitudine natura ipsa sub- » jicit, ut hominum, quos numquam vide- » rint, fidem tamen inplorent) mihi quoque, » ferrum in me strictum cernenti, vocem » mittere liceat; per te, patriumque nomen, » quod utri nostrum sanctius sit, jam pridem » sentis, ita me audias, precor, tamquam si, » voce & comploratione nocturna excitus, » mihi quiritanti interveniſſes, Demetrium » cum armatis nocte intempesta in vestibulo » meo deprehendiſſes. Quod tum vociferarer » in re præsenti pavidus, hoc nunc postero

» die queror. Frater, non comiſſantium in *U. c. 570. a. C. 182.*
» vicem jam diu vivimus inter nos. Regnare
» utique vis : huic ſpei tuæ obſtat ætas mea,
» obſtat gentium jus, obſtat vetuſtus Mace-
» doniæ mos, obſtat vero etiam patris judi-
» cium. Hæc (g) tranſcendere, niſi per
» meum ſanguinem, non potes. Omnia moli-
» ris & tentas. Adhuc ſeu cura mea, ſeu
» fortuna, reſtitit parricidio tuo. Heſterna
» die in luſtratione, & decurſu, & ſimulacro
» ludicro pugnæ, funeſtum prope prœlium
» feciſti : nec me aliud a morte vindicavit,
» quam quod me ac meos vinci paſſus ſum.
» Ab hoſtili prœlio, tamquam fraterno luſu,
» pertrahere me ad cœnam voluiſti. Credis,
» me, pater, inter inermes convivas cœnatu-
» rum fuiſſe, ad quem armati comiſſatum
» venerunt? credis nihil a gladiis nocte peri-
» culum fuiſſe, quem ſudibus, te inſpectante,
» prope occiderunt? Quid hoc noctis, quid
» inimicus ad iratum, quid cum ferro ſub-
» cinctis juvenibus venis? Convivam me tibi
» committere auſus non ſum; comiſſatorem
» te cum armatis venientem recipiam? Si
» aperta janua fuiſſet, funus meum parares

(g) *Huc* Gron. Crev.

V. c. 570. A. C. 182. » hoc tempore, pater, quo querentem audis. » Nihil ego, tamquam accuſator, criminoſe, » nec dubia argumentis colligendo, ago. Quid » enim ? negat ſe cum multitudine veniſſe » ad januam meam ? an ferro ſubcinctos ſe- » cum fuiſſe ? Quos nominavero, arceſſe. » Poſſunt quidem omnia audere, qui hoc » auſi ſunt; non tamen audebunt negare. Si » deprehenſos intra limen meum cum ferro » ad te deducerem, pro manifeſto haberes; » fatentes pro deprehenſis habe. »

X. « Exsecrare nunc cupiditatem regni, » & furias fraternas concita. Sed, ne ſint » cæcæ, pater, exſecrationes tuæ, diſcerne » & diſpice inſidiatorem & petitum inſidiis. » Noxium huic eſſe caput. Qui occiſurus » fratrem fuit, habeat etiam iratos paternos » Deos : qui periturus fraterno ſcelere fuit, » perfugium in patris miſericordia & juſtitia » habeat. Quo enim alio confugiam, cui » non ſollemne luſtrale exercitus tui, non » decurſus militum, non domus, non epu- » læ, non nox, ad quietem data naturæ be- » neficio mortalibus, tuta eſt ? Si iero ad » fratrem invitatus, moriendum eſt : ſi rece- » pero intra januam comiſſatum fratrem,

» moriendum eſt. Nec eundo, nec manendo U. c. 570. a. C. 182.
» inſidias evito. Quo me conferam? Nihil
» præter Deos, pater, & te colui. Non Ro-
» manos habeo, ad quos confugiam. Periſſe
» expetunt, quia tuis injuriis doleo, quia
» ademtas (*h*) tot urbes, tot gentes, modo
» Thraciæ maritimam oram, indignor. Nec
» me, nec te incolumi, Macedoniam ſuam
» futuram ſperant. Si me ſcelus fratris, te
» ſenectus, abſumſerit, aut ne ea quidem
» exſpectata fuerit, regem regnumque Mace-
» doniæ ſua futura ſciunt. Si quid extra
» Macedoniam tibi Romani reliquiſſent, mihi
» quoque id relictum crederem receptaculum.
» At in Macedonibus ſatis præſidii eſt. Vi-
» diſti heſterno die inpetum in me militum.
» Quid illis defuit, niſi ferrum? Quod illis
» defuit interdiu, convivæ fratris noctu ſum-
» ſerunt (*i*). Quid de magna parte principum
» loquar, qui in Romanis ſpem omnem digni-
» tatis & fortunæ poſuerunt, & in eo, qui
» omnia apud Romanos poteſt? neque, Her-
» cule, iſtum mihi tantum fratri majori, ſed

(h) *qui tibi ademtas* Gron. *quia tibi ademtas* Crev.

(i) *aſſumſerunt* Gron. Crev.

U. c. 570. a. C. 182. » prope eſt, ut tibi quoque ipſi, regi & » patri, præferant. Iſte enim eſt, cujus be- » neficio pœnam tibi ſenatus remiſit, qui » nunc te ab armis Romanis protegit, qui » tuam ſenectutem obligatam & obnoxiam » adoleſcentiæ ſuæ eſſe æquum cenſet. Pro » iſto Romani ſtant, pro iſto omnes urbes » tuo imperio liberatæ, pro iſto Macedones, » qui pace Romana gaudent. Mihi præter » te, pater, quid uſquam aut ſpei, aut præ- » ſidii eſt? »

XI. Quo ſpectare illas literas ad te nunc » miſſas T. Quinctii credis, quibus, & be- » ne te conſuluiſſe rebus tuis, ait, quod » Demetrium Romam miſeris, & hortatur, » ut iterum, & cum pluribus legatis & pri- » moribus (k) Macedonum, remittas eum? » T. Quinctius nunc eſt auctor omnium re- » rum iſti & magiſter. Eum ſibi, te abdicato » patre, in locum tuum ſubſtituit. Illic ante » omnia clandeſtina concocta ſunt conſilia. » Quæruntur adjutores conſiliis, quum te » plures, & principes Macedonum, cum iſto » mittere jubet. Qui hinc integri & ſinceri » Romam eunt, Philippum regem ſe habere

(k) add. *quoque* Gron. Crev.

» credentes, imbuti illinc & infecti Romanis U. c. 570.
» delenimentis redeunt. Demetrius iis unus a. C. 182.
» omnia eſt. Eum jam regem, vivo patre,
» adpellant. Hæc ſi indignor, audiendum eſt
» ſtatim, non ab aliis ſolum, ſed etiam a te,
» pater, cupiditatis regni crimen. Ego vero,
» ſi in medio ponitur, non agnoſco. Quem
» enim ſuo loco moveo, ut ipſe in ejus lo-
» cum ſuccedam? Unus ante me pater eſt:
» &, ut diu ſit, Deos rogo. Superſtes (&
» ita ſim, ſi merebor, ut ipſe me eſſe velit)
» hæreditatem regni, ſi pater tradet, acci-
» piam. Cupit regnum, & quidem ſcelerate
» cupit, qui tranſcendere feſtinat ordinem
» ætatis, naturæ, moris Macedonum, juris
» gentium. Obſtat frater major, ad quem
» jure, voluntate etiam patris, regnum per-
» tinet. Tollatur: non primus regnum fra-
» terna cæde petiero. Pater ſenex, & filio
» ſolus orbatus, de ſe magis timebit, quam
» ut filii necem ulciſcatur. Romani lætabun-
» tur, probabunt, defendent factum. Hæ ſpes
» incertæ, pater, ſed non inanes ſunt. Ita
» enim ſe res habet: periculum vitæ pro-
» pellere a me potes, puniendo eos, qui ad
» me interficiendum ferrum ſumſerunt: ſi

U. c. 570. a. C. 182. » facinori eorum ſucceſſerit, mortem meam » idem tu perſequi non poteris. »

XII. Postquam dicendi finem Perſeus fecit, conjecti eorum, qui aderant, oculi in Demetrium ſunt, velut confeſtim reſponſurus eſſet. Deinde diu fuit ſilentium (*l*), quum perfuſum fletu adpareret omnibus loqui non poſſe. Tandem vicit dolorem ipſa neceſſitas, quum dicere juberent (*m*), atque ita orſus eſt : « Omnia, quæ reorum » antea fuerant auxilia, pater, præoccupavit » accuſator. Simulatis lacrimis in alterius » perniciem veras meas lacrimas ſuſpectas » tibi fecit. Quum ipſe, ex quo ab Roma » redii, per occulta cum ſuis conloquia dies » noctesque inſidietur; ultro mihi non inſidia- » toris modo, ſed latronis manifeſti & per- » cuſſoris, ſpeciem induit. Periculo ſuo te » exterret, ut innoxio fratri per eumdem te » maturet perniciem. Perfugium ſibi nuſquam » gentium eſſe ait, ut ego ne apud te qui- » dem quidquam ſpei reliquæ habeam. Cir- » cumventum, ſolum, inopem, invidia gra- » tiæ externæ, quæ obeſt potius, quam

Defenſio Demetrii.

(l) *diu ſilentium fuit* Gron. Crev.

(m) *juberetur* Crev.

» prodeſt, onerat. Jam illud quam accuſato- U. c. 570.
» rie, quod noctis hujus crimen miſcuit cum a. C. 182.
» cetera inſectatione vitæ meæ? ut & hoc,
» quod jam, quale ſit, ſcies, ſuſpectum alio
» vitæ noſtræ tenore faceret: & illam va-
» nam criminationem ſpei, voluntatis, con-
» ſiliorum meorum nocturno hoc ficto &
» compoſito argumento fulciret. Simul &
» illud quæſivit, ut repentina & minime præ-
» parata accuſatio videretur, quippe ex noctis
» hujus metu & tumultu repentino exorta.
» Oportuit autem, Perſeu, ſi proditor ego
» patris regnique eram, ſi cum Romanis, ſi
» cum aliis inimicis patris inieram conſilia,
» non exſpectatam fabulam noctis hujus eſſe,
» ſed proditionis meæ ante me accuſatum:
» ſi illa ſeparata ab hac vana accuſatio erat,
» invidiamque tuam adverſus me magis, quam
» crimen meum indicatura, hodie quoque
» eam aut prætermitti, aut in aliud tempus
» differri: ut perſpiceretur, utrum ego tibi,
» an tu mihi, novo quidem & ſingulari ge-
» nere odii, inſidias feciſſes. Ego tamen,
» quantum in hac ſubita perturbatione pote-
» ro, ſeparabo ea, quæ tu confudiſti: &
» noctis hujus inſidias, aut tuas, aut meas,

U. c. 570. a. C. 182. » detegam. Occidendi ſui conſilium me iniſſe ? » videri vult : ut ſcilicet, majore fratre ſub- » lato, cujus jure gentium, more Macedo- » num, tuo etiam, ut ait, judicio regnum » eſt futurum, ego minor in ejus, quem » occidiſſem, ſuccederem locum. Quid ergo » illa ſibi vult pars altera orationis, qua » Romanos a me cultos ait, atque eorum » fiducia in ſpem regni me veniſſe ? nam ſi » & in Romanis tantum momenti eſſe crede- » bam, ut, quem vellent, inponerent Mace- » doniæ regem, & meæ tantum apud eos » gratiæ confidebam, quid opus parricidio » fuit ? An, ut cruentum fraterna cæde dia- » dema gererem ? ut illis ipſis apud quos » aut vera, aut certe ſimulata, probitate » partam gratiam habeo, ſi quam forte ha- » beo, exſecrabilis & inviſus eſſem ? niſi T. » Quinctium credis, cujus virtute & conſi- » liis me nunc arguis regi, quum & ipſe » tali pietate vivat cum fratre, mihi fraternæ » cædis fuiſſe auctorem. Idem non Romano- » rum ſolum gratiam, ſed Macedonum judi- » cia, ac pene omnium Deorum hominum- » que conſenſum conlegit, per quæ omnia » ſe mihi parem in certamine non futurum

» crediderit. Idem, tamquam in aliis omni- *U. c. 570. a. C. 182.*
» bus rebus inferior essem, ad sceleris spem
» ultimam confugisse me insimulat. Vis hanc
» formulam cognitionis esse, ut, uter timue-
» rit, ne alter major videretur regno, is
» consilium obprimendi fratris cepisse judice-
» tur ? »

XIII. « Exsequamur tamen quocumque
» modo confecti ordinem criminis. Pluribus
» modis se petitum criminatus est, & omnes
» insidiarum vias in unum diem contulit.
» Volui interdiu eum post lustrationem, quum
» concurrimus, & quidem, si Diis placet,
» lustrationum die occidere : volui, quum
» ad cœnam invitavi, veneno scilicet tollere :
» volui, quum comissatum gladiis adcincti
» me secuti sunt, ferro interficere. Tempora
» quidem qualia sint ad parricidium electa,
» vides : lusus, convivii, comissationis.
» Quid ? dies qualis (*n*) ? quo lustratus
» exercitus, quo inter divisam victimam,
» prælatis omnium, qui umquam fuere,
» Macedoniæ regum armis regiis, duo soli
» tua tegentes latera, pater, prævecti su-
» mus, & secutum est Macedonum agmen.

(n) *Quis dies ? qualis ?* Gron.

U. c. 570. A. C. 182. » Hoc ego, etiam si quid ante admisissem » piaculo dignum, lustratus & expiatus sacro, » tum cum maxime in hostiam itineri nostro » circumdatam intuens, parricidium, venena, » gladios, in comissationem præparatos, vo- » lutabam in animo : ut quibus aliis deinde » sacris contaminatam omni scelere mentem » expiarem ? Sed cæcus criminandi cupiditate » animus, dum omnia suspecta efficere vult, » aliud alio confundit. Nam, si veneno te » inter cœnam tollere volui, quid minus » aptum fuit, quam pertinaci certamine & » concursu iratum te efficere, ut merito, » sicut feciſti, invitatus ad cœnam abnueres ? » Quum autem iratus negasses, utrum, ut » placarem te, danda opera fuit, ut aliam » quærerem occasionem, quoniam semel ve- » nenum paraveram ? an ab illo consilio » velut transiliendum ad aliud fuit, ut ferro » te, & quidem eo die, per speciem comis- » sationis, occiderem ? Quo deinde modo, » si te metu mortis credebam cœnam evi- » tasse meam, non ab eodem metu comissa- » tionem quoque evitaturum existimabam ? »

XIV. « Non est res, qua erubescam, pa- » ter, si die festo inter æquales largiore vino

» sum

» ſum uſus. Tu quoque, velim, inquiras, *U. c. 570. a. C. 182.*
» qua lætitia, quo luſu apud me celebratum
» heſternum convivium ſit, illo etiam (pra-
» vo forſitan) gaudio provehente, quod in
» juvenali (o) armorum certamine pars noſtra
» non inferior fuerat. Miſeria hæc & metus
» crapulam facile excuſſerunt; quæ ſi non
» interveniſſent, inſidiatores nos ſopiti jace-
» remus. Si domum tuam expugnaturus,
» capta domo, dominum interfecturus eram,
» non temperaſſem vino in unum diem? non
» milites abſtinuiſſem meos? Et, ne ego
» me ſolus nimia ſimplicitate tuear, ipſe
» quoque minime malus ac ſuſpicax frater,
» Nihil aliud ſcio [inquit] nihil arguo, niſi
» quod cum ferro comiſſatum venerunt. Si
» quæram, unde id ipſum ſcieris? neceſſe
» erit te fateri, aut ſpeculatorum tuorum
» plenam domum fuiſſe meam, aut illos ita
» aperte ſumſiſſe ferrum, ut omnes viderent.
» Et, ne quid ipſe aut prius inquiſiſſe, aut
» nunc criminoſe argumentari videretur, te
» quærere ex iis, quos nominaſſet, jubebat,
» an ferrum habuiſſent? ut, tamquam in re
» dubia, quum id quæſiſſes, quod ipſi fa-

(o) *juvenili* Gron. Crev.

U. c. 579. a. C. 182.

» tentur, pro convictis haberentur. Quin tu
» illud quæri jubes, num tui occidendi cauſſa
» ferrum ſumſerint? num me auctore &
» ſciente? Hoc enim videri vis, non illud
» quod fatentur, & palam eſt, & ſui ſe
» tuendi cauſſa ſumſiſſe dicunt. Recte, an
» perperam fecerint, ipſi ſui facti rationem
» reddent. Meam cauſſam, quæ nihil eo facto
» contingitur, ne miſcueris: aut explica,
» utrum aperte, an clam te adgreſſuri fueri-
» mus. Si aperte, cur non omnes ferrum ha-
» buimus? cur nemo præter eos qui tuum
» ſpeculatorem pulſarunt? ſi clam, quis or-
» do conſilii fuit? Convivio ſoluto, quum
» comiſſator ego diſceſſiſſem, quatuor ſubſti-
» tiſſent, ut ſopitum te adgrederentur? quo-
» modo fefelliſſent, & alieni, & mei, &
» maxime ſuſpecti, quia paullo ante in rixa
» fuerant? quomodo autem, trucidato te,
» ipſi evaſuri fuerint? quatuor gladiis do-
» mus tua capi & expugnari potuit? »

XV. Quin tu, omiſſa iſta nocturna fabula,
» ad id, quod doles, quod invidiam urit,
» reverteris? Cur uſquam regni tui mentio
» fit, Demetri? cur dignior patris fortunæ
» ſucceſſor quibuſdam videris, quam ego?

» cur ſpem meam, quæ, ſi tu non eſſes, U. c. 570.
» certa erat, dubiam & ſollicitam facis? a. C. 182.
» Hæc ſentit Perſeus, etſi non dicit: hæc
» iſtum inimicum, hæc accuſatorem faciunt:
» hæc domum, hæc regnum tuum crimini-
» bus & ſuſpicionibus replent. Ego autem,
» pater, quemadmodum nec nunc ſperare
» regnum, nec ambigere umquam de eo for-
» ſitan debeam, quia minor ſum, quia tu
» me majori cedere vis; ſic illud nec debui
» facere, nec debeo, ut indignus te patre,
» indignus omnibus videar. Id enim vitiis
» meis, non cedendo, cui jus faſque eſt,
» non modeſtia, conſequar. Romanos objicis
» mihi, & ea, quæ gloriæ eſſe debent, in
» crimen vertis. Ego, nec obſes Romanis
» ut traderer, nec ut legatus mitterer Ro-
» mam, petii. A te miſſus ire non recuſavi.
» Utroque tempore ita me geſſi, ne tibi pu-
» dori, ne regno tuo, ne genti Macedonum
» eſſem. Itaque mihi, cum Romanis amicitiæ
» cauſſa tu fuiſti, pater. Quoad tecum illis
» pax manebit, mecum quoque gratia erit:
» ſi bellum eſſe cœperit, qui obſes, qui le-
» gatus pro patre non inutilis fui, idem hoſtis
» illis acerrimus ero. Nec hodie, ut proſit

U. c. 570. a. C. 182.

» mihi gratia Romanorum, poſtulo; ne ob-
» ſit, tantum deprecor. Nec in bello cœpit,
» nec ad bellum reſervatur. Pacis pignus fui,
» ad pacem retinendam legatus miſſus ſum.
» Neutra res mihi nec gloriæ, nec crimini
» ſit. Ego, ſi quid inpie in te, pater, ſi quid
» ſcelerate in fratrem admiſi, nullam depre-
» cor pœnam. Si innocens ſum, ne invidia
» conflagrem, quum crimine non poſſim,
» deprecor. Non hodie me primum frater
» accuſat: ſed hodie primum aperte, nullo
» meo in ſe merito. Si mihi pater ſuccenſeret,
» te majorem fratrem pro minore deprecari
» oportebat, te adoleſcentiæ, te errori ve-
» niam inpetrare. In eo, ubi præſidium eſſe
» oportebat, ibi exitium eſt. E convivio &
» comiſſationibus (*p*) prope ſemiſomnus
» raptus ſum ad cauſſam parricidii dicendam.
» Sine advocatis, ſine patronis, ipſe pro me
» dicere cogor. Si pro alio dicendum eſſet,
» tempus ad meditandum (*q*) & componen-
» dam orationem ſumſiſſem, quum quid aliud,
» quam ingenii fama, periclitarer? Ignarus,
» quid arceſſitus eſſem, te iratum & jubentem

(p) *comiſſatione* Crev.

(q) *meditandam* Gron. Crev.

» dicere cauſſam, fratrem accuſantem audivi. *U. c. 570. a. C. 182.*
» Ille diu ante præparata, meditata in me
» oratione eſt uſus : ego id tantum temporis,
» quo accuſatus ſum, ad cognoſcendum, quid
» ageretur, habui. Utrum momento illo ho-
» ræ accuſatorem audirem ? an defenſionem
» meditarer ? Adtonitus repentino atque
» inopinato malo, vix, quid objiceretur, in-
» telligere potui : nedum ſatis ſciam, quo
» modo me tuear. Quid mihi ſpei eſſet, niſi
» patrem judicem haberem ? apud quem etiamſi
» caritate a fratre majore vincor, miſericor-
» dia certe reus vinci non debeo. Ego enim,
» ut me mihi tibique ſerves, precor : ille,
» ut me in ſecuritatem ſuam occidas, poſtu-
» lat. Quid eum, quum regnum ei tradide-
» ris, facturum credis in me (*r*) eſſe, qui
» jam nunc ſanguine meo ſibi indulgeri
» æquum cenſet. »

XVI. Dicenti hæc lacrimæ ſimul ſpiritum & vocem intercluſerunt. Philippus, ſubmotis iis, paulliſper conlocutus cum amicis, pronunciavit : « Non verbis ſe, nec unius
» horæ diſceptatione, cauſſam eorum dijudi-
» caturum, ſed inquirendo in utriuſque vi-

(*r*) *in me* del. *Gron. Crev.*

U. c. 570. a. C. 182.

» tam, mores; & dicta factaque in magnis » parvisque rebus obſervando : » ut omnibus adpareret, noctis proximæ crimen facile revictum; ſuſpectam nimiam cum Romanis Demetrii gratiam eſſe. Hæc, vivo Philippo, velut ſemina jacta ſunt Macedonici belli, quod maxime cum Perſeo gerendum erat.

Res in Liguria geſtæ.

Conſules ambo in Ligures, quæ tum una conſularis provincia erat, proficiſcuntur. Et, quia proſpere ibi res geſſerunt, ſupplicatio in unum diem decreta eſt. Ligurum duo millia fere ad extremum finem provinciæ Galliæ, ubi caſtra Marcellus habebat, venerunt, uti reciperentur, orantes. Marcellus, opperiri eodem loco Liguribus juſſis, ſenatum per literas conſuluit. Senatus reſcribere M. Ogulnium prætorem Marcello juſſit: « Verius fuiſſe, conſules, quorum provincia » eſſet, quam ſe, quid e republica eſſet, » decernere; tum quoque non placere, ſi » per deditionem Ligures recipiet (s), re» ceptis arma adimi : atque, eos ad conſu» lem mitti, ſenatum æquum cenſere. » Prætores eodem tempore, P. Manlius in ul-

(s) *placere ſibi, per d. L. recipi, & receptis &c.* Gron. Crev.

teriorem Hiſpaniam, quam & priore prætura provinciam obtinuerat; Q. Fulvius Flaccus in citeriorem pervenit, exercitumque a Terentio accepit. Nam ulterior morte P. Sempronii proconſulis (*t*) ſine imperio fuerat. Fulvium Flaccum oppidum Hiſpanum, Urbicuam nomine, obpugnantem Celtiberi adorti ſunt. Dura ibi prœlia aliquot facta: multi Romani milites & vulnerati, & interfecti ſunt. Victi perſeverantia Fulvii (*u*), quod nulla vi abſtrahi ab obſidione potuit, Celtiberi, feſſi prœliis variis abſceſſerunt. Urbs, amoto auxilio eorum, intra paucos dies capta & direpta eſt: prædam militibus prætor conceſſit. Fulvius, hoc oppido capto, P. Manlius, exercitu tantum in unum coacto, qui diſſipatus fuerat, nulla alia memorabili geſta re, exercitus in hiberna deduxerunt. Hæc ea æſtate in Hiſpania geſta. Terentius, qui ex ea provincia deceſſerat, ovans urbem iniit. Translatum, argenti pondo novem millia trecenta viginti: auri octoginta pondo, & duæ coronæ aureæ pondo ſexaginta ſeptem.

U. c. 570. *a. C.* 182.

In Hiſpania.

(t) *proprætoris* Gron. Crev.

(u) *vicit perſeverantia Fulvius* Gron. Crev.

U.C. 570. a. C. 182.

Contentio Carthaginienſium cum Maſiniſſa.

XXVII. Eodem anno inter populum Carthaginienſem & regem Maſiniſſam in re præſenti diſceptatores Romani de agro fuerunt. Ceperat eum ab Carthaginienſibus, pater Maſiniſſæ, Gala: Galam Syphax inde expulerat: poſtea, in gratiam ſoceri Haſdrubalis, Carthaginienſibus dono dederat. Carthaginienſes eo anno Maſiniſſa expulerat. Haud minore certamine animorum, quam quum ferro & acie dimicarunt, res acta apud Romanos. Carthaginienſes, quod primo majorum ſuorum fuiſſet, deinde ab Syphace ad ſe perveniſſet, repetebant. Maſiniſſa, « paterni regni agrum ſe & recepiſſe, & habere » jure gentium [aiebat] & cauſſa, & poſſeſſione ſuperiorem eſſe. Nihil aliud ſe in » ea diſceptatione metuere, quam ne pudor » Romanorum, dum vereantur, ne quid » ſocio atque amico regi adverſus communes » ſuos atque illius hoſtes indulſiſſe videantur, damno ſit. » Legati poſſeſſionis jus non mutarunt. Cauſſam integram Romam ad ſenatum rejecerunt. In Liguribus nihil poſtea geſtum. Receſſerant primum in devios ſaltus: deinde, dimiſſo exercitu, paſſim in vicos caſtellaque ſua dilapſi ſunt. Conſules quoque

dimittere exercitum voluerunt, ac de ea re Patres conſuluerunt. Alterum ex his, dimiſſo exercitu, ad magiſtratus in annum creandos venire Romam juſſerunt: alterum cum legionibus ſuis Piſis hiemare. Fama erat, Gallos Tranſalpinos juventutem armare: nec, in quam regionem Italiæ effuſura ſe multitudo eſſet, ſciebatur. Ita inter ſe conſules comparârunt, ut Cn. Bæbius ad comitia iret, quia M. Bæbius frater ejus conſulatum petebat. *U. c. 570. a. C. 182.*

XVIII. Comitia conſulibus rogandis fuere. Creati P. Cornelius Cethegus, M. Bæbius Tamphilus. Prætores inde facti, duo Q. Fabii, Maximus & Buteo, Ti. (*v*) Claudius Nero, Q. Petillius Spurinus, M. Pinarius Poſca, L. Duronius. His, inito magiſtratu, provinciæ ita ſorte evenerunt. Ligures conſulibus; prætoribus, Q. Petillio urbana, Q. Fabio Maximo peregrina, Q. Fabio Buteoni Gallia, Ti. Claudio Neroni Sicilia, M. Pinario Sardinia, L. Duronio Apulia; & Iſtri adjecti, quod Tarentini Brundiſinique nunciabant, maritimos agros infeſtos tranſmarinarum (*x*) navium latrociniis eſſe. *U. c. 571. a. C. 181.*

P. Cornelio, M. Bæbio Coſſ.

Provinciæ

(v) *C.* Gron. Crev.

(x) *tranſmaritimarum* Gron.

U. c. 571. a. C. 181.

Exercitus.

Eadem Maſſilienſes de Ligurum navibus querebantur. Exercitus inde decreti: quatuor legiones conſulibus, (quina millia ducenos Romanos pedites, trecenos haberent equites) & quindecim millia ſocium ac Latini nominis, octingenti (*y*) equites. In Hiſpaniis prorogatum veteribus prætoribus imperium eſt cum exercitibus, quos haberent. Et in ſupplementum decreta tria millia civium Romanorum, ducenti equites: & ſocium Latini nominis ſex millia peditum, trecenti equites. Nec rei navalis cura omiſſa. Duumviros in eam rem conſules creare juſſi, per quos naves viginti deductæ navalibus ſociis civibus Romanis, qui ſervitutem ſerviſſent, complerentur; ingenui tantum ut iis præeſſent. Inter duumviros ita diviſa tuenda denis navibus maritima ora, ut promontorium iis Minervæ, velut cardo, in medio eſſet: alter in dextram partem uſque ad Maſſiliam, lævam alter uſque ad Barium tueretur.

Prodigia.

XIX. PRODIGIA multa fœda & Romæ eo anno viſa, & nunciata peregre. In area Vulcani & Concordiæ ſanguinem pluit; &

(*y*) *octingentos* Gron. Crev.

pontifices haſtas motas nunciavere, & Lanuvii ſimulacrum Junonis Soſpitæ lacrimaſſe. Et peſtilentia in agris, forisque, & conciliabulis, & in urbe tanta erat, ut Libitina tunc vix ſubficeret. His prodigiis cladibusque anxii Patres decreverunt, ut & conſules, quibus Diis videretur, hoſtiis majoribus ſacrificarent, & decemviri libros adirent. Eorum decreto ſupplicatio circa omnia pulvinaria Romæ in diem unum indicta eſt. Iiſdem auctoribus & ſenatus cenſuit, & conſules edixerunt, ut per totam Italiam triduum ſupplicatio & feriæ eſſent. Peſtilentiæ tanta vis erat, ut quum propter defectionem Corſorum, bellumque ab Ilienſibus concitatum in Sardinia, octo millia peditum ex ſociis Latini nominis ſcribi placuiſſet, & trecentos equites, quos M. Pinarius prætor ſecum in Sardiniam trajiceret, tantum hominum demortuum eſſe, tantum ubique ægrorum conſules renunciaverint, ut is numerus effici militum non potuerit. Quod deerat militum, ſumere a Cn. Bæbio proconſule, qui Piſis hibernabat, juſſus prætor, atque inde in Sardiniam trajicere. L. Duronio prætori, cui provincia Apulia evenerat, adjecta de Bac-

U. c. 571. a. C. 181.

U. c. 571. a. C. 181.

chanalibus quæſtio eſt : cujus reſidua quædam velut ſemina ex prioribus malis jam priore anno adparuerant : ſed magis inchoatæ apud L. Pupium prætorem quæſtiones erant, quam ad exitum ullum perductæ. Id perſecare novum prætorem, ne ſerperet iterum latius, Patres juſſerunt. Et leges de ambitu conſules ex auctoritate ſenatus ad populum tulerunt.

Legationes variæ.

XX. LEGATIONES deinde in ſenatum introduxerunt. Regum primas, Eumenis, & Ariarathis Cappadocis, & Pharnacis Pontici. Nec ultra quidquam eis reſponſum eſt, quam miſſuros, qui de controverſiis eorum cognoſcerent, ſtatuerentque. Lacedæmoniorum deinde exſulum & Achæorum legati introducti ſunt. Et ſpes data exſulibus eſt, ſcripturum ſenatum Achæis, ut reſtituerentur. Achæi de Meſſene recepta, compoſitisque ibi rebus, cum adſenſu Patrum expoſuerunt. Et a Philippo rege Macedonum duo legati venerunt, Philocles & Apelles, nulla ſuper re, quæ ab ſenatu petenda eſſet : ſpeculatum magis inquiſitumque miſſi de iis, quorum Perſeus Demetrium inſimulaſſet ſermonum, cum Romanis, maxime cum T. Quinctio, adverſus

fratrem de regno habitorum. Hos, tamquam medios, nec in alterius favorem inclinatos, miserat rex. Erant autem & hi Persei fraudis in fratrem ministri & participes. Demetrius, omnium, præterquam fraterni sceleris, quod nuper eruperat, ignarus, primo neque magnam, neque nullam spem habebat, patrem sibi placari posse. Minus deinde in dies patris animo fidebat, quum obsideri aures a fratre cerneret. Itaque, circumspiciens dicta factaque sua, ne cujus suspiciones augeret, maxime ab omni mentione & contagione Romanorum abstinebat; ut neque scribi sibi vellet, quia hoc præcipue criminum genere exasperari animum sentiebat. *U. c. 571. a. C. 181.*

XXI. PHILIPPUS, simul ne otio miles deterior fieret, simul avertendæ suspicionis causa quidquam a se agitari de Romano bello, Stobos Pæoniæ exercitu indicto, in Mædicam ducere pergit. Cupido eum ceperat in verticem Hæmi montis adscendendi, quia vulgatæ opinioni crediderat, Ponticum simul & Hadriaticum mare, & Histrum amnem, & Alpes conspici posse: subjecta oculis ea haud parvi sibi momenti futura ad cogitationem Romani belli. Percunctatus *Philippi iter ad Hæmum montem.*

U. c. 571. a. C. 181. regionis peritos de adſcenſu Hæmi, quum ſatis inter omnes conſtaret, viam exercitui nullam eſſe, paucis & expeditis perdifficillimum aditum: ut ſermone familiari minorem filium permulceret, quem ſtatuerat non ducere ſecum, primum quærit ab eo, « Quum » tanta difficultas itineris proponatur, utrum » perſeverandum ſit in incepto, an abſtinendum ? Si pergat tamen ire, non poſſe obli» viſci ſe in talibus rebus Antigoni : qui, » ſæva tempeſtate jactatus, quum in eadem » nave ſecum ſuos omnes habuiſſet, præce» piſſe liberis diceretur, ut & ipſi meminiſ» ſent, & ita poſteris proderent, ne quis » cum tota gente ſimul in rebus dubiis pericli» tari auderet. Memorem ergo ſe præcepti » ejus, duos ſimul filios non commiſſurum » in aleam ejus, qui proponeretur, caſus : » &, quoniam majorem filium ſecum duce» ret, minorem ad ſubſidia ſpei & cuſtodiam » regni remiſſurum in Macedoniam eſſe. » Non fallebat Demetrium, ablegari ſe, ne adeſſet conſilio, quum in conſpectu locorum conſultaret, qua (z) proxime itinera ad mare Hadriaticum atque Italiam ducerent, quæ-

(z) *quæ* Gron. Crev.

que belli ratio esset futura. Sed non solum parendum patri tum, sed etiam adsentiendum erat, ne invitum parere suspicionem faceret. Ut tamen iter ei tutum in Macedoniam esset, Didas, ex prætoribus regiis unus, qui Pæoniæ præerat, jussus est prosequi eum cum modico præsidio. Hunc quoque Perseus, sicut plerosque patris amicorum, ex quo haud dubium cuiquam esse cœperat, ad quem, ita inclinato regis animo, hæreditas regni pertineret, inter conjuratos in fratris perniciem habuit. In præsentia dat ei mandata, ut per omne obsequium insinuaret se in quam maxime familiarem usum, ut elicere omnia arcana, specularique abditos ejus sensus posset (*a*). Ita digreditur Demetrius cum infestioribus, quam si solus iret, præsidiis. *U. c. 571. a. C. 181.*

XXII. Philippus, Mædicam primum, deinde solitudines interjacentes Mædicæ atque Hæmo transgressus, septimis demum castris ad radices montis pervenit. Ibi unum moratus diem ad deligendos, quos duceret secum, tertio die iter est ingressus. Modicus primo labor in imis collibus fuit. Quantum in altitudinem egrediebantur, magis magis-

(a) *possit* Gron. Grev.

U. c. 571. a. C. 181.

que ſilveſtria & pleraque invia loca excipiebant. Pervenere deinde in tam (*b*) opacum iter, ut, præ denſitate arborum inmiſſorumque aliorum in alios ramorum, perſpici cœlum vix poſſet: ut vero jugis adpropinquabant, quod rarum in aliis locis eſſet, adeo omnia contecta nebula, ut haud ſecus quam nocturno itinere inpedirentur. Tertio demum die ad verticem perventum. Nihil vulgatæ opinioni, degreſſi inde, detraxerunt: magis, credo, ne vanitas itineris ludibrio eſſet, quam quod diverſa inter ſe maria, montesque, & amnes, ex uno loco conſpici potuerint. Vexati omnes, & ante alios rex ipſe, quo gravior ætate erat, difficultate viæ eſt. Duabus aris ibi Jovi & Soli ſacratis quum inmolaſſet, qua triduo adſcenderat, biduo eſt degreſſus, frigora nocturna maxime metuens, quæ caniculæ ortu ſimilia brumalibus erant. Multis per eos dies difficultatibus conflictatus, nihilo lætiora in caſtris invenit: ubi ſumma penuria erat, ut in regione, quam ab omni parte ſolitudines clauderent. Itaque unum tantum moratus diem, quietis eorum cauſſa, quos habuerat ſecum, itinere inde

(*b*) *tam* del. *Gron.*

inde ſimili fugæ in Dentheletos (c) tranſcurrit. Socii erant : ſed propter inopiam haud ſecus quam hoſtium fines Macedones populati ſunt. Rapiendo enim paſſim villas primum, dein quoſdam vicos etiam evaſtarunt, nón ſine magno pudore regis, quum ſociorum voces, nequidquam Deos ſociales nomenque ſuum inplorantes, audiret. Frumento inde ſublato, in Mædicam regreſſus, urbem, quam Petram adpellant, obpugnare eſt adortus. Ipſe a campeſtri aditu caſtra poſuit. Perſeum filium cum modica manu circummiſit, ut a ſuperioribus locis urbem adgrederetur. Oppidani, quum terror undique inſtaret, obſidibus datis, in præſentia dediderunt ſeſe. Iidem, poſtquam exercitus receſſit, obliti obſidum, relicta urbe, in loca munita & montes refugerunt. Philippus, omni genere laboris ſine ullo effectu fatigatis militibus, & fraude prætoris Didæ auctis in filium ſuſpicionibus, in Macedoniam rediit. U. c. 571. a. C. 181.

XXIII. Missus hic comes, (ut ante dictum eſt) quum ſimplicitatem juvenis incauti, & ſuis haud inmerito ſuccenſentis, adſentando indignandoque & ipſe vicem ejus, cap-

(c) *Dentheletas* Gron. *Dantheletas* Crev.

U. c. 571. a. C. 181.

taret, in omnia ultro ſuam obferens operam, fide data, arcana ejus elicuit. Fugam ad Romanos Demetrius meditabatur. Cui conſilio adjutor Deum beneficio oblatus videbatur Pæoniæ prætor, per cujus provinciam ſpem ceperat elabi tuto poſſe. Hoc conſilium extemplo & fratri proditur, &, auctore eo, indicatur patri. Literæ primum ad obſidentem Petram adlatæ ſunt. Inde Herodorus (princeps hic amicorum Demetrii erat) in cuſtodiam eſt conjectus, & Demetrius diſſimulanter adſervari juſſus. Hæc ſuper cetera triſtem adventum in Macedoniam regi fecerunt. Movebant eum & præſentia crimina: exſpectandos tamen, quos ad exploranda omnia Romam miſerat, cenſebat. His anxius curis quum aliquot menſes egiſſet, tandem legati, jam ante præmeditatis in Macedonia, quæ ab Roma renunciarent, venerunt. Qui, ſuper cetera ſcelera, falſas etiam literas, ſigno adulterino T. Quinctii ſignatas, reddiderunt regi. Deprecatio erat in literis, ſi quid adoleſcens, cupiditate regni prolapſus, ſecum egiſſet. « Nihil eum adverſus ſuorum » quemquam facturum: neque eum ſeſe eſſe, » qui ullius inpii conſilii auctor futurus videri

Demetrius fugam ad Romanos meditatur.

» possit. » Hæ literæ fidem Persei criminibus fecerunt. Itaque Herodorus, extemplo diu excruciatus, sine indicio rei ullius in tormentis moritur. U. c. 572. a. C. 181.

Criminationes Persei in Demetrium.

XXIV. DEMETRIUM iterum ad patrem accusavit Perseus. Fuga per Pæoniam præparata arguebatur, & conrupti quidam, ut comites itineris essent; maxime falsæ literæ T. Quinctii urguebant. Nihil tamen palam gravius pronunciatum de eo est, ut dolo potius interficeretur : nec id cura ipsius, sed ne pœna ejus consilia adversus Romanos nudaret. Ab Thessalonice Demetriadem ipsi quum iter esset, Astræum (*d*) Pæoniæ Demetrium mittit cum eodem comite Dida, Perseum Amphipolim, ad obsides Thracum accipiendos. Digredienti ab se Didæ mandata dedisse dicitur de filio occidendo. Sacrificium ab Dida seu institutum, seu simulatum est. Ad quod celebrandum invitatus Demetrius ab Astræo Heracleam venit. In ea cœna dicitur venenum datum. Poculo epoto, extemplo sensit. Et mox coortis doloribus, relicto convivio, quum in cubiculum recepisset sese, crudelitatem patris conquerens, parricidium

Demetrius veneno tollitur.

(d) *Asterium* Gron. *Æstræum* Crev.

U. c. 571. a. C. 181.

fratris, ac Didæ ſcelus incuſans, torquebatur. Intromiſſi deinde Thyrſis quidam Stuberæus & Berœæus Alexander, injectis tapetibus in caput faucesque, ſpiritum intercluſerunt. Ita innoxius adoleſcens, quum in eo ne ſimplici quidem genere mortis contenti inimici fuiſſent, interficitur.

Res in Liguria geſtæ.

XXV. Dum hæc in Macedonia geruntur, L. Æmilius Paullus, prorogato ex conſulatu imperio, principio veris in Ligures Ingaunos exercitum introduxit. Ubi primum in hoſtium finibus caſtra poſuit, legati ad eum, per ſpeciem pacis petendæ, ſpeculatum venerunt. Negante Paullo, niſi cum deditis paciſci ſe pacem, non tam id recuſabant, quam tempore opus eſſe aiebant, ut generi agreſti hominum perſuaderetur. Ad hoc decem dierum induciæ quum darentur, petierunt deinde, « ne trans montes proximos caſtris pa» bulatum lignatumque milites irent. Culta » ea loca ſuorum finium eſſe. » Id ubi inpetravere, poſt eos ipſos montes, unde averterant hoſtem, exercitu omni coacto, repente multitudine ingenti caſtra Romanorum obpugnare ſimul omnibus portis adgreſſi ſunt. Summa vi totum (*e*) diem obpugnarunt,

(*e*) add. *unum* Gron. Crev.

ita ut ne efferendi quidem ſigna Romanis ſpatium, nec ad explicandam aciem locus eſſet. Conferti in portis, obſtando magis, quam pugnando, caſtra tutabantur. Sub occaſum ſolis quum receſſiſſent hoſtes, duos equites ad Cn. Bæbium proconſulem cum literis Piſas mittit, ut obſeſſo ſibi per inducias quamprimum ſubſidio veniret. Bæbius exercitum M. Pinario prætori, eunti in Sardiniam, tradiderat. Ceterum & ſenatum literis certiorem fecit, obſideri a Liguribus L. Æmilium, & M. Claudio Marcello, cujus proxima inde provincia erat, ſcripſit, ut, ſi videretur ei, exercitum ex Gallia traduceret in Ligures, & L. Æmilium liberaret obſidione. Hæc ſera futura auxilia erant. Ligures poſtero die ad caſtra redeunt. Æmilius, quum & venturos ſciſſet, & educere in aciem potuiſſet, intra vallum ſuos tenuit, ut extraheret rem in id tempus, quo Bæbius cum exercitu venire a Piſis poſſet.

U. c. 571. a. C. 181.

Obpugnantur a Liguribus Æmilii caſtra.

XXVI. Romæ magnam trepidationem literæ Bæbii fecerunt: eo majorem, quod paucos poſt dies Marcellus, tradito exercitu Fabio, Romam quum veniſſet, ſpem ademit, eum, qui in Gallia eſſet, exercitum in Li-

Magna Romæ trepidatio.

U. c. 571. a. C. 181.

gures traduci poſſe, quia bellum cum Iſtris eſſet, prohibentibus coloniam Aquileiam deduci. Eo profectum Fabium, neque inde regredi, bello inchoato, poſſe. Una, & ea ipſa tardior, quam tempus poſtulabat, ſubſidii ſpes erat, ſi conſules maturaſſent in provinciam ire. Id ut facerent, pro ſe quiſque Patrum vociferari. Conſules, niſi confecto delectu, negare ſe ituros, nec ſuam ſegnitiem, ſed vim morbi, in cauſſa eſſe, quo ſerius perficeretur (*f*). Non tamen potuerunt ſuſtinere conſenſum ſenatus, quin paludati exirent, & militibus, quos conſcriptos haberent, diem edicerent, quo Piſas convenirent. Permiſſum, ut, qua irent, protinus ſubitarios milites ſcriberent, ducerentque ſecum. Et prætoribus, Q. Petillio & Q. Fabio, imperatum eſt, ut Petillius duas legiones civium Romanorum tumultuarias ſcriberet, & omnes minores quinquaginta annis ſacramento rogaret: Fabio, ut ſociis Latini nominis quindecim millia peditum, octingentos equites imperaret. Duumviri navales creati C. Matienus & C. Lucretius, navesque iis ornatæ ſunt; Matienoque, cujus ad

(f) *proficiſcerentur* Gron.

Gallicum ſinum provincia erat, imperatum eſt (g), ut claſſem primo quoque tempore duceret in Ligurum oram, ſi quo uſui eſſe L. Æmilio atque ejus exercitui poſſet. U. c. 571. a. C. 181.

XXVII. ÆMILIUS, poſtquam nihil uſquam auxilii oſtendebatur, interceptos credens equites, non ultra differendum ratus, quin per ſe fortunam tentaret, priuſquam hoſtes venirent, qui jam ſegnius ſocordiusque obpugnabant, ad quatuor portas exercitum inſtruxit, ut, ſigno dato, ſimul ex omnibus partibus eruptionem facerent. Quatuor extraordinariis cohortibus duas adjunxit, præpoſito M. Valerio legato: erumpere extraordinaria porta juſſit. Ad dexteram principalem haſtatos legionis primæ inſtruxit; principes ex eadem legione in ſubſidiis poſuit: M. Servilius & L. Sulpicius, tribuni militum, his præpoſiti. Tertia legio adverſus principalem ſiniſtram portam inſtructa eſt. Id tantum mutatum; principes primi, & haſtati in ſubſidiis locati: Sex. Julius Cæſar & L. Aurelius Cotta, tribuni militum, huic legioni præpoſiti ſunt. Q. Fulvius Flaccus legatus cum dextera ala ad quæſtoriam por-

(g) *eſt* del. *Gron. Crev.*

V. c. 571. *a. C.* 181. tam pósitus : duæ cohortes & triarii duarum legionum in præsidio castrorum manere jussi. Omnes portas concionabundus ipse imperator circumiit ; &, quibuscumque inritamentis poterat, iras militum acuebat ; nunc fraudem hostium incusans, qui, pace petita, induciis datis, per ipsum inducarum tempus contra jus gentium ad castra obpugnanda veniissent : nunc, quantus pudor esset, edocens, ab Liguribus, latronibus verius, quam hostibus justis, Romanum exercitum obsideri. « Quo ore quisquam vestrum, si » hinc alieno præsidio, non vestra virtute, » evaseritis, obcurret, non dico eis militi- » bus, qui Hannibalem, qui Philippum, qui » Antiochum, maximos nostræ ætatis reges » ducesque, vicerunt ; sed iis, qui hos ipsos » Ligures aliquoties, pecorum modo fugien- » tes, per saltus invios consectati ceciderunt ? » Quod Hispani, quod Galli, quod Mace- » dones Pœnive non audeant, Ligustinus » hostis vallum Romanum subit, obsidet » ultro, & obpugnat ! quem, scrutantes » antea devios saltus, abditum & latentem » vix inveniebamus. » Ad hæc consentiens reddebatur militum (*h*) clamor, « nullam

(h) *militum* del. *Gron. Crev.*

» militum culpam esse, quibus nemo ad » erumpendum signum dedisset. Daret signum: » intellecturum, eosdem, qui antea fuerint, » & Romanos & Ligures esse. » U. c. 571. a. C. 181.

XXVIII. Bina cis montes castra Ligurum erant. Ex iis, primis diebus, sole orto, pariter omnes compositi & instructi procedebant: tum, nisi exsatiati cibo vinoque, arma non capiebant. Disperssi, inordinati exibant; ut quibus pro spe certum esset, hostes extra vallum signa non elaturos. Adversus ita incompositos eos venientes, clamore pariter omnium, qui in castris erant, calonum quoque & lixarum, sublato, simul omnibus portis Romani eruperunt. Liguribus adeo inprovisa res fuit, ut perinde, ac si insidiis circumventi forent, trepidarent. Exiguum temporis aliqua forma pugnæ fuit. Fuga deinde effusa, & fugientium passim cædes erat. Equitibus dato signo, ut conscenderent equos, nec effugere quemquam sinerent, in castra omnes trepida fuga compulsi sunt: deinde ipsis exuti castris. Supra quindecim millia Ligurum eo die occisa, capta duo millia & quingenti. Triduo post Ligurum Ingaunorum omne nomen, obsidibus

Æmilius castris erumpit, & vincit Ligures.

U. c. 571. a. C. 181. datis, in ditionem (*i*) venit. Gubernatores nautæque conquisiti, qui prædatores fuissent navibus, atque omnes in custodiam conjecti. Et a C. Matieno duumviro naves ejus generis in Liguſtina ora triginta duæ (*k*) captæ sunt. Hæc qui nunciarent, literasque ad senatum ferrent, L. Aurelius Cotta, C. Sulpicius Gallus Romam missi; simulque peterent, ut L. Æmilio confecta provincia decedere, & deducere secum milites liceret, atque dimittere. Utrumque permissum ab senatu, & supplicatio ad omnia pulvinaria per triduum decreta: jussique prætores, Petillius urbanas dimittere legiones, Fabius sociis atque nomini Latino remittere delectum: & uti prætor urbanus consulibus scriberet, senatum æquum censere, subitarios milites, tumultus causſa conscriptos, primo quoque tempore dimitti.

Colonia Graviscæ. XXIX. Colonia Graviscæ eo anno deducta est in agrum Etruscum, de Tarquiniensibus quondam captum. Quina jugera agri data. Tresviri deduxerunt, C. Calpurnius Piso, P. Claudius Pulcher, C. Terentius Istra.

(i) *deditionem* Gron. Crev.

(k) *duæ ac triginta* Gron. Crev.

Siccitate & inopia frugum insignis annus fuit. *U. c. 573. a. C. 181.*
Sex menses numquam pluisse, memoriæ proditum est. Eodem anno in agro L. Petillii scribæ sub Janiculo, dum cultores agri altius moliuntur terram, duæ lapideæ arcæ, octonos ferme pedes longæ, quaternos latæ, inventæ sunt, operculis plumbo devinctis. Literis Latinis Græcisque utraque arca inscripta erat; in altera Numam Pompilium, Pomponis filium, regem Romanorum, sepultum esse; in altera libros Numæ Pompilii ineſſe. *Libri Numæ inventi.* Eas arcas quum ex amicorum sententia dominus aperuisset, quæ titulum sepulti regis habuerat, inanis inventa, sine ullo vestigio corporis humani, aut ullius rei, per tabem tot annorum omnibus absumtis. in altera duo fasces, candelis involuti, septenos habuere libros, non integros modo, sed recentissima specie. Septem Latini de jure pontificio erant; septem Græci de disciplina sapientiæ, quæ illius ætatis esse potuit. Adjicit Antias Valerius, Pythagoricos fuisse, vulgatæ opinioni, qua creditur, Pythagoræ auditorem fuisse Numam, mendacio probabili adcommodata fide. Primo ab amicis, qui in re præsenti fuerunt, libri lecti. Mox plu-

U. c. 571. a. C. 181.

ribus legentibus quum vulgarentur, Q. Petillius prætor urbanus, ſtudioſus legendi, eos libros a L. Petillio ſumſit. Et erat familiaris uſus, quod ſcribam eum quæſtor Q. Petillius in decuriam legerat. Lectis rerum ſummis, quum animadvertiſſet, pleraque diſſolvendarum religionum eſſe, L. Petillio dixit, « Seſe eos libros in ignem conjectu» rum eſſe. Prius, quam id faceret, ſe ei » permittere, uti, ſi quod ſeu jus, ſeu au» xilium ſe habere ad eos libros repetendos » exiſtimaret, experiretur : id integra ſua » gratia eum facturum. » Scriba (*l*) tribunos plebis adit ; ab tribunis ad ſenatum res eſt rejecta. Prætor ſe jusjurandum dare paratum eſſe aiebat, libros eos legi ſervarique non oportere. Senatus cenſuit, « Satis haben» dum, quod prætor jusjurandum pollicere» tur. Libros primo quoque tempore in co» mitio cremandos eſſe. Pretium pro libris, » quantum Q. Petillio prætori majorique » parti tribunorum plebis videretur, domino » eſſe ſolvendum. » Id ſcriba non accepit. Libri in comitio, igne a victimariis facto, in conſpectu populi cremati ſunt.

Ex S. C. comburuntur.

(1) inſ. *ad* Gron. Crev.

XXX. MAGNUM bellum ea æſtate coortum in Hiſpania citeriore. Ad quinque & triginta millia hominum, quantum numquam ferme antea, Celtiberi comparaverant. Q. Fulvius Flaccus eam obtinebat provinciam. Is, quia armare juventutem Celtiberos audierat, & ipſe, quanta poterat, a ſociis auxilia contraxerat; ſed nequaquam numero militum hoſtem æquabat. Principio veris exercitum in Carpetaniam duxit, & caſtra locavit ad oppidum Æburam, modico præſidio in urbe poſito. Paucis poſt diebus Celtiberi, millia duo ferme inde, ſub colle poſuerunt caſtra. Quos ubi adeſſe prætor Romanus ſenſit, M. Fulvium fratrem cum duabus turmis ſociorum equitum ad caſtra hoſtium ſpeculatum miſit, quam proxime ſuccedere ad vallum juſſum, ut viſeret, quanta eſſent; pugna abſtineret, reciperetque ſeſe, ſi hoſtium equitatum exeuntem vidiſſet. Ita, ut præceptum erat, fecit. Per dies aliquot nihil ultra motum, quam ut hæ duæ turmæ oſtenderentur: dein ſubducerentur, ubi equitatus hoſtium caſtris procucurriſſent (*m*),

U. c. 571. *a. C.* 181.

Bellum in Hiſpania citeriore.

(m) *procurriſſet* Gron. Crev.

U. c. 571. a. C. 181. Postremo (*n*) Celtiberi, omnibus simul peditum equitumque copiis castris egressi, acie directa medio ferme spatio inter bina castra constiterunt. Campus erat planus omnis & aptus pugnæ. Ibi stetere Hispani hostem exspectantes. Romanus intra vallum suos continuit per quatriduum continuum : & illi eodem loco aciem instructam tenuerunt. Ab Romanis nihil motum. Inde quievere in castris Celtiberi, quia pugnæ copia non fiebat : equites tantum in stationem egrediebantur, ut parati essent, si quid ab hoste moveretur. Pone castra utrique pabulatum & lignatum ibant, neutri alteros inpedientes.

XXXI. Prætor Romanus, ubi satis tot dierum quiete credidit spem factam hosti, nihil se priorem moturum, L. Acilium cum ala sinistra & sex millibus provincialium auxiliorum circumire montem jubet, qui ab tergo hostibus erat; inde, ubi clamorem audisset, decurrere ad castra eorum. Nocte profecti sunt, ne possent conspici. Flaccus luce prima C. Scribonium, præfectum socium, ad vallum hostium cum equitibus extraordinariis sinistræ alæ mittit. Quos ubi

(n) inf. & Gron. Crev.

& propius accedere, & plures, quam ſoliti erant, Celtiberi conſpexerunt, omnis equitatus effunditur caſtris : ſimul & peditibus ſignum ad exeundum datur. Scribonius, uti præceptum erat, ubi primum fremitum equeſtrium audivit, avertit equos, & caſtra repetit. Eo effuſius ſequi hoſtes. Primo equites, mox & peditum acies aderat, haud dubia ſpe, caſtra eo die ſe obpugnaturos. Quingentos paſſus, non plus, a vallo aberant. Itaque, ubi Flaccus ſatis abſtractos eos a præſidio caſtrorum ſuorum ratus eſt, intra vallum exercitu inſtructo, tribus partibus ſimul erumpit, clamore non tantum ad ardorem pugnæ excitandum ſublato, ſed etiam ut, qui in montibus erant, exaudirent. Nec morati ſunt, quin decurrerent, ſicut imperatum erat, ad caſtra : ubi quinque millium (o) armatorum, non amplius, relictum erat præſidium. Quos quum & paucitas ſua, & multitudo hoſtium, & inproviſa res terruiſſet, prope ſine certamine capiuntur caſtra. Caſtris, quæ pars maxime a pugnantibus conſpici poterat, injecit Acilius ignem.

U. c. 571. a. C. 181.

Vincuntur Celtiberi.

(o) *quinque millium* l. *quingentorum* Gron. Crev.

U. c. 571. a. C. 181.

XXXII. Postremi Celtiberorum, qui in acie erant, primi flammam conſpexere. Deinde per totam aciem vulgatum eſt, caſtra amiſſa eſſe, & tum cum maxime ardere. Unde illis terror, inde Romanis animus crevit. Jam clamor ſuorum vincentium accidebat, jam ardentia hoſtium caſtra adparebant. Celtiberi parumper incertis animis fluctuati ſunt. Ceterum, poſtquam receptus pulſis nullus erat, nec uſquam, niſi in certamine, ſpes, pertinacius de integro capeſſunt pugnam. Acie media urguebantur acriter a quinta legione. Adverſus lævum cornu, in quo ſui generis provincialia auxilia inſtruxiſſe Romanos cernebant, cum majore fiducia intulerunt ſigna. Jam prope erat, ut ſiniſtrum cornu pelleretur Romanis, ni ſeptima legio ſuccеſſiſſet. Simul ab oppido Æbura, qui in præſidio relicti erant, in medio ardore pugnæ advenerunt, & Acilius ab tergo erat. Diu in medio cæſi Celtiberi. Qui ſupererant, in omnes paſſim partes capeſſunt fugam. Equites, bipartito in eos emiſſi, magnam cædem edidere. Ad viginti tria millia hoſtium eo die cæſa: capta quatuor millia & ſeptingenti (p), cum equis plus quingentis, &

(p) *octingenti* Gron. Crev.

ſigna

signa militaria octoginta (q) octo. Magna victoria, non tamen incruenta fuit. Romani de duabus legionibus milites paullo plus ducenti, socium Latini nominis octingenti triginta, externorum auxiliarium duo millia ferme & quadringenti ceciderunt. Prætor in castra victorem exercitum reduxit. Acilius manere in castris ab se captis jussus. Postero die spolia de hostibus lecta, & pro concione donati, quorum virtus insignis fuerat. *U. c. 571. a. C. 181.*

XXXIII. Saucius deinde in oppidum Æburam devectis, per Carpetaniam ad Contrebiam ductæ legiones. Ea urbs circumsessa, quum a Celtiberis auxilia arcessissent, morantibus iis, non quia ipsi cunctati sunt, sed quia profectos a domo inexplicabiles continuis imbribus viæ & inflati amnes tenebant, desperato auxilio suorum, in deditionem venit. Flaccus quoque, tempestatibus fœdis coactus, exercitum omnem in urbem introduxit. Celtiberi, qui a (r) domo profecti erant, deditionis ignari, quum tandem, superatis, ubi primum remiserunt imbres, amnibus, Contrebiam venissent, postquam *Contrebia capta.*

(q) *nonaginta* Gron. Crev.

(r) *a* del. *Gron. Crev.*

U. c. 571. a. C. 181. caſtra nulla extra mœnia viderunt; aut in alteram partem translata rati, aut receſſiſſe hoſtes, per neglegentiam effuſi ad oppidum acceſſerunt. In eos duabus portis Romani eruptionem fecerunt, & incompoſitos adorti fuderunt. Quæ res ad reſiſtendum eos & ad capeſſendam pugnam inpediit, quod non uno agmine, nec ad ſigna frequentes veniebant, eadem magnæ parti ad fugam ſaluti fuit. Sparſi enim toto paſſi campo ſe diffuderunt: nec uſquam confertos eos hoſtis circumvenit. Tamen ad duodecim millia ſunt cæſa: capta plus quinque millia hominum, equi quadringenti, ſigna militaria ſexaginta duo. Qui palati e fuga domum ſe recipiebant, alterum agmen Celtiberorum venientium, deditionem Contrebiæ & ſuam cladem narrando, averterunt. Extemplo in vicos caſtellaque ſua omnes dilapſi. Flaccus, a Contrebia profectus, per Celtiberiam populabundus ducit legiones: multa caſtella obpugnavit, donec maxima pars Celtiberorum in deditionem venit.

XXXIV. Hæc in citeriore Hiſpania eo anno geſta. Et in ulteriore, Manlius prætor ſecunda aliquot prœlia cum Luſitanis

fecit. Aquileia colonia Latina eodem anno in agro Gallorum eſt deducta. Tria millia peditum quinquagena jugera, centuriones centena, centena quadragena equites acceperunt. Tresviri deduxerunt, P. Cornelius Scipio Naſica, C. Flaminius, L. Manlius Acidinus. Ædes duæ eo anno dedicatæ ſunt: una Veneris Erycinæ ad portam Collinam: dedicavit L. Porcius L. F. Licinus duumvir. (Vota erat ab conſule L. Porcio, Liguſtino bello.) Altera, in foro olitorio, Pietatis. Eam ædem dedicavit M'. Acilius Glabrio duumvir; ſtatuamque auratam, quæ prima omnium in Italia ſtatua aurata eſt, patri Glabrioni poſuit. Is erat, qui ipſe eam ædem voverat, quo die cum rege Antiocho ad Thermopylas depugnaſſet: locaveratque idem ex ſenatusconſulto. Per eoſdem dies, quibus hæ ædes dedicatæ ſunt, L. Æmilius Paullus proconſul ex Liguribus Ingaunis triumphavit. Tranſtulit coronas aureas quinque & viginti. Nec præterea quidquam auri argentique in eo triumpho latum. Captivi multi principes Ligurum ante currum ducti. Æris trecenos militibus diviſit. Auxerunt ejus triumphi famam legati Ligurum, pacem per-

U. c. 571. a. C. 181.

Aquileia colonia.

Prima ſtatua aurata.

L. Æmilii Paulli triumphus.

V. c. 571. a. C. 181.

petuam orantes : « ita in animum induxiſſe » Ligurum gentem, nulla umquam arma, » niſi imperata a populo Romano, ſumere. » Reſponſum a Q. Fabio prætore eſt Liguribus juſſu ſenatus, « Orationem eam non » novam Liguribus eſſe : mens vero ut no- » va & orationi conveniens eſſet; ipſorum » id plurimum referre. Ad conſules irent, &, » quæ ab iis inperata eſſent, facerent. Nulli » alii, quam conſulibus, ſenatum creditурum » eſſe, ſincera fide in pace Ligures eſſe. » Pax in Liguribus fuit. In Corſica pugnatum eſt cum Corſis. Ad duo millia eorum M. Pinarius prætor in acie occidit. Qua clade compulſi obſides dederunt, & ceræ centum millia pondo. Inde in Sardiniam exercitus ductus, & cum Ilienſibus, gente ne nunc quidem omni parte pacata, ſecunda prœlia facta. Carthaginienſibus eodem anno centum obſides redditi, pacemque cum iis populus Romanus, non ab ſe tantum, ſed ab rege etiam Maſiniſſa, præſtitit : qui tum (s) præſidio armato agrum, qui in controverſia erat, obtinebat.

Ligures pacem orant.

XXXV. Otiosam provinciam conſules habuerunt. M. Bæbius, comitiorum cauſſa

(s) *tum* l. *cum* Crev.

Romam revocatus, consules creavit A. Postumium Albinum Luscum & C. Calpurnium Pisonem. Prætores exinde facti Ti. Sempronius Gracchus, L. Postumius Albinus, P. Cornelius Mammula, Ti. Minucius Molliculus, A. Hostilius Mancinus, C. Mænius. Ii omnes magistratum Idibus Martiis inierunt. Principio ejus anni, quo A. Postumius Albinus & C. Calpurnius Piso consules fuerunt, ab A. Postumio consule in senatum introducti, qui ex Hispania citeriore venerant a Q. Fulvio Flacco, L. Minucius legatus, & duo tribuni militum, T. Mænius & L. Terentius Massiliota (t). Hi, quum duo secunda prœlia, deditionem Celtiberiæ, confectam provinciam nunciassent, nec stipendio, quod mitti soleret, nec frumento portato ad exercitum in eum annum opus esse, petierunt ab senatu primum, « ut ob res prospere » gestas Diis inmortalibus honos haberetur. » Deinde, « ut Q. Fulvio decedenti de pro- » vincia deportare inde exercitum, cujus » forti opera & ipse & multi ante eum » prætores usi essent, liceret. Quod fieri, » præterquam quod ita deberet, etiam prope

U. c. 572. a. C. 180.

A. Postumio, C. Calpurnio Coss.

(t) *Massa* Gron. Crev.

V. c. 572. *a. C.* 180. » neceſſarium eſſet. Ita enim obſtinatos eſſe » milites, ut non ultra retineri poſſe in pro- » vincia viderentur, injuſſuque abituri inde » eſſent, ſi non dimitterentur : aut in per- » nicioſam, ſi quis inpenſe retineret, ſedi- *Provinciæ.* » tionem exarſuri. » Conſulibus ambobus provinciam Ligures eſſe ſenatus juſſit. Prætores inde ſortiti ſunt. A. Hoſtilio urbana, Ti. Minucio peregrina obvenit, P. Cornelio Sicilia, C. Mænio Sardinia. Hiſpanias ſortiti, L. Poſtumius ulteriorem, Ti. Sempronius citeriorem. Is quia ſucceſſurus Q. Fulvio Flacco erat, ne vetere exercitu provincia ſpoliaretur, « Quæro [inquit] de te, L. » Minuci, quum confectam provinciam nun- » cies, exiſtimesne, Celtiberos perpetuo in » fide manſuros, ita ut ſine exercitu ea pro- » vincia obtineri poſſit? Si neque de fide » barbarorum quidquam recipere aut adfir- » mare nobis potes, & habendum illic uti- » que exercitum cenſes; utrum tandem auctor » ſenatui ſis ſupplementum in Hiſpaniam » mittendi, ut ii modo, quibus emerita ſti- » pendia ſint, milites dimittantur, veteribus » militibus tirones inmiſceantur? an, deductis » de provincia veteribus legionibus, novas

» conſcribendi & mittendi; quum contemtum tirocinium etiam mitiores barbaros excitare » ad rebellandum poſſit? Dictu, quam re, » facilius ſit, provinciam, ingenio ferocem, » rebellatricem, confeciſſe? Paucæ civitates, » ut quidem ego audio, quas vicina maxime » hiberna premebant, in jus ditionemque » venerunt; ulteriores in armis ſunt. Quæ » quum ita ſint, ego jam hinc prædico, » Patres conſcripti, me exercitu eo, qui » nunc eſt, rempublicam adminiſtraturum: ſi » deducat ſecum Flaccus legiones, loca pa- » cata me ad hibernacula lecturum (u), ne- » que novum militem ferociſſimo hoſti ob- » jecturum. » *U. c. 572. a. C. 180.*

XXXVI. LEGATUS ad ea, quæ interroga- tus erat, reſpondit: « Neque ſe, neque quem- » quam alium divinare poſſe, quid in animo » Celtiberi haberent, aut porro habituri » eſſent. Itaque negare non poſſe, quin rec- » tius ſit, etiam ad pacatos barbaros, non- » dum ſatis adſuetos imperio, exercitum » mitti. Novo autem, an vetere exercitu » opus ſit, ejus eſſe dicere, qui ſcire poſſit, » qua fide Celtiberi in pace manſuri ſint;

(u) *electurum* Gron. Crev.

V. c. 572. a. C. 180.

» simul & qui illud exploratum habeat, » quieturos milites, si diutius in provincia » retineantur. Si ex eo, quod aut inter se » loquantur, aut subclamationibus apud con- » cionantem imperatorem significent, quid » sentiant, conjectandum sit; palam vocife- » ratos esse, aut imperatorem in provincia » retenturos, aut cum eo in Italiam ventu- » ros esse. » Disceptationem inter prætorem legatumque consulum relatio interrupit; qui suas ornari provincias, priusquam de præ- toris exercitu ageretur, æquum censebant. Novus omnis exercitus consulibus est decre- tus: binæ legiones Romanæ cum suo equi- tatu, & socium Latini nominis, quantus semper numerus, quindecim millia peditum & octingenti equites. Cum hoc exercitu Apuanis Liguribus ut bellum inferrent, man- datum est. P. Cornelio & M. Bæbio prorogatum imperium, jussique provincias obti- nere, donec consules venissent. Tum impe- ratum, ut, dimisso, quem haberent, exercitu, reverterentur Romam. De Ti. Sempronii deinde exercitu actum est. Novam legionem ei quinque millium & ducentorum peditum cum equitibus quadringentis consules scri-

bere juſſi; & mille præterea peditum civium Romanorum, quinquaginta equites: & ſociis e nomine Latino imperare ſeptem millia peditum, trecentos equites. Cum hoc exercitu placuit ire in Hiſpaniam citeriorem Ti. Sempronium. Q. Fulvio permiſſum, ut, qui milites, ante Sp. Poſtumium (v), Q. Marcium conſules, cives Romani ſociive, in Hiſpaniam tranſportati eſſent, & præterea, ſupplemento adducto, quot amplius duabus legionibus, quam decem millia, & quadringenti pedites, ſexcenti equites eſſent; & ſocium Latini nominis duodecim millia (x), ſexcenti equites, quorum forti opera duobus adverſus Celtiberos prœliis uſus Q. Fulvius eſſet, eos, ſi videretur, ſecum deportaret. Et ſupplicationes decretæ, quod is proſpere rempublicam geſſiſſet: & ceteri prætores in provincias miſſi. Q. Fabio Buteoni prorogatum in Gallia imperium eſt. Octo legiones, præter exercitum veterem, qui in Liguribus in ſpe propinqua miſſionis erat, eo anno eſſe placuit. Et is ipſe exercitus ægre explebatur propter peſtilentiam, quæ jam ter-

U. c. 572. a. C. 180.

Peſtis in Italia.

(v) add. & Gron. Crev.

(x) add. *pedites* Gron. Crev.

U. c. 572. a. C. 180.

tium annum urbem Romanam atque Italiam vastabat.

Calpurnius Cos. moritur.

XXXVII. Prætor Ti. Minucius, & haud ita multo post consul C. Calpurnius moritur, multique alii omnium ordinum inlustres viri: postremo prodigii loco ea clades haberi cœpta est. C. Servilius pontifex maximus piacula iræ Deum conquirere jussus, decemviri libros inspicere, consul Apollini, Æsculapio, Saluti dona vovere, & dare signa inaurata; quæ vovit deditque. Decemviri supplicationem in biduum valetudinis causa in urbe & per omnia fora conciliabulaque edixerunt: majores duodecim annis, omnes coronati & lauream in manu tenentes, supplicaverunt. Fraudis quoque humanæ insinuaverat suspicio animis; & veneficii quæstio ex senatusconsulto, quod in urbe, propiusve urbem decem millibus passuum esset commissum, C. Claudio prætori, qui in locum Ti. Minucii erat subfectus; ultra decimum lapidem per fora conciliabulaque C. Mænio, priusquam in Sardiniam provinciam trajiceret, decreta. Suspecta consulis erat mors maxime. Necatus a Quarta Hostilia uxore dicebatur. Ut quidem filius ejus Q. Fulvius

Quæstio de veneficiis.

Calpurnii mors suspecta.

Flaccus in locum vitrici consul est declaratus, aliquanto magis infamis mors Pisonis cœpit esse : & testes exsistebant, qui post declaratos consules Albinum & Pisonem, quibus comitiis Flaccus tulerat repulsam, & exprobratum ei a matre dicerent, quod jam ei tertium negatus consulatus petenti esset, & adjecisse, «pararet se ad petendum ; intra » duos menses effecturam, ut consul fieret. » Inter multa alia testimonia, ad causam pertinentia, hæc quoque vox, nimis vero eventu comprobata, valuit, cur Hostilia damnaretur. Veris principio hujus, dum consules novos delectus Romæ tenet, mors deinde alterius, & creandi comitia consulis in locum ejus, omnia tardiora fecerunt : interim P. Cornelius & M. Bæbius, qui in consulatu nihil memorabile gesserant, in Apuanos Ligures exercitum induxerunt.

U. c. 572. a. C. 180.

Privignus in ejus locum subjectus.

Calpurnii uxor damnata.

XXXVIII. Ligures, qui ante adventum in provinciam consulum non exspectassent bellum, improviso obpressi, ad duodecim millia hominum dediderunt se. Eos, consulto per literas prius senatu, deducere ex montibus in agros campestres procul ab domo, ne reditus spes esset, Cornelius & Bæbius

U. c. 572. a. C. 180.

ſtatuerunt, nullum alium ante finem rati fore Liguſtini belli. Ager publicus populi Romani erat in Samnitibus, qui Taurafinorum [fuerat. In eum quum] traducere Ligures Apuanos vellent, edixerunt (y), Ligures ab Anido montibus deſcendere cum liberis conjugibusque: ſua omnia ſecum portarent. Ligures, ſæpe per legatos deprecati, ne penates, ſedem, in qua geniti eſſent, ſepulcra majorum, cogerentur relinquere, arma, obſides pollicebantur. Poſtquam nihil inpetrabant, neque vires ad bellandum erant, edicto paruerunt. Traducti ſunt publico ſumtu ad quadraginta millia liberorum capitum cum feminis puerisque. Argenti data centum & quinquaginta millia (z), unde, in novas ædes, compararent, quæ opus eſſent. Agro dividendo dandoque iidem, qui traduxerant, Cornelius & Bæbius præpoſiti. Poſtulantibus tamen ipſis, quinqueviri ab ſenatu dati, quorum ex conſilio agerent. Tranſacta re, quum veterem exercitum Romam deduxiſſent, triumphus ab ſenatu eſt decretus. Hi omnium

Ligures Apuani in Samnium traducti.

(y) Verba, quæ uncis incluſa ſunt, ex Sigonii conjectura ſunt adjecta. Paulo poſt lege: *edixerunt, Ligures Apuani de montibus deſcenderent &c.* Ita conjicit Muretus.

(z) add. *ſeſtertium* Gron.

primi nullo bello gesto triumpharunt. Tantum hostes ducti ante currum : quia, nec quid ferretur, neque quid duceretur captum, neque quid militibus daretur, quidquam in triumphis eorum fuerat. *U. c. 572. a. C. 180.* *Triumphus nullo bello gesto.*

XXXIX. Eodem anno in Hispania Fulvius Flaccus proconsul, (a) quia successor in provinciam tardius veniebat, educto exercitu ex hibernis, ulteriorem Celtiberiæ agrum, unde ad deditionem non venerant, instituit vastare. Qua re inritavit magis, quam conterruit, animos barbarorum : &, clam comparatis copiis, saltum Manlianum, per quem transiturum exercitum Romanum satis sciebant, obsederunt. In Hispaniam ulteriorem eunti L. Postumio Albino collegæ Gracchus mandaverat, ut Q. Fulvium certiorem faceret, Tarraconem exercitum adduceret. « Ibi dimitti veteranos, supplementaque distribuere, & ordinare omnem exercitum sese » velle. » Dies quoque, & ea propinqua, edita Flacco est, qua successor esset venturus. Hæc nova adlata res, omissis, quæ agere instituerat, Flaccum raptim deducere exercitum ex Celtiberia quum coëgisset, barbari, causæ ignari, suam defectionem & *Res Hispaniæ.* *Hispani Flacco insidiantur.*

(a) *proconsul* l. *proprætor* Gron. Crev.

U. c. 572 *a. C.* 180. clam comparata arma ſenſiſſe eum, & pertinuiſſe rati, eo ferocius ſaltum inſederunt. Ubi eum ſaltum prima luce agmen Romanum intravit, repente ex duabus partibus ſimul exorti hoſtes Romanos invaſerunt. Quod ubi vidit Flaccus, primos tumultus, in agmine per centuriones ſtare omnes, ſuo quemque loco, & arma expedire jubendo, ſedavit: &, ſarcinis jumentisque in unum locum coactis, copias omnes partim ipſe, partim per legatos tribunosque militum, ut tempus, ut (*a*) locus poſtulabat, ſine ulla trepidatione inſtruxit; « cum bis deditis rem eſſe » admonens. « Scelus & perfidiam illis, non » virtutem, nec animum acceſſiſſe. Reditum » ignobilem in patriam, clarum ac memora» bilem eos ſibi feciſſe: cruentos ex recenti » cæde hoſtium gladios, & manantia ſanguine » ſpolia, Romam ad triumphum delaturos. » Plura dici tempus non patiebatur. Invehebant ſe hoſtes, & in partibus extremis jam pugnabatur. Deinde acies concurrerunt.

XL. Atrox ubique prœlium, ſed varia fortuna erat. Egregie legiones, nec ſegnius duæ alæ pugnabant; externa auxilia ab ſimili

(a) *ut tempus & locus* Gron. Crev.

armatura, meliore aliquantum militum genere, urguebantur, nec locum tueri poterant. Celtiberi, ubi ordinata acie & ſignis conlatis ſe non eſſe pares legionibus ſenſerunt, cuneo inpreſſionem fecerunt. Quo tantum valent genere pugnæ, ut, quacumque parte perculere inpetu ſuo, ſuſtineri nequeant. Tunc quoque turbatæ legiones ſunt, prope interrupta acies. Quam trepidationem ubi Flaccus conſpexit, equo advehitur ad legionarios equites: &, « Ecquid auxilii in vobis » eſt? Actum jam de hoc exercitu erit? » Quum undique adclamaſſent, « quin ederet, » quid fieri velit; non ſegniter imperium ex» ſecuturos. Duplicate turmas [inquit] dua» rum legionum equites, & permittite equos » in cuneum hoſtium, quo noſtros urguent. » Id cum majore vi equorum facietis, ſi » effrenatos in eos equos inmittitis: quod » ſæpe Romanos equites cum magna laude » feciſſe ſua, memoriæ proditum eſt. » Dicto paruerunt, detractisque frenis bis ultro citroque cum magna ſtrage hoſtium, infractis omnibus haſtis, tranſcurrerunt. Diſſipato cuneo, in quo omnis ſpes fuerat, Celtiberi trepidare, &, prope omiſſa pugna, locum

U. c. 572; a. C. 180.

V. c. 572. a. C. 180.

fugæ circumspicere. Et alarii equites, postquam Romanorum equitum tam memorabile facinus videre, & ipsi, virtute eorum accensi, sine ullius imperio in perturbatos jam hostes equos immittunt. Tunc vero Celtiberi omnes in fugam effunduntur, & imperator Romanus, aversos hostes contemplatus, ædem Fortunæ Equestri, Jovique optimo maximo ludos vovit. Cæduntur Celtiberi per totum saltum dissipati fuga. Decem & septem millia hostium cæsa eo die traduntur: vivi capti plus quatuor (*b*) millia, ducentis septuaginta septem cum signis militaribus, equis prope mille centum. Nullis castris eo die victor exercitus mansit. Victoria non sine jactura militum fuit. Quadringenti septuaginta duo milites Romani, socium ac Latini nominis mille decem & novem, cum his tria millia militum auxiliariorum perierunt. Ita victor exercitus, renovata priore gloria, Tarraconem est perductus. Venienti Fulvio Ti. Sempronius prætor, qui biduo ante venerat, obviam processit: gratulatusque est, quod rempublicam egregie gessisset. Cum summa concordia, quos dimitterent, quosque retine-

Cæduntur.

(*b*) *tria*] Gron. Crev.

retinerent milites, compoſuerunt. Inde Fulvius, exauctoratis militibus in naves inpoſitis, Romam eſt profectus. Sempronius in Celtiberiam legiones duxit. *U. c. 572. a. C. 180.*

XLI. Consules ambo in Ligures exercitus induxerunt diverſis partibus. Poſtumius prima & tertia legione Baliſtam Suiſmontiumque montes obſedit: &, premendo præſidiis anguſtos ſaltus eorum, commeatus interclusit, inopiaque omnium rerum eos perdomuit. Fulvius, ſecunda & quarta legione adortus a Piſis Apuanos Ligures, qui eorum circa Macram fluvium incolebant, in deditionem acceptos, ad ſeptem millia hominum in naves inpoſitos, præter oram Etruſci maris Neapolim tranſmiſit. Inde in Samnium traducti, agerque his inter populares datus eſt. Montanorum Ligurum ab A. Poſtumio vineæ cæſæ, frumentaque deuſta: donec cladibus omnibus belli coacti in deditionem venerunt, armaque tradiderunt. Navibus inde Poſtumius ad viſendam oram Ingaunorum Intemeliorumque Ligurum proceſſit. Priuſquam hi conſules venirent ad exercitum, qui Piſas indictus erat, præerant A. Poſtumius & frater Q. Fulvii M. Fulvius Nobilior. Secundæ legio- *Res in Liguria geſtæ.*

U. c. 572. a. C. 180. nis Fulvius tribunus militum erat. Is mensibus suis dimisit legionem, jurejurando adactis centurionibus, æs in ærarium ad quæstores esse delaturos. Hoc ubi Placentiam (nam eo forte erat profectus) Aulo nunciatum est, cum equitibus expeditis secutus dimissos, quos eorum potuit adsequi, deduxit castigatos Pisas. De ceteris consulem certiorem fecit. Eo referente, senatusconsultum factum est, ut M. Fulvius in Hispaniam relegaretur ultra novam Carthaginem. Literæque ei datæ sunt a consule ad P. Manlium in Hispaniam ulteriorem deferendæ. Milites jussi ad signa redire. Causa ignominiæ, uti semestre stipendium in eum annum esset ei legioni, decretum: qui miles ad exercitum non rediisset, eum ipsum bonaque ejus vendere consul jussus.

XLII. Eodem anno L. Duronius, qui prætor anno superiore ex Illyrico cum decem navibus Brundisium redierat, inde, in portu relictis navibus, quum veniisset Romam, inter exponendas res, quas ibi gessisset, haud dubie in regem Illyriorum Gentium latrocinii omnis maritimi caussam avertit. «Ex regno ejus omnes naves esse, quæ

» ſuperi maris oram depopulatæ eſſent. De » his rebus ſe (c) legatos miſiſſe, nec con- » veniendi regis poteſtatem factam. » Venerant Romam legati a Gentio, qui, « quo » tempore Romani conveniendi regis cauſſa » veniſſent, ægrum forte eum in ultimis par- » tibus fuiſſe regni » dicerent. « Petere Gen- » tium ab ſenatu, ne crederent confictis cri- » minibus in ſe, quæ inimici detuliſſent. » Ad ea Duronius adjecit, multis civibus Romanis & ſociis Latini nominis injurias factas in regno ejus; & cives Romanos dici Corcyræ retineri. Eos omnes Romam adduci placuit: C. Claudium prætorem cognoſcere: neque ante Gentio regi legatisve ejus reſponſum reddi. Inter multos alios, quos peſtilentia ejus anni abſumſit, ſacerdotes quoque aliquot mortui ſunt. L. Valerius Flaccus pontifex mortuus eſt: in ejus locum ſubfectus eſt Q. Fabius Labeo. P. Manlius, qui nuper ex ulteriore Hiſpania redierat, triumvir epulo: Q. Fulvius M. F. in locum ejus triumvir cooptatus, tum prætextatus erat. De rege ſacrifico ſubficiendo in locum Cn. Cornelii Dolabellæ contentio inter C. Servilium

U. c. 572. a. C. 180.

Contentio de rege ſacrifico ſubficiendo.

(c) *ſe* del. *Gron. Crev.*

U. c. 572. a. C. 180

pontificem maximum fuit & L. Cornelium Dolabellam duumvirum navalem; quem, ut inauguraret, pontifex magiſtratu ſeſe abdicare jubebat. Recuſantique id facere ob eam rem multa duumviro dicta a pontifice; deque ea, quum provocaſſet, certatum ad populum. Quum plures jam tribus, intro vocatæ, dicto eſſe audientem pontifici duumvirum, juberent; multamque remitti, ſi magiſtratu ſe abdicaſſet; ultimum de cœlo, quod comitia turbaret, intervenit. Religio inde fuit pontificibus inaugurandi Dolabellæ. P. Cloelium Siculum inaugurarunt, qui ſecundo loco inauguratus erat. Exitu anni & C. Servilius Geminus pontifex maximus deceſſit: idem decemvir ſacrorum fuit. Pontifex in locum ejus a collegio cooptatus eſt Q. Fulvius Flaccus: at pontifex maximus M. Æmilius Lepidus, quum multi clari viri petiſſent: & decemvir ſacrorum Q. Marcius Philippus in ejuſdem locum eſt cooptatus. Et augur Sp. Poſtumius Albinus deceſſit. In locum ejus P. Scipionem, filium Africani, augures cooptarunt. Cumanis eo anno petentibus permiſſum, ut publice Latine loquerentur, & præconibus Latine vendendi jus eſſet.

XLIII. Pisanis agrum pollicentibus, quo Latina colonia deduceretur, gratiæ ab ſenatu actæ. Triumviri creati ad eam rem Q. Fabius Buteo, M. & P. Popillii Lænates. A C. Mænio prætore (cui, provincia Sardinia quum eveniſſet, additum erat, ut quæreret de veneficiis longius ab urbe decem millibus paſſuum) literæ adlatæ, « Se jam tria » millia hominum damnaſſe, & creſcere ſibi » quæſtionem indiciis. Aut eam ſibi eſſe de- » ferendam, aut provinciam dimittendam. » Q. Fulvius Flaccus ex Hiſpania rediit Romam cum magna fama geſtarum rerum, qui, quum extra urbem triumphi cauſſa eſſet, conſul eſt creatus cum L. Manlio Acidino; & poſt paucos dies cum militibus, quos ſecum deduxerat, triumphans urbem eſt invectus. Tulit in triumpho coronas aureas centum viginti quatuor: præterea auri pondo triginta unum; & ſignati Oſcenſis nummum centum ſeptuaginta tria millia ducentos. Militibus de præda quinquagenos denarios dedit, duplex centurionibus, triplex equiti, tantumdem ſociis Latini nominis, & ſtipendium omnibus duplex.

U. c. 572. a. C. 180.

Q. Fulvii triumphus.

Lex annaria.

XLIV. Eo anno rogatio primum lata eſt ab L. Villio tribuno plebis, quot annos nati quemque magiſtratum peterent caperentque. Inde cognomen familiæ inditum, ut Annales adpellarentur. Prætores quatuor poſt multos annos lege Bæbia creati, quæ alternis quaternos jubebat creari. Hi facti, Cn. Cornelius Scipio, C. Valerius Lævinus, Q. & P. Mucii Q. F. Scævolæ. Q. Fulvio & L Manlio conſulibus eadem provincia, quæ ſuperioribus, pari numero copiæ peditum, equitum, civium, ſociorum decretæ. In Hiſpaniis duabus Ti. Sempronio & L. Poſtumio cum iiſdem exercitibus, quos haberent, prorogatum imperium eſt. Et in ſupplementum conſules ſcribere juſſi ad tria millia peditum Romanorum, trecentos equites; quinque millia ſociorum Latini nominis, & quadringentos equites. P. Mucius Scævola urbanam ſortitus provinciam eſt; & ut idem quæreret de veneficiis in urbe, & propius urbem decem millia paſſuum: Cn. Cornelius Scipio peregrinam, Q. Mucius Scævola Siciliam, C. Valerius Lævinus Sardiniam. Q. Fulvius conſul, «prius, quam ullam rem » publicam ageret, liberare & ſe & rempubli-

Prætores quatuor.

U. c. 573. a. C. 179

Q. Fulvio, L. Manlio Coſſ.

» cam religione votis ſolvendis [dixit] velle. U. c. 573.
» Voviſſe, quo die poſtremum cum Celti- a. C. 179.
» beris pugnaſſet, ludos Jovi optimo maxi-
mo, & ædem Equeſtri Fortunæ ſeſe factu-
» rum : in eam rem ſibi pecuniam conlatam
» eſſe ab Hiſpanis. » Ludi decreti, & ut duum-
viri ad ædem locandam crearentur. De pecu-
nia finitur. « Ne major cauſſa ludorum con-
» ſumeretur, quam quanta Fulvio nobiliori,
» poſt Ætolicum bellum ludos facienti, de-
» creta eſſet : neve quid ad eos ludos arceſ-
» ſeret, cogeret, acciperet, faceret, adver-
» ſus id ſenatusconſultum, quod L. Æmilio,
» Cn. Bæbio conſulibus de ludis factum eſſet.»
Decreverat id ſenatus propter effuſos ſumtus,
factos in ludos Ti. Sempronii ædilis, qui
graves non modo Italiæ ac ſociis Latini no-
minis, ſed etiam provinciis externis fuerant.

XLV. Hiems eo anno nive ſæva & omni *Hiems ſæva.*
tempeſtatum genere fuit : arbores, quæ ob-
noxiæ frigoribus ſunt, deuſſerat cunctas : &
ea tum aliquanto, quam alias, longior fuit.
Itaque Latinas mox ſubito coorta & intole-
rabilis tempeſtas in monte turbavit : inſtau-
ratæque ſunt ex decreto pontificum. Eadem
tempeſtas & in Capitolio aliquot ſigna con-

V. c. 573. a. C. 179. ſtravit, fulminibusque complura loca deformavit; ædem Jovis Tarracinæ, ædem Albam Capuæ, portamque Romanam: muri pinnæ aliquot locis decuſſæ erant. Hæc inter prodigia nunciatum & ab Reate, tripedem natum mulum. Ob ea decemviri, juſſi adire libros edidere, quibus Diis & quot hoſtiis ſacrificaretur: & ob fulminibus complura loca deformata ad ædem Jovis ut ſupplicatio diem unum eſſet. Ludi deinde votivi Q. Fulvii conſulis per dies decem magno *Cenſores.* adparatu facti. Cenſorum inde comitia habita: creati M. Æmilius Lepidus pontifex maximus & M. Fulvius Nobilior, qui ex Ætolis triumphaverat. Inter hos viros nobiles inimicitiæ erant, ſæpe multis & (*d*) in ſenatu & ad populum atrocibus celebratæ certaminibus. Comitiis confectis, ut traditum antiquitus eſt, cenſores in Campo ad aram Martis ſellis curulibus conſederunt; quo repente principes ſenatorum cum agmine venerunt civitatis: inter quos Q. Cæcilius Metellus verba fecit.

XLVI. « Non obliti ſumus, cenſores, vos » paullo ante ab univerſo populo Romano

(d) & del. *Gron. Crev.*

» moribus noſtris præpoſitos eſſe : & nos a
» vobis & admoneri, & regi, non vos a
» nobis debere. Indicandum tamen eſt, quid
» omnes bonos in vobis aut obſendat, aut
» certe mutatum malint. Singulos quum in-
» tuemur, M. Æmili, M. Fulvi, neminem
» hodie in civitate habemus, quem, ſi re-
» vocemur in ſuffragium, velimus vobis
» prælatum eſſe. Ambo quum ſimul adſpici-
» mus, non poſſumus non vereri, ne male
» comparati ſitis, nec tantum reipublicæ
» proſit, quod omnibus nobis egregie pla-
» cetis, quam, quod alter alteri diſplicetis,
» noceat. Inimicitias per annos multos vobis
» ipſis graves & atroces geritis : quæ pericu-
» lum eſt, ne ex hac die nobis & reipublicæ,
» quam vobis, graviores fiant. De quibus
» cauſſis hoc timeamus, multa ſubcurrunt,
» quæ dicerentur ; niſi forte inplacabiles
» veſtræ iræ inplicaverint animos veſtros.
» Has ut hodie, ut in iſto templo, finiatis
» ſimultates, quæſumus vos univerſi ; &,
» quos conjunxit ſuffragiis ſuis populus Ro-
» manus, hac etiam reconciliatione gratiæ
» conjungi a nobis ſinatis. Uno animo, uno
» conſilio legatis ſenatum, equites recenſeatis,

U. c. 573. a. C. 179.

Metelli oratio ad Cenſores, quos inter inimicitiæ erant.

U. c. 573. a. C. 179. » agatis cenſum, luſtrum condatis: quod in » omnibus fere precationibus nuncupabitis » verbis, Ut ea res mihi collegæque meo » bene & feliciter eveniat, id ita ut vere, » ut ex animo velitis evenire: efficiatisque, » ut, quod Deos precati eritis, id vos velle » etiam homines credamus. T. Tatius & Ro- » mulus, in cujus urbis medio foro acie » hoſtes concurrerant, ibi concordes regna- » runt. Non modo ſimultates, ſed bella » quoque finiuntur. Ex infeſtis hoſtibus ple- » rumque ſocii fideles, interdum etiam cives » fiunt. Albani, diruta Alba, Romam tra- » ducti ſunt: Latini, Sabini in civitatem » accepti. Vulgatum illud, quia verum erat, » in proverbium venit: Amicitias inmorta- » les, inimicitias mortales debere eſſe.» Fremitus ortus cum adſenſu, deinde univerſorum voces idem petentium, confuſæ in unum, orationem interpellarunt. Inde Æmilius queſtus quum alia, tum bis a M. Fulvio ſe certo conſulatu dejectum. Fulvius contra queri, ſe ab eo ſemper laceſſitum, & in probrum ſuum ſponſionem factam. Tamen ambo ſignificare, ſi alter vellet, ſe in poteſtate tot principum civitatis futuros. Omnibus inſtan-

tibus, qui aderant, dexteras fidemque dedere, mittere vere ac finire odium. Deinde, conlaudantibus cunctis, deducti ſunt in Capitolium. Et cura ſuper tali re principum, & facilitas cenſorum egregie comprobata ab ſenatu & laudata eſt. Cenſoribus deinde poſtulantibus, ut pecuniæ ſumma ſibi, qua in opera publica uterentur, adtribueretur, vectigal annuum decretum eſt. *U. c. 573. a. C. 179.* *Cenſores in amicitiam redeunt.*

XLVII. Eodem anno in Hiſpania L. Poſtumius & Ti. Sempronius proprætores comparaverunt ita inter ſe, ut in Vaccæos (*e*) per Luſitaniam iret Albinus, in Celtiberiam inde reverteretur; Gracchus, ſi majus ibi bellum eſſet, in ultima Celtiberiæ penetraret (*f*). Mundam urbem primum vi cepit, nocte ex inproviſo adgreſſus. Acceptis deinde obſidibus, præſidioque inpoſito, caſtella obpugnare, agros urere, donec ad prævalidam aliam urbem (Certimam adpellant Celtiberi) pervenit. Ubi quum jam opera admo- *Res in Hiſpania geſtæ.*

(e) *Vacceos* Gron.

(f) *inde in Celtiberiam reverteretur. Gracchus, quod majus ibi bellum eſſet, in ultima Celtiberiæ penetravit.* Gron. *inde in Celtiberiam reverteretur, ſi majus ibi bellum eſſet; Gracchus in ultima Celtiberiæ penetraret.* Crev.

U. c. 573. *a. C.* 179.

Simplicitas Hiſpanorum.

veret, veniunt legati ex oppido, quorum ſermo antiquæ ſimplicitatis fuit, non diſſimulantium bellaturos, ſi vires eſſent. Petierunt enim, ut ſibi in caſtra Celtiberorum ire liceret ad auxilia accipienda. Si non impetraſſent, tum ſeparatim eos ab illis ſe conſulturos. Permittente Graccho, ierunt, & poſt paucis diebus alios decem legatos ſecum adduxerunt. Meridianum tempus erat. Nihil prius petierunt a prætore, quam ut bibere ſibi juberet dari. Epotis primis poculis, iterum popoſcerunt; magno riſu circumſtantium in tam rudibus & moris omnis ignaris ingeniis. Tum maximus natu ex iis, « Miſſi ſumus [inquit] a gente noſtra, » qui ſciſcitaremur, qua tandem re fretus » arma nobis inferres? » Ad hanc percunctationem Gracchus, « Exercitu ſe egregio fiden- » tem veniſſe, » reſpondit; « quem ſi ipſi » viſere velint, quo certiora ad ſuos refe- » rant, poteſtatem ſe eis facturum eſſe: » tribunisque militum imperat, ut ornari omnes copias peditum equitumque, & decurrere jubeant armatas. Ab hoc ſpectaculo legati miſſi deterruerunt ſuos ab auxilio circumſeſſæ urbi ferendo. Oppidani, quum

ignes nocte turribus nequidquam (quod signum convenerat) sustuliſſent , deſtituti ab unica ſpe auxilii , in deditionem venerunt. Seſtertium quater & vicies ab iis eſt exactum , quadraginta nobiliſſimi equites : nec obſidum nomine , (nam militare juſſi ſunt) & tamen re ipſa , ut pignus fidei eſſent. U. c. 573. a. C. 179.

XLVIII. Inde jam duxit ad Alcen urbem, ubi caſtra Celtiberorum erant , a quibus venerant nuper legati. Eos quum per aliquot dies , armaturam levem inmittendo in ſtationes , laceſſiſſet parvis prœliis , in dies majora certamina ſerebat , ut omnes extra munitiones eliceret. Ubi , quod petebatur , ſenſit effectum , auxiliorum præfectis imperat, ut , contracto certamine , tamquam multitudine ſuperarentur , repente tergis datis , ad caſtra effuſe fugerent. Ipſe intra vallum ad omnes portas inſtruxit copias. Haud multum temporis interceſſit , quum ex compoſito refugientium ſuorum agmen , poſt effuſe ſequentes barbaros conſpexit. Inſtructam ad hoc ipſum intra vallum habebat aciem. Itaque tantum moratus , ut ſuos refugere in caſtra libero introitu ſineret , clamore ſub-

U. c. 573. a. C. 179.

Ad Alcen vincuntur Celtiberi.

lato, simul omnibus portis erupit. Non sustinuere inpetum necopinatum hostes, qui ad castra obpugnanda venerant, ne sua quidem tueri potuerunt. Nam extemplo fusi, fugati, mox intra vallum paventes compulsi, postremo exuuntur castris. Eo die novem millia hostium cæsa: capti vivi trecenti viginti, equi centum duodecim, signa militaria triginta septem. De exercitu Romano centum novem ceciderunt.

CIII. oppida in deditionem accipit Gracchus.

XLIX. Ab hoc prœlio Gracchus duxit ad depopulandum (*g*) Celtiberiam legiones; &, quum ferret passim cuncta atque ageret, populique alii voluntate, alii metu jugum acciperent, centum tria oppida intra paucos dies in deditionem accepit: præda potitus ingenti est. Convertit inde agmen retro, unde venerat, ad Alcen, atque eam urbem obpugnare instituit. Oppidani primum inpetum hostium sustinuerunt: deinde, quum jam non armis modo, sed etiam operibus obpugnarentur, diffisi præsidio urbis, in arcem universi concesserunt. Postremo & inde, præmissis oratoribus, in ditionem se suaque omnia Romanis permiserunt. Magna inde

(*g*) *populandam* Gron. Crev.

præda facta est. Multi captivi nobiles in potestatem venerunt; inter quos & Thurri filii duo & filia. Regulus hic earum gentium erat, longe potentissimus omnium Hispanorum. Audita suorum clade, missis, qui fidem venienti in castra ad Gracchum peterent, venit. Et primum quæsivit ab eo, « ne sibi » liceret ac suis vivere? » quum prætor victurum respondisset; quæsivit iterum, « si » cum Romanis militare liceret? » id quoque Graccho permittente, « sequar [inquit] » vos adversus veteres socios meos, quoniam » illos ad me propiunt suspicere. » Secutus est inde Romanos, fortique ac fideli opera multis locis rem Romanam adjuvit. *U. c. 573. a. C. 179.*

L. Ergavia inde, nobilis & potens civitas aliorum circa populorum cladibus territa, portas aperuit Romanis. Eam deditionem oppidorum haud cum fide factam, quidam auctores sunt. E qua regione abduxisset legiones, extemplo inde rebellatum, magnoque eum postea prœlio ad montem Chaunum (*h*) cum Celtiberis a prima luce ad sextam horam diei signis conlatis pugnasse; multos utrimque cecidisse: nec aliud magnopere,

(h) *Caunum* Gron. Crev.

U. c. 573. a. C. 179.

ne victos crederes, feciſſe Romanos; niſi quod poſtero die laceſſierint prœlio manentes intra vallum; ſpolia per totum diem legerint (*i*); tertio die prœlio majore iterum pugnatum; & tum demum haud dubie victos Celtiberos, caſtraque eorum capta & direpta eſſe. Viginti duo millia hoſtium eo die eſſe cæſa, plus trecentos captos: parem fere equorum numerum; & ſigna militaria ſeptuaginta duo. Inde debellatum, veramque pacem, non fluxa, ut ante, fide, Celtiberos feciſſe. Eadem æſtate & L. Poſtumium in Hiſpania ulteriore bis cum Vaccæis egregie pugnaſſe ſcribunt. Ad triginta & quinque millia hoſtium (*k*) occidiſſe, & caſtra obpugnaſſe. Propius vero eſt, ferius in provinciam perveniſſe, quam ut ea æſtate potuerit res gerere.

Cenſores legunt ſenatum.

LI. CENSORES fideli concordia ſenatum legerunt. Princeps electus eſt ipſe cenſor M. Æmilius Lepidus pontifex maximus: tres ejecti de ſenatu. Retinuit quoſdam Lepidus a collega præteritos.

Opera publica.

Opera ex pecunia adtri-

(*i*) *manentes intra vallum prœlio laceſſierint, ſpolia per totum diem legiſſe*: Gron. Crev.

(*k*) *hominum* Gron. Crev.

tributa diviſaque inter ſe hæc confecerunt. *U. c. 573. a. C. 179.* Lepidus molem ad Tarracinam, ingratum opus, quood prædia habebat ibi, privatamque publicæ rei inpenſam inpoſuerat. Theatrum & proſcenium ad Apollinis, ædem Jovis in Capitolio, columnasque circa poliendas albo locavit: & ab his columnis, quæ incommodæ obpoſita videbantur, ſigna amovit: clipeaque de columnis, & ſigna militaria adfixa omnis generis demſit. M. Fulvius plura & majoris locavit uſus: portum & pilas pontis in Tiberim; quibus pilis fornices poſt aliquot annos P. Scipio Africanus & L. Mummius cenſores locaverunt inponendos. Baſilicam poſt argentarias novas & forum piſcatorium, circumdatis tabernis, quas vendidit in privatum; & forum, & porticum extra portam Trigeminam, & aliam poſt navalia; & ad fanum Herculis, & poſt Spei ad Tiberim ædem Apollinis Medici. Habuere & in promiſcuo præterea pecuniam. Ex ea communiter locarunt aquam adducendam, fornicesque faciendos. Inpedimento operi fuit M. Licinius Craſſus, qui per fundum ſuum duci non eſt paſſus. Portoria quoque & vectigalia iidem multa inſtituerunt.

U. c. 573. a. C. 179. Complura ſacella publica, quæ fuerant (*l*) occupata a privatis, publica ſacraque ut eſſent (*m*), paterentque populo, curarunt. Mutarunt ſuffragia: regionatimque generibus hominum, cauſſisque, & quæſtibus, tribus deſcripſerunt.

LII. Et alter ex cenſoribus M. Æmilius petiit ab ſenatu, ut ſibi dedicationis templorum Reginæ Junonis & Dianæ, quæ bello Liguſtino ante annis octo voviſſet, pecunia ad ludos decerneretur. Viginti millia æris decreverunt. Dedicavit eas ædes, utramque in circo Flaminio. Ludosque ſcenicos triduum poſt dedicationem templi Junonis, biduum poſt Dianæ, & ſingulos dies fecit in circo. Idem dedicavit ædem Larium Permarinum in Campo. Voverat eam annis undecim ante L. Æmilius Regillus, navali prœlio adverſus præfectos regis Antiochi. Supra valvas templi tabula cum titulo hoc fixa eſt. « Duello » magno regibus dirimendo * caput ſubigen- » dis patrandæ pacis hæc pugna exeunti L.

(l) *fuerant* del. *Gron.*

(m) *publica rurſus ut eſſent* Crev.

* Non neceſſe eſt monere, totum hunc locum omnino depravatum eſſe. Tentet eum emendare, ſi quis aut rem proſpere ſibi poſſe ſuccedere, aut operæ pretium eſſe duxerit.

» Æmilio M. Æmilii filio auſpicio, imperio, U. c. 573. a. C. 179.
» felicitate ductuque ejus inter Epheſum,
» Samum, Chiumque, inſpectante coſ. ipſo
» Antiocho, exercitu omni, equitatu, ele-
» phantisque, claſſis regis Antiochi antea ſic
» victa, fuſa, contuſa, fugataque eſt, ibique
» eo die naves longæ cum omnibus ſociis
» captæ LXII (n). » Ea pugna pugnata, rex
« Antiochus regnumque **. Ejus (o) rei
» ergo ædem Laribus Permarinis vovit. »
Eodem exemplo tabula in æde Jovis in Capitolio ſupra valvas fixa eſt.

LIII. Biduo, quo ſenatum legerunt cenſores, Q. Fulvius conſul, profectus in Ligures, per invios montes vallesque ſaltus cum exercitu tranſgreſſus, ſignis conlatis cum hoſte pugnavit: neque tantum acie vicit: ſed caſtra quoque eodem die cepit. Tria millia ducenti hoſtium, omnisque ea regio Ligurum in deditionem venit. Conſul deditos in campeſtres agros deduxit, præſidiaque montibus inpoſuit. Celeriter & ex provincia literæ Romam venerunt. Supplicationes ob eas res geſtas in triduum decretæ

Res geſtæ in Liguria.

(n) *XLII* Crev.

(o) *regnumque ejus **. Ejus &c.* Gron. Crev.

U. c. 573. a. C. 179. sunt. Prætores quadraginta hostiis majoribus per supplicationes rem divinam fecerunt. Ab altero consule L. Manlio nihil memoria dignum in Liguribus est gestum. Galli Transalpini, tria millia hominum, in Italiam transgressi, neminem bello lacessentes, agrum a consulibus (*p*) & senatu petebant, ut pacati sub imperio populi Romani essent. Eos senatus excedere Italia jussit, & consulem Q. Fulvium quærere, & animadvertere in eos, qui principes & auctores transcendendi Alpes fuissent.

Philippus senio & mœrore consumtus.

LIV. Eodem anno Philippus rex Macedonum, senio & mœrore consumtus post mortem filii, decessit. Demetriade hibernabat, quum desiderio anxius filii, tum pœnitentia crudelitatis suæ. Stimulabat animum & alter filius, haud dubie & sua & aliorum opinione rex, conversique in eum omnium oculi, & destituta senectus; aliis exspectantibus suam mortem, aliis ne exspectantibus quidem. Quo magis angebatur, & cum eo Antigonus Echecratis filius, nomen patrui Antigoni ferens, qui tutor Philippi fuerat, regiæ vir majestatis, nobili etiam pugna adversus

Antigonus unus ex Philippi amicis incorruptus.

(*p*) *consule* Gron. Crev.

Cleomenem Lacedæmonium clarus. Tutorem eum Græci, ut cognomine a ceteris regibus distinguerent, adpellarunt. Hujus fratris filius Antigonus ex honoratis Philippi amicis unus inconruptus permanserat: eique ea fides, nequaquam amicum Persea, inimicissimum fecerat. Is, prospiciens animo, quanto cum periculo suo hæreditas regni ventura esset ad Persea, ut primum labare animum regis, & ingemiscere interdum filii desiderio sensit, nunc præbendo aures, nunc lacessendo etiam mentionem rei temere actæ, sæpe querenti querens & ipse aderat. Et, quum multa adsoleat veritas præbere vestigia sui, omni ope adjuvabat, quo maturius omnia emanarent. Suspecti & ministri facinoris, Apelles maxime & Philocles, erant; qui Romam legati fuerant, literasque exitiales Demetrio sub nomine Flaminini adtulerant. U. c. 573. a. C. 179.

LV. Falsas esse, & a scriba vitiatas, signumque adulterinum, vulgo in regia fremebant. Ceterum, quum suspecta magis, quam manifesta, esset res, forte Xychus obvius fit Antigono, comprehensusque ab eo in regiam est perductus. Relicto eo custodibus, Antigonus ad Philippum processit.

U. c. 573 a. C. 179.

Innocentia Demetrii agnita.

« Multis [inquit] ſermonibus intellexiſſe vi-
» deor, magno te æſtimaturum, ſi ſcire
» vera omnia poſſis de filiis tuis, uter ab utro
» petitus fraude & inſidiis eſſet. Homo unus
» omnium, qui nodum hujus erroris exſol-
» vere poſſit, in poteſtate tua eſt Xychus.
» Forte vocatum perductumque in regiam
» vocari juberet. » Adductus primo ita nega-
re inconſtanter, ut, parvo metu admoto,
paratum indicem eſſe adpareret. Conſpectum
tortoris verberumque non ſuſtinuit : ordinem-
que omnem facinoris legatorum miniſterii-
que ſui expoſuit. Extemplo miſſi, qui legatos
comprehenderent, Philoclem, qui præſens
erat, obpreſſerunt : Apelles, miſſus ad Chæ-
ream quemdam perſequendum, indicio Xychi
audito, in Italiam trajecit. De Philocle nihil
certi vulgatum eſt. Alii primo audaciter ne-
gantem, poſtquam in conſpectum adductus
ſit Xychus, non ultra tetendiſſe ; alii tor-
menta etiam inficiantem perpeſſum adfirmant.
Philippo redintegratus eſt luctus geminatus-
que : & infelicitatem ſuam in liberis gravio-
rem, quod alter periſſet, cenſebat.

LVI. PERSEUS, certior factus omnia detecta
eſſe, potentior quidem erat, quam ut fugam

neceſſariam duceret. Tantum, ut procul abeſſet, curabat, interim velut ab incendio flagrantis iræ, dum Philippus viveret, ſe defenſurus. Qui ſpe potiundi ad pœnam corporis ejus amiſſa, quod reliquum erat, id ſtudere, ne ſuper inpunitatem etiam præmio ſceleris frueretur. Antigonum igitur adpellat; cui & palam facti parricidii gratia obnoxius erat, neque pudendum aut pœnitendum eum regem Macedonibus, propter recentem patrui Antigoni gloriam, fore cenſebat. « Quan- » do in eam fortunam veni [inquit] Anti- » gone, ut orbitas mihi, quam alii deteſtan- » tur parentes, optabilis eſſe debeat; regnum, » quod a patruo tuo forti, non ſolum fideli, » tutela ejus cuſtoditum & auctum etiam » accepi, id tibi tradere in animo eſt. Te » unum habeo, quem dignum regno judicem. » Si neminem haberem, perire & exſtingui » id mallem, quam Perſeo ſceleſtæ fraudis » præmium eſſe. Demetrium excitatum ab » inferis reſtitutumque credam mihi, ſi te, » qui morti innocentis, qui meo infelici er- » rori unus inlacrimaſti, in locum ejus ſub- » ſtitutum relinquam. » Ab hoc ſermone omni genere honoris producere eum non

U. c. 573. a. C. 179.

Antigono regnum relinquere cupit Philippus.

V. c. 573. *a. C.* 179. deſtitit. Quum in Thracia Perſeus abeſſet, circumire Macedoniæ urbes, principibusque Antigonum commendare: &, ſi vita longior ſubpetiſſet, haud dubium fuit, quin eum in poſſeſſione regni relicturus fuerit. Ab Demetriade profectus, Theſſalonicæ plurimum temporis moratus fuerat. Inde quum Amphipolin veniſſet, gravi morbo eſt inplicitus. Sed animo tamen ægrum magis fuiſſe, quam corpore, conſtat: curisque & vigiliis, quum idemtidem ſpecies & umbræ inſontis interemti filii (*q*) agitarent, exſtinctum eſſe cum diris exſecrationibus alterius. Tamen admoneri (*r*) potuiſſet Antigonus, ſi haud ſtatim palam facta eſſet mors regis. Medicus Calligenes, qui curationi præerat, non exſpectata morte regis, a primis deſperationis notis nuncios prædiſpoſitos, ita ut convenerat, miſit ad Perſeum; & mortem regis in adventum ejus omnes, qui extra regiam erant, celavit.

Moritur.

Perſeus regnum invadit.

LVII. Obpressit igitur necopinantes ignarosque omnes Perſeus, & regnum ſcelere

(q) *filii eum diris agitarent* Gron. *filii eum agitarent* Crev. Paullo poſt *diris* del. *Gron.*

(r) *admoveri* Gron. Crev.

partum invaſit. Perobportuna mors Philippi fuit ad dilationem, & ad vires bello contrahendas. Nam poſt paucis diebus gens Baſtarnarum, diu ſollicitata, ab ſuis ſedibus magna peditum equitumque manu Iſtrum trajecit. Inde prægreſſis, qui nunciarent regi, Antigono & Cottoni (nobilis erat Baſtarna; & Antigonus perinvitus cum ipſo Cottone legatus ad concitandos Baſtarnas miſſus) haud procul Amphipoli fama, inde certi nuncii obcurrerunt, mortuum eſſe regem: (*s*) quæ res omnem ordinem conſilii turbavit. Compoſitum autem ſic fuerat: tranſitum per Thraciam tutum & commeatus Baſtarnis ut Philippus præſtaret (*t*). Id ut facere poſſet, regionum principes donis coluerat, fide ſua obligata, pacato agmine tranſituros Baſtarnas. Dardanorum gentem delere propoſitum erat, inque eorum agro ſedes fundare (*u*)

U. c. 573. *a. C.* 179.

Baſtarnæ concitati a Philippo in Dardanos.

(s) *Inde prægreſſi, qui nunciarent regi, Antigonus & Cotto: nobilis erat Baſtarna, & Antigonus perinvitus cum ipſo Cottone legatus ad concitandos Baſtarnas miſſus. Haud procul Amphipoli famæ incerti nuncii occurrerunt, mortuum eſſe regem:* Gron. Crev.

(t) *daret* Crev.

(u) *dare* Gron.

U. c. 573. a. C. 179. Baſtarnis. Duplex inde erat commodum futurum, ſi & Dardani, gens ſemper infeſtiſſima Macedoniæ, temporibusque iniquis regum inminens, tolleretur; & Baſtarnæ, relictis in Dardania conjugibus liberisque, ad populandam Italiam poſſent mitti. « Per Scordiſcos iter eſſe ad mare Hadriaticum Italiamque. Alia via traduci exercitum non poſſe. » Facile Baſtarnis Scordiſcos iter daturos. Nec » enim aut lingua aut moribus æquales abhorrere : & ipſos adjuncturos ſe, quum » ad prædam opulentiſſimæ gentis ire vidiſſent. » Inde in omnem eventum conſilia commodabantur : ſive cæſi ab Romanis forent Baſtarnæ, Dardanos tamen ſublatos, prædamque ex reliquiis Baſtarnarum, & poſſeſſionem liberam Dardaniæ, ſolatio fore : ſive proſpere geſſiſſent, Romanis averſis in Baſtarnarum bellum, recuperaturum ſe in Græcia, quæ amiſiſſet. Hæc Philippi conſilia fuerant.

LVIII. Ingressi ſunt pacato agmine, fide Cottonis & Antigoni; ſed haud multo poſt famam mortis Philippi neque Thraces commercio faciles erant, neque Baſtarnæ emto contenti eſſe poterant, aut in agmine conti-

Thracibus infeſti ſunt.

neri, ne decederent via. Inde injuriæ ultro citroque fieri: quarum in dies incremento bellum exarsit. Postremo Thraces, quum vim ac multitudinem sustinere hostium non possent, relictis campestribus vicis, in montem ingentis altitudinis (Donucam vocant) concesserunt. Quo ubi ire Bastarnæ vellent, quali tempestate Gallos spoliantes Delphos fama est peremtos esse; talis tum Bastarnas, nequidquam ad juga montium adpropinquantes, obpressit. Neque enim imbre tantum effuso, dein creberrima grandine obruti sunt, cum ingenti fragore cœli tonitribusque & fulguribus præstringentibus aciem oculorum; sed fulmina etiam sic undique micabant, ut peti viderentur corpora; nec solum milites, sed etiam principes, icti caderent. Itaque, quum præcipiti fuga per rupes præaltas inprovidi sternerentur ruerentque, instabant quidem perculsis Thraces: sed ipsi Deos auctores fugæ esse, cœlumque in se ruere aiebant. Dissipati procella, quum, tamquam ex naufragio, plerique semiermes in castra, unde profecti erant, redissent; consultari, quid agerent, cœptum: inde orta dissensio; aliis redeundum, aliis penetrandum in Dar-

U. c. 573. a. C. 179.

U. c. 573. a. C. 179. daniam cenſentibus. Triginta ferme millia hominum (Clondico duce profecti erant) pervenerunt. Cetera multitudo retro, qua venerant, transdanubianam regionem repetiit.

Antigonus interficitur. Perſeus, potitus regno, interfici Antigonum juſſit : &, dum firmaret res, legatos Romam ad amicitiam paternam renovandam, petendumque, ut rex ab ſenatu adpellaretur, miſit. Hæc eo anno in Macedonia geſta.

Fulvii Coſ. triumphus. LIX. ALTER conſulum Q. Fulvius ex Liguribus triumphavit, quem triumphum magis gratiæ, quam rerum geſtarum magnitudini, datum conſtabat. Armorum hoſtilium magnam vim tranſtulit ; nullam pecuniam admodum. Diviſit tamen in ſingulos milites tricenos æris, duplex centurionibus, triplex equiti. Nihil in eo triumpho magis inſigne fuit, quam quod forte evenit, ut eodem die triumpharet, quo priore anno ex prætura triumphaverat.

Comitia. Secundum triumphum comitia edixit, quibus creati conſules ſunt M. Junius Brutus, A. Manlius Vulſo. Prætorum inde, tribus creatis, comitia tempeſtas diremit. Poſtero die reliqui tres facti ante diem quartum Idus Martias, M. Titinius Curvus, Ti. Claudius Nero, T. Fonteius Capito. Ludi

Romani inſtaurati ab ædilibus curulibus Cn. Servilio Cæpione, Ap. Claudio Centhone, propter prodigia, quæ evenerant. Terra movit: in foris publicis, ubi lectiſternium erat, Deorum capita, quæ in lectis erant, averterunt ſe; lanaque cum integumentis, quæ Jovi obpoſita fuit, decidit. De menſa oleas quoque prægustaſſe mures, in prodigium verſum eſt. Ad ea expianda nihil ultra, quam ut ludi inſtaurarentur, actum eſt. U. c. 573. a. C. 176. Prodigia.

FINIS TOMI DECIMI.

ARGENTORATI,
Typis FRANCISCI GEORGII LEVRAULT.

PERMISSU SUPERIORUM.

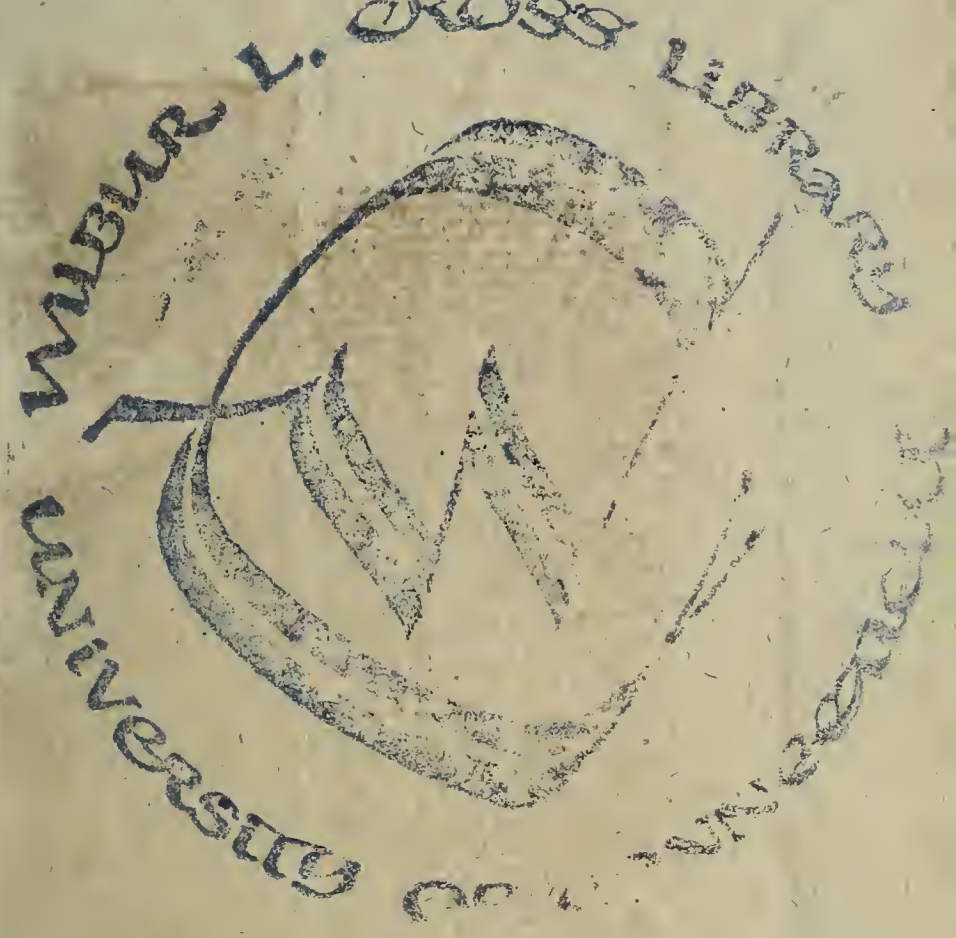
WILBUR L. CROSS LIBRARY
UNIVERSITY OF